

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕМЧУК Андрій Володимирович

УДК 32:351.86](477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Спеціальність 052 «Політологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.В.Шемчук

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Лідія Іванівна Даниленко

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Шемчук А.В. Політична безпека України: стан та тенденції розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – Київ, 2023.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія» – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2023.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає у визначенні й аналізі стану та тенденцій розвитку політичної безпеки України та розробленні практичних рекомендацій органам публічної влади з їх використання з урахуванням існуючого стану в державі та світових тенденцій.

Визначено ступінь розроблення наукової проблеми у політології і споріднених науках (публічне управління, економіка, право, воєнна справа); уточнено понятійно-категорійний апарат дослідження проблеми політичної безпеки України шляхом розмежування сутності понять «національна безпека» та «політична безпека»; визначено й охарактеризовано складові елементи політичної безпеки, її основні суб'єкти у системі публічної влади (президент, парламент, уряд); охарактеризовано стан забезпечення політичної безпеки України та провідних демократичних країн світу (США, Великобританія, Франція, Німеччина, Польща).

У *першому* розділі дисертації «Теоретичні та практичні аспекти політичної безпеки держави» розкрито ступінь розроблення наукової проблеми в політології, сутність і структуру політичної безпеки держави; охарактеризовано стан міжнародної системи забезпечення політичної безпеки, що ґрунтується на спільній концепції, затвердженій ОБСЄ для держав-учасниць міжнародної організації, власних воєнних доктринах і стратегіях, в основі яких лежать принципи: гарантування миру, свободи й незалежності держави на засадах національних ідеалів й інтересів та історичного досвіду (Німеччина); захисту не політичних програм правлячих партій, а національних інтересів країни (Франція); попередження загроз безпеці, які ще не настали, але за

певних умов стають факторами, що породжують нестабільність і конфлікт (Велика Британія); результативності регулювання сфери контролю над озброєнням і роззброєнням щодо заходів з посилення довіри й безпеки (Польща); розгалуження системи стримувань і противаг та співіснування сильної президентської влади й Конгресу (США) та ін.

З'ясовано, що в основі національної безпеки лежать національні цінності, притаманні суспільству або окремому народу країни, які формуються системою національних інтересів і цілей. Виокремлено й охарактеризовано структуру національної безпеки, що забезпечується внутрішньою (державна, соціальна, суспільна, економічна тощо) і зовнішньою (регіональна, воєнна, інформаційна, гуманітарна тощо) політикою держави.

Уточнено, що політична безпека є складовим компонентом національної безпеки, під якою розуміється високий рівень ефективності державної політики у сфері захисту національних інтересів та організації діяльності інститутів держави, відповідальних за гарантування і захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності, яка забезпечує конституційний лад держави.

Визначено, що базова структура системи політичної безпеки держави включає внутрішньополітичну та зовнішньополітичну складові, кожна з яких розглядається через державно-управлінський, суспільно-політичний, суспільно-конфліктологічний та ідеологічно-інформаційний аспекти.

У другому розділі дисертації «Характеристика стану розвитку політичної безпеки України» обґрунтовано: політико-правове забезпечення політичної безпеки держави, особливості діяльності суб'єктів публічної влади з політичної безпеки держави, технології визначення стану політичної безпеки держави.

З'ясовано, що політико-правове забезпечення політичної безпеки України є багатокомпонентним і включає нормативно-правові акти, які відповідають національним цінностям та національним інтересам держави. Це - чинні міжнародні договори; безпекове законодавство; нормативно-правові акти, які регулюють суспільні безпекові відносини.

Охарактеризована діяльність суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки України та її особливість, що полягає у формуванні ними безпекової політики держави у сфері власних компетенцій, дотриманні конституційно-правових принципів суспільного ладу, захисті конституційних прав і свобод людини та громадянина, використанні у своїй діяльності інститути політичної системи та існуючі фактори, що зумовлюють загрози політичній безпеці.

Набула подальшого розвитку система індикаторів політичної безпеки країни, серед яких: відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; існування політичної опозиції; справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам; політична могутність та геополітичний статус держави; результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку; довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства; політична сталість; збільшення інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) в зростання держави.

За результатами аналізу виявлено, що рівень політичної безпеки в Україні потребує вдосконалення, зокрема такі її аспекти, як: усунення перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; співвіднесення державно-політичного устрою національним інтересам; механізми зміцнення політичної сталості, що сприятимуть довірі суспільств до влади, зміцнення міжнародного статусу України на міжнародній арені, сформує національно спрямовану опозицію.

У *третьому* розділі дисертації «Сучасні тенденції розвитку політичної безпеки України» акцентована увага на: імплементації міжнародного досвіду з розвитку політичної безпеки України, вдосконаленні діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки України в умовах повоєнної відбудови, застосуванні сучасних інформаційних технологій у сфері політичної безпеки України.

Проаналізовано міжнародний досвід економічного зростання та

людського розвитку у посткризовий період на прикладах США, Німеччини і Японії, який може бути корисним для України.

Розроблено практичні рекомендації органам публічної влади з розвитку політичної безпеки України та комплекс заходів з удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів для державного управління у сфері політичної безпеки, зокрема в умовах гібридної війни.

Ключові слова: безпека, політична безпека, національна безпека, інформаційна безпека, політична система, парламент, гібридна війна, глобалізація, національні інтереси, публічна влада, політична влада.

ABSTRACT

Shemchuk A.V. Political security of Ukraine: the state and trends of development - Qualifying scientific work on manuscript rights. - Kyiv, 2023.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in field of knowledge 05 "Social and behavioral sciences" with specialty 052 "Political science" – Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Kyiv, 2023.

The dissertation solves an actual scientific task, which consists in determining and analyzing the state and trends in the development of the political security of Ukraine and developing practical recommendations for public authorities on their use, taking into account the current state in the country and world trends.

The degree of development of a scientific problem in political science and related sciences (public administration, economics, law, military affairs) is determined; the conceptual and categorical apparatus of the study of the problem of political security of Ukraine was clarified by distinguishing the essence of the concepts "national security" and "political security"; the constituent elements of political security, its main subjects in the system of public power (president, parliament, government) are defined and characterized; the state of ensuring political

security of Ukraine and leading democratic countries of the world (USA, Great Britain, France, Germany, Poland) is characterized.

The *first* chapter of the thesis «Theoretical and practical aspects of the political security of the state» reveals the degree of development of the scientific problem in political science, the essence and structure of the political security of the state; the state of the international system of ensuring political security is characterized, which is based on a common concept approved by the OSCE for member states of the international organization, their own military doctrines and strategies, which are based on the principles of: guaranteeing peace, freedom and independence of the state on the basis of national ideals and interests and historical experience (Germany); protection of national interests, not the political programs of the ruling parties (France); prevention of security threats that have not yet occurred, but under certain conditions become factors that generate instability and conflict (Great Britain); effectiveness of arms control and disarmament regulation in relation to measures to strengthen confidence and security (Poland); the branching of the system of checks and balances and the coexistence of strong presidential power and Congress (USA), etc.

It was found national security is based on national values inherent in society or individual people of the country, which are formed by the system of national interests and goals. The structure of national security, which is ensured by the internal (state, social, social, economic, etc.) and external (regional, military, informational, humanitarian, etc.) policies of the state, is singled out and characterized.

It is clarified that political security is a component of national security, which means a high level of effectiveness of state policy in the field of protecting national interests and organizing the activities of state institutions responsible for guaranteeing and protecting political sovereignty, territorial integrity, and political independence, which ensures the constitutional order of the state.

It was determined that the basic structure of the political security system of the state includes internal political and foreign political components, each of which is considered through state-management, social-political, social-conflictological and

ideological-informational aspects.

In the *second* chapter of the dissertation «Characteristics of the state of development of the political security of Ukraine» the following are substantiated: political and legal provision of the political security of the state, peculiarities of the activities of public authorities on the political security of the state, technologies for determining the state of political security of the state.

It has been found that political and legal provision of political security of Ukraine is multi-component and includes legal acts that correspond to national values and national interests of the state. These are current international agreements; security legislation; normative legal acts that regulate social security relations.

The activity of subjects of political power in the development of political security of Ukraine is characterized and its peculiarity, which consists in the formation by them of the security policy of the state in the sphere of their own competencies, compliance with the constitutional and legal principles of the social order, protection of the constitutional rights and freedoms of man and citizen, use in their activities institutions of the political system and existing factors causing threats to political security.

The system of indicators of the country's political security has gained further development, including: the absence of obstacles and restrictions on the political rights and freedoms of citizens; existence of political opposition; justice and compliance of the state-political system with national interests; political power and geopolitical status of the state; the effectiveness of politics and public administration, which is reflected in the ability to actively resist crises, create appropriate conditions for recovery and stable development; trust and voluntary support of the government by the majority of society; political stability; increasing investments (internal and external) in the growth of the state.

According to the results of the analysis, it was found that the level of political security in Ukraine needs improvement, in particular such aspects as: elimination of obstacles and restrictions on the political rights and freedoms of citizens; correlation of the state and political system with national interests; mechanisms for strengthening

political stability, which will contribute to society's trust in the authorities, strengthening the international status of Ukraine in the international arena, and forming a nationally oriented opposition.

In the *third* chapter of the dissertation «Modern trends in the development of the political security of Ukraine» attention is focused on: the implementation of international experience in the development of the political security of Ukraine, the improvement of the activities of subjects of political power in the development of the political security of Ukraine in the conditions of post-war reconstruction, the application of modern information technologies in the field of political security of Ukraine.

The international experience of economic growth and human development in the post-crisis period is analyzed using the examples of the USA, Germany and Japan, which can be useful for Ukraine.

Practical recommendations to public authorities on the development of political security of Ukraine and a set of measures to improve the system of training and retraining of personnel for state administration in the field of political security, in particular in the conditions of hybrid war, have been developed.

Keywords: security, political security, national security, information security, political system, parliament, hybrid warfare, globalization, national interest, public power, political power.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Шемчук А.В. Теоретико-прикладні аспекти політичної безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. № 45/2022. С. 214 – 221. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/26.pdf)

2. Шемчук А.В. Політико-правові засади забезпечення політичної безпеки України. *Актуальні проблеми політики*. № 71/2023. С. 55 – 60. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/8.pdf

3. Даниленко Л.І., Шемчук А.В. Суб'єкти забезпечення політичної безпеки України: повноваження та особливості діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці*. Випуск № 7(13) 2023. С. 871-882. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7099/7139>

Особистий внесок: визначено й обгрунтовано особливості діяльності основних суб'єктів забезпечення політичної безпеки України в умовах воєнного часу і повоєнного відновлення.

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Valentyna Goshovska, Artem Gandziuk, Lydiia Danylenko, Andrii Shemchuk, Andrii Hachkov. Problems of information support of ukrainian political security. *Journal of interdisciplinary research. AD ALTA, SPECIAL ISSUE NO.: 12/02/XXXI. (VOL. 12, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXXI.)*. 2022. P. 134 - 139. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>

Особистий внесок: охарактеризовано базові проблеми інформаційного забезпечення політичної безпеки України та шляхи їх вирішення.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Андрій Шемчук. Основні загрози політичній безпеці України та шляхи їх усунення. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу* : матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу

(Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. – Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2022. С. 135-137. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>

2. Андрій Шемчук. Удосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєного відновлення України. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей* : матеріали 10-го ювілей. щоріч. Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січ. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 169 с., С. 154-157. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/4c2653df-781c-46aa-91c0-b5009e44965f.pdf>

3. Андрій Шемчук. Особливості діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки України. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 340 с., С. 44-46. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2028/files/64782da7-cb8b-48ff-9710-268197951e8c.pdf>

4. Лідія Даниленко, Андрій Шемчук. Політична безпека: міжнародний досвід для України: *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: матеріали щорічної Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26-27 квітн. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2023., 380 с., С. 315-316. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2039/files/e8f052a9-3ca2-4574-ad95-ec8638583c7f.pdf>

5. Андрій Шемчук. Проблеми застосування сучасних інформаційних технологій у сфері політичної безпеки України. *Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору*: матеріали IV-го Конгресу

парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. 84 с., С. 82-84.
<https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf>

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	24
1.1. Ступінь розроблення наукової проблеми в теорії політології	24
1.2. Сутність і структура політичної безпеки.....	41
1.3 Аналіз стану міжнародної системи забезпечення політичної безпеки.....	57
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	78
2.1. Політико-правові засади забезпечення політичної безпеки	78
2.2. Особливості діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки держави	92
2.3. Технології визначення стану політичної безпеки держави	108
Висновки до розділу 2	126
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	129
3.1. Імплементация міжнародного досвіду з розвитку політичної безпеки України.....	129
3.2. Удосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення.....	144
3.3. Застосування сучасних інформаційних технологій у сфері політичної безпеки держави України	161
Висновки до розділу 3	180
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВР – Верховна Рада

ГО – громадська організація

ЄС – Європейський Союз

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ – закон України

ІКТ – інформаційно-комп'ютерні технології

КМУ – Кабінет Міністрів України

КНУ – Київський національний університет

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК - Національне агентство з питань запобігання корупції

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОДВ – органи державної влади

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

СНБУ – Служба національної безпеки України

США – Сполучені Штати Америки

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

UNDP – United Nations Development Programme/ Програма розвитку ООН

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі життя України й українського народу, які переживають системні суспільно-економічні кризи, провідна роль у контексті забезпечення національної безпеки належить політичній, військовій та економічній безпеці. Однак, у порівнянні з економічною безпекою, політична безпека держави зазвичай залишається поза увагою науковців. Україна як суверенна, демократична, правова держава не може у подальшому розвиватися без утверджених демократичних засад, ефективної правової системи забезпечення прав і свобод громадян, конституційних реформ, утвердження легітимної влади, тобто без зміцнення політичної безпеки.

Реалізуючи основні завдання політичної безпеки держава закладає фундамент її суверенності та самостійності, конструктивної діяльності органів влади, їх легітимності, а також повноцінного функціонування громадянського суспільства та головних його інститутів, серед яких варто виділити політичні партії, громадські об'єднання, недержавні засоби масової інформації, громадські рухи та ін. Визначаючи ступінь безпеки держави варто звернути увагу на міру інтересів держави та її відповідність громадським інтересам. Демократичність правової держави насамперед передбачає встановлення головного акценту на забезпеченні та реалізації прав і свобод громадян.

Реалізуючи основоположні принципи політичної безпеки, держава зміцнює свою позицію у міжнародному середовищі, закріплює свій статус як демократична, правова держава, органи державної влади якої діють з урахуванням принципів державного суверенітету та ідеологічного плюралізму, а також унеможлиблює узурпацію влади.

Вагомий внесок у розроблення проблематики безпеки держави у різних сферах здійснили вітчизняні науковці у таких галузях знань: у галузі *політології* - Алексеєнко І.В. [1; 182], Бодрук О.С.[15], Висоцький О.[19], Полтораков О.Ю.[126 - 127], Дацюк А.[40; 194], Дудко І.Д.[232; 49], Кіслов Д.В.[64], Ковальчук С.М.[65], Кравчук О.Ю. [75-77; 79-80; 82-83], Марченко

Ю.В.[100], Павлютін Ю.М. [118], Полторацький О.С. [128], Соболев А.А. [174], Шипілова Л. М. [191] та ін.; *філософії* – Андрієвський Т.Г. [5], Дудкевич В.І. [47], Житко А.І. [54], Завада Я. І. [56], Кремень В.Г.[85], Михальська В.В. [103] та ін.; *права* – Антонов В.О.[9], Кормич Б.А.[70], Лемак О.В.[88], Ліпкан В.А. [90-91], Максименцева Н.О. [94-95], Приходько Х.В.[131] та ін.; *державного управління* – Горбулін В.П. [27], Гошовська В.А. [231; 30; 32], Зозуля О. С. [59], Марутян Р.Р.[219; 98-99], Орел М. Г. [112-113; 115], Рубан А. В. [163], Ситник Г.П. [166 -170], Богуш В.М. [13], Боднар І.Р. [14], Грицяк Н. В. [33] та ін.

Разом із тим, подальший розвиток та зміцнення нашої держави потребує розробки та теоретико-методологічного обґрунтування наукових засад забезпечення політичної безпеки, особливо в умовах повоєнного відновлення.

Значення теми дослідження також пов'язане із закономірністю демократичного розвитку України та її політичних інституцій (парламент, уряд, політичні партії), яка залишається сферою пріоритетних інтересів галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 052 – «Політологія».

Актуальність обраної теми, ступінь її наукової розробки зумовили вибір об'єкта, предмета, постановку цілей і завдань дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У межах дослідження взято участь у НДП кафедри парламентаризму, зокрема:

«Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства» (номер державної реєстрації 0120U101662);

«Публічне управління інноваційним розвитком системи підвищення кваліфікації публічних службовців в Україні», (номер державної реєстрації 0119U101522).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення й аналіз стану та тенденцій розвитку політичної безпеки України та розроблення практичних рекомендацій органам публічної влади з їх використання з урахуванням існуючого стану в державі та світових тенденцій.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *завдання*:

- визначити ступінь розроблення наукової проблеми у політології;
- уточнити понятійно-категорійний апарат дослідження проблеми політичної безпеки України ;
- порівняти стан забезпечення політичної безпеки України та провідних демократичних країн світу (США, Великобританія, Франція, Німеччина);
- обґрунтувати політико-правові засади розвитку політичної безпеки України;
- визначити сучасні тенденції розвитку політичної безпеки України з урахуванням існуючого воєнного стану в державі та повоєнної відбудови;
- надати практичні рекомендації органам публічної влади щодо посилення політичної безпеки України з урахуванням існуючого стану в державі та визначених тенденцій.

Об'єкт дослідження – політична безпека.

Предмет дослідження – стан та тенденції розвитку політичної безпеки України.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дисертації використано такі методи дослідження: аналізу та синтезу – для деталізації об'єкта дослідження; узагальнення – для розкриття теоретико-методологічних засад забезпечення політичної безпеки України; порівняльний метод та систематизації – для вивчення нормативно-правового забезпечення політичної безпеки України; системний метод – для розкриття концептуальних основ забезпечення політичної безпеки України; логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів – для вдосконалення понятійного апарату дослідження; статистичного аналізу, порівняння та узагальнення – при дослідженні особливостей діяльності суб'єктів публічної влади з розвитку політичної безпеки України та обґрунтування технології визначення стану політичної безпеки держави; графічний – для наочного зображення отриманих статистичних розрахунків; метод моделювання – для розроблення напрямів удосконалення діяльності суб'єктів публічної влади з урахуванням існуючого воєнного стану в державі та повоєнної відбудови;

абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій.

Методологічною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, офіційні публікації міжнародних організацій.

Інформаційну та емпіричну базу дослідження становили нормативні документи органів державної та регіональної влади, статистичні та соціологічні дані, матеріали, опубліковані в періодичних виданнях та мережі Інтернет, результати власного емпіричного дослідження, проведеного в КНУ імені Тараса Шевченка, власний досвід волонтерської діяльності у 2022-2023 рр. під час воєнної агресії РФ проти України.

Застосування цих методів гарантувало ймовірність та об'єктивність отриманих результатів, сприяло досягненню поставлених цілей і виконанню зазначених завдань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого наукового завдання щодо напрацювання теоретичних положень і практичних рекомендацій з розвитку політичної безпеки України.

Найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, що містять наукову новизну, конкретизовано в таких наукових положеннях:

уперше:

- визначено й проаналізовано тенденції розвитку політичної безпеки України в умовах існуючого воєнного стану в державі та світових тенденцій, що характеризуються: посиленням стабільності та результативності політичної системи в кризових обставинах широкомасштабного вторгнення РФ; реальними процесами деолігархізації суспільних відносин, що забезпечили значний спектр потенційних змож для змін у політичному і медійному середовищі країни; активною групою впливу волонтерів й інших громадських організацій в Україні і в демократичних державах-союзницях України; значними змінами в українському суспільстві щодо розвитку вимог на швидкі реформи і рішучі сподівання на появу «нової» післявоєнної України, де не буде олігархії, корупції, недієвої бюрократії;

- обґрунтовано й розроблено систему вдосконалення діяльності суб'єктів публічної влади в Україні в умовах існуючого воєнного стану в державі та повоєнного її відновлення, основна мета якої полягає у захисті політичних інтересів суспільства та гарантуванні політичної безпеки в її внутрішньополітичній (захист територіальної цілісності та недоторканності кордонів; захист зовнішнього державного суверенітету від політичного диктату; зростання кількості країн-стратегічних партнерів і можливих союзників; співробітництво з іншими країнами в правовій, політико-дипломатичній, економічній, військово-політичній та інформаційній галузях) і зовнішньополітичній (державно-управлінська, суспільно-політична, суспільно-конфліктологічна, ідеологічно-інформаційна) складових;

удосконалено:

– теоретичний підхід до розуміння базових понять дослідження, зокрема: категорія «*національна безпека держави*» визначена як ступінь (міра, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод людини (громадянина), суспільства (народу, нації) та (національної) держави від загроз на зовнішньому та внутрішньому рівнях чи ступінь (міра, рівень) відсутності загроз правам і свободам особи, основним інтересам і цінностям суспільства й держави; категорія «*політична безпека держави*» - як складова національної безпеки, що характеризується відсутністю загроз національним інтересам та ефективній діяльності інститутів держави, відповідальним за гарантування і захист політичного суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності;

– базові принципи забезпечення політичної безпеки у державі, що ґрунтуються на основі міжнародного досвіду: законність державної влади; демократична спадкоємність системи правління й політичного устрою; додержання балансу політичних інтересів людини, соціуму, держави; перевага ненасильницьким заходам під час розв'язання внутрішніх і зовнішніх проблем, яким властивий політичний характер; вчасність, комплексність, відповідність заходів забезпечення політичної безпеки держави; стабільність у суспільстві, а

також злагода серед громадян; цілісність і збалансованість системи політичної безпеки, її інтегрованість у систему національної безпеки;

– шляхи імплементації кращого міжнародного досвіду у сфері забезпечення політичної безпеки країни, такі як: покращення діяльності створеної консультативної групи щодо питань удосконалення політики політичної безпеки при Президентіві України; проведення комплексного аналізу процесу вироблення, прийняття та реалізації зовнішньополітичних рішень у контексті підвищення рівня ефективності участі України в організаціях міжнародного рівня; здійснення належної інвентаризації нормативно-правової бази щодо зовнішньополітичних відносин; покращення структурно-кадрової інвентаризації закордонних дипломатичних інституцій (посольства, генконсульства, представництва при міжнародних організаціях); забезпечення активного та цілеспрямованого розвитку міжнародних відносин у політичній, економічній, науково-технічній, культурній та інших сферах з країнами-членами НАТО та країнами, які розташовані географічно близько; започаткування нового процесу стратегічного планування та оновлення стратегічних орієнтирів у сфері забезпечення політичної безпеки; підвищення рівня обороноздатності й готовності до реагування на виникнення кризових ситуацій у політичній сфері; пошук додаткових зовнішніх гарантій поза межами НАТО; розвиток відносин з міжнародними партнерами стратегічного значення; відновлення та розвиток економічного та кадрового потенціалу країни; підвищення ефективності політичного менеджменту;

набули подальшого розвитку:

– наукові погляди на структуру системи політичної безпеки держави, що ґрунтується на таких складових, як : внутрішньополітична, що включає державно-управлінський, суспільно-політичний, суспільно-конфліктологічний ідеологічно-інформаційний аспекти; зовнішньополітична, що включає захист територіальної цілісності і недоторканності кордонів, захист зовнішнього державного суверенітету від політичного диктату, зростання кількості країн-стратегічних партнерів і можливих союзників, співробітництво з іншими країнами в правовій, політико-дипломатичній, економічній, військово-політичній та інформаційній галузях;

– аналіз спільної концепції, затвердженої ОБСЄ для держав-учасниць міжнародної організації, що ґрунтується на: власних воєнних доктринах і стратегіях, в основі яких лежать принципи гарантування миру, свободи й незалежності держави на засадах національних ідеалів й інтересів та історичному досвіді, як у Німеччині; захисті національних інтересів, а не політичних програм правлячих партій, як у Франції; попередженні загроз безпеці, які ще не настали, але за певних умов стають факторами, що породжують нестабільність і конфлікт, як у Великій Британії; результативності регулювання сфери контролю над озброєнням і роззброєнням щодо заходів з посилення довіри й безпеки, як у Польщі; розгалуженні системи стримувань і противаг та співіснування сильної президентської влади й Конгресу, як у США;

– система індикаторів політичної безпеки країни, серед яких: відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; існування політичної опозиції; справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам; політична могутність та геополітичний статус держави; результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку; довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства; політична сталість; збільшення інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) в зростання держави;

– комплекс заходів з удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для державного управління у сфері політичної безпеки, зокрема: створення системи відбору і кар'єрного зростання кадрових ресурсів та аналітиків у сфері політичної безпеки; налагодження підготовки фахівців для роботи у сфері стратегічного аналізу та здійснення прогностичної діяльності в інтересах забезпечення політичної безпеки; активізація підготовки навчально-методичної літератури з проблематики розвитку професійної діяльності у сфері забезпечення політичної безпеки країни; розроблення сучасних інформаційно-комунікаційних інструментів у сфері забезпечення політичної безпеки; використання зарубіжного досвіду організації інформаційно-аналітичних заходів щодо вироблення нових підходів

держаної політики забезпечення політичної безпеки;

- міжнародний досвід економічного зростання та людського розвитку у посткризовий період на прикладах США 30-х років XX ст. (Велика депресія) та економіки повоєнних 40-х років XX ст. Німеччини та Японії, які в основу реформ поклали такі основні положення, як: вибір пріоритетних напрямів розвитку держави та створення Президентської ради з удосконалення управління (США); створення умов для ринкової конкуренції та впровадження американських методів управління (Японія); застосування концепції «соціального ринкового господарства» та впровадження індикативного (договірного) планування (Німеччина).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та рекомендації, запропоновані у дисертації, можуть бути використані для вдосконалення діяльності суб'єктів політичної влади у сфері забезпечення політичної безпеки в умовах повоєнного відновлення соціально-економічного і політичного життя суспільства та зміцнення позицій України на міжнародній арені.

Наукові висновки та теоретичні положення дисертаційного дослідження фактично доведені до рівня конкретних пропозицій і практичних рекомендацій для використання в галузі політології та державного управління. Зокрема, результати дослідження були використані в практичній діяльності.

Отримані результати можуть бути застосовані для подальших науково-дослідних розробок теоретико-методологічних питань, пов'язаних із забезпечення політичної безпеки України, а також - у практиці діяльності органів державного управління та громадських організацій; у напрацюванні проектів нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства України в цьому питанні.

Практичні рекомендації щодо покращення політичної безпеки України були враховані й використані Громадською організацією «Академія парламентаризму» (довідка №1 від 02.02.2022 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою

працею здобувача. Винесені на захист наукові положення, висновки, рекомендації і пропозиції одержані ним самостійно.

У спільній роботі з Valentyna Goshovska, Artem Gandziuk, Lydiia Danylenko, Andrii Shemchuk, Andrii Hachkov (Problems of information support of ukrainian political security. Journal of interdisciplinary research. AD ALTA, SPECIAL ISSUE NO.: 12/02/XXXI. (VOL. 12, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXXI.). 2022. P. 134 - 139) автором охарактеризовано базові проблеми інформаційного забезпечення політичної безпеки України та шляхи їх вирішення.

У спільній статті з Даниленко Л.І. «Суб'єкти забезпечення політичної безпеки України: повноваження та особливості діяльності» (Актуальні питання у сучасній науці. Випуск № 7(13) 2023. С. 871-882) автором визначено й обгрунтовано особливості діяльності основних суб'єктів забезпечення політичної безпеки України в умовах воєнного часу і повоєнного відновлення.

Апробація результатів роботи. Теоретичні положення і практичні висновки дисертації розглядались на засіданнях кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України та кафедри парламентаризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження були апробовані дисертантом у виступах на наукових і науково-практичних конференціях: IV-й Конгрес парламентаристів до Дня Конституції України «Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору» (Київ, 28 черв. 2023 р.); щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (Київ, 26-27 квітн. 2023 р.); Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба» (Київ, 29 берез. 2023 р.); щорічний Всеукраїнський круглий стіл «Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу» (Київ, 23 листоп. 2022 р.); Другий Конгрес парламентаристів «Конституція України - запорука консолідації українського суспільства» з нагоди 25-річчя ухвалення Конституції України

(Київ, 2021); Міжнародна науково-практична конференція «30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи» (Київ, 2021); ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» з нагоди Всесвітнього дня науки задля миру та розвитку (Київ, 2022); Всеукраїнський круглий стіл до Дня Гідності і Свободи України «Національна гідність як складова політичної культури суспільства» (Київ, 2020); Всеукраїнський круглий стіл до Дня Соборності України «Розвиток соборної України в умовах реалізації євроінтеграційної стратегії» України (Київ, 2021); 10-ий ювілейний щорічний Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл до Дня Соборності України «Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей» (Київ, 25 січня 2023); Методологічний семінар для аспірантів-політологів 1-3 років навчання (Київ, 2021); Всеукраїнський круглий стіл до Дня Гідності і Свободи України «Національна гідність як складова політичної культури суспільства» (Київ, 2020); І-а Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Практична політологія: тенденції і перспективи» (Київ, 2021); 3-й Конгрес парламентаристів «Конституція України: виклики воєнного часу» (Київ, 2022).

Публікації. Основні результати дисертації викладені у 8 наукових працях, зокрема у 4 публікаціях у наукових фахових виданнях України, у т.ч. 1 – у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection, 4 публікаціях у матеріалах і тезах конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 219 сторінок, обсяг основного тексту 190 сторінок. Робота містить 9 таблиць, 8 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел включає 232 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Ступінь розроблення наукової проблеми в теорії політології

Дослідження питання політичної безпеки свідчить про недостатній рівень концептуалізації цього поняття як політичними, так і соціальними науками. Адже, в розрізі сьогодення є відчутною потреба дефініціювання названого формулювання, зважаючи на зміни, які проходять у світовому просторі, в тому числі на політичній арені.

Відповідно до Доповіді Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо стану людського розвитку, що було оприлюднено 1994 року, *політичною безпекою* є одна із семи категорій, яка виражає головні потреби безпеки особи. На початку 90 рр. ХХ ст. (після Холодної війни) це поняття розглядалось з позиції ліберально утопічного прагнення до миру на світовій арені. Через певний час й розглядали досить вузько – як дискусію навколо природи й законності гуманітарної допомоги [189]. У другому десятилітті ХХІ ст. постала потреба значно складнішої і досконалої дискусії щодо того, як потрібно визначати й трактувати це поняття [229].

Про це йдеться у Доповіді про людський розвиток 1994 року (далі – Доповідь) [229], в якій подано визначення й параметри політичної безпеки доволі неоднозначно. В якій політичну безпеку трактують як запобігання урядовим репресіям, постійним порушенням прав людини й загрози мілітаризації.

Зазначена Доповідь по суті зумовила полеміку щодо трактування політичної безпеки в колі науковців і політиків, що має зв'язок із гарантуванням безпеки. Взаємозв'язок між безпекою особи в цілому й політичною безпекою в абстрактному плані – доволі проста артикуляція [229].

Тому, важливими аспектами безпеки людини постає те, що вона повинна

мати можливість жити в суспільстві, в якому поважають її основоположні права, прагнуть досягнути сталого людського розвитку та системно забезпечують моніторинг індексу людського розвитку, гармонізують інтереси держави й особистості, застосовують усі можливі засоби її безпеки, формують політику миру («дивіденд миру»), турбуються про пошук нових форм співпраці. Саме такі основоположні аспекти були покладені у Доповідь ООН про людський розвиток основні ідеї якої знайшли своє відображення у багатьох наукових працях вітчизняних і зарубіжних авторів.

Так, у роботі «Елітознавство» за редакцією Л. Комахи та В. Гошовської акцентовано увагу на сутності політичної еліти та її відповідальності перед суспільством за досягнення сталого розвитку держави, висвітлено елітологічні концепції й ідеї, основні вектори елітологічних досліджень українських науковців кінця ХХ – початку ХХІ ст. [53]. Автори зауважують на тому, що на нинішній стадії становлення України політична еліта повинна нести відповідальність за її долю як незалежної демократичної держави.

Важливою, на наш погляд, є думка науковців про те, що в основі національної безпеки будь якої держави лежать національні цінності, притаманні суспільству або окремому народу країни, які формуються системою національних інтересів і цілей.

У чинному Законі України «Про національну безпеку України» зазначено, що національні інтереси є життєво важливими цінностями народу та його визначальними потребами, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [143]. Вони сприяють формуванню ціннісних орієнтацій суспільства, його політичних, культурологічних та філософсько-світоглядних уявлень і переконань щодо морально-етичних принципів поведінки кожного члена суспільства. Їхня втрата чи деградація практично означають порушення національної безпеки.

Тому, політична еліта має глибоко усвідомлювати власну відповідальність за прийняття державно-управлінських рішень, що суттєво впливають не лише на економіку держави, а й її соціальну сферу і політичний

розвиток, зокрема і в сфері безпеки держави. Оскільки, як продемонструвала практика ведення війни в ході повномасштабної російської воєнної агресії проти України, що розпочалася з 24 лютого 2022 року, довгочасний брак конкретного й системного розуміння національних цінностей України, а також неприйнятне поверхове ставлення до гострої потреби його вирішення, стали важливою загрозою державності.

Тому питання воєнної безпеки є складовою політичної безпеки, яка, у свою чергу, є складовою безпеки національної. Можливо таке розуміння: національна безпека включає політичну безпеку, яка, серед інших, включає і воєнну безпеку.

Поряд із воєнною безпекою складовими політичної безпеки є й економічні, інформаційні, нормативно-правові тощо (див. рис.1.1).



Джерело: розроблено автором

Рис. 1.1. Структура національної безпеки

Як видно з рис. 1.1, структура національної безпеки є багатогранною і характеризується науковцями як внутрішньополітична і зовнішньополітична складові, які, в свою чергу, забезпечуються, відповідно, внутрішньою і

зовнішньою політикою держави у зазначених сферах життя суспільства - державній, соціальній, суспільній, економічній, регіональній, військовій, інформаційній, гуманітарній безпеці.

Політична ж безпека присутня в усіх безпекових сферах держави і в ній значну роль відіграє політична еліта, яка виступає головним гравцем у її сталому розвитку [205].

У монографічному дослідженні О. Власюк [22], розглянуті питання національної безпеки України, як на рівні обґрунтування концептуальних положень, так і на рівні розроблення організаційно-правових механізмів вирішення конкретних завдань та проектів нормативних документів; розкрито проблематику дослідження безпеки держави у різних сферах її життя. Так :

- у сфері внутрішньополітичної безпеки мова йде про необхідність формування української політичної нації, врегулювання світоглядних протиріч і конфліктів в українському соціумі, визначення чинників консолідації українського суспільства. розроблення і визнання української національної ідеї;

- у зовнішньополітичній безпеці – про стратегічне партнерство, врегулювання «заморожених» конфліктів, виклики глобалізації, співробітництво з міжнародними структурами безпеки, регіональні інтеграційні процеси;

- в економічній – про забезпечення конкурентоспроможності, антикризовому регулюванні, безпеці міжнародних економічних відносин та інтеграційних процесів, інвестиційно-інноваційній та енергетичній безпеці;

- у гуманітарній та соціальній – про комплекс проблем безпеки людського розвитку;

- у регіональній – про реформування адміністративно-територіального устрою, проблеми децентралізації та регіоналізму;

- у військовій – про перехід до професійної армії, демократичний цивільний контроль, реформування оборонної сфери;

- в інформаційній – про побудову інформаційного суспільства, державну інформаційну політику, інформаційні війни, забезпечення національної безпеки

України в умовах російської агресії.

Щодо теорії національної безпеки, то вона наразі перебуває в стадії активного творення й інтенсивного становлення. Пошук перевірених теоретичних принципів налагодження системи стратегічного планування в секторі національної безпеки вимагає її дослідження з точки зору використання найбільш загальних політико-правових методів, а також інструментів діяльності держави, що сформовані на головних засадах комплексності й системності й орієнтовані на здобуття найбільш високого ступеня національної безпеки.

Утворення і впровадження в Україні державної політики національної безпеки належить до найважливіших проблем результативного управління суспільством, яке перебуває на етапі трансформації.

Український політичний досвід свідчить, що методика втілення теорій, стратегій, концепцій та програм державної політики в секторі безпеки неупереджено повинна об'єднувати всі складові політичної діяльності держави і ґрунтуватися на досконалих теоретичних принципах та історичній практиці.

Як зазначають вітчизняні науковці, питання дослідження національної безпеки України актуалізувалось на тлі бурхливих подій виборчих кампаній 2019 та 2020 років в Україні, пов'язаних із посиленням недовіри громадян до структур центральної та місцевої влади [118]. Так, у дисертаційному дослідженні українського вченого А. Рубана [163] розкриваються питання вдосконалення процесів державного управління у сфері національної безпеки України в сучасних умовах, для яких характерним є загострення внутрішніх і зовнішніх загроз; визначено головні проблеми у сфері державного управління національною безпекою, до яких віднесено:

- недостатньо: підготовлений персонал; сформований національний сектор безпеки й оборони; забезпечені зовнішні гарантії безпеки держави;
- інституційну слабкість державних органів та недостатню структурну збалансованість їхньої діяльності у сфері безпеки й оборони;
- недостатність ресурсів для виконання завдань і функцій цього сектору

безпеки та неефективність їх використання.

Сучасні вітчизняні дослідники Дацюк А., Садовський В., Потораков О., Марутян Р. у своїй роботі [40] зазначають про те, що в Україні не було своєчасно сформовано ефективної системи забезпечення національної безпеки, що особливо позначилось під час загострення відносин з РФ і її повномасштабного воєнного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року.

До головних причин, які призвели до низької ефективності системи забезпечення національної безпеки України автори віднесли :

- застарілість радянської доктрини двополярного світу та радянського законодавства, на яких гуртувалась система забезпечення національної безпеки України;

- переважання національних інтересів держав – гарантів безпеки України над українськими щодо докладання необхідних зусиль для формування і розвитку власної української системи забезпечення національної безпеки;

- багатовекторність зовнішньої політики.

Також вітчизняні науковці у своїх дослідженнях наголошують на важливості вирішення проблем формування громадянського суспільства та трансформації в європейське середовище і встановлення співзалежності національної (української) та загальноєвропейської ідентичностей, які є важливими сферами державотворення [30].

Особливе значення у вирішенні цих питань, як зазначають представники Наукової школи вітчизняного парламентаризму під керівництвом доктора політичних наук Валентини Гошовської, належить *представницькій владі та її* органам - парламенту, місцевим радам, радам територіальних громад, які є основними суб'єктами забезпечення, гарантування, зростання та зміцнення державної стабільності та національної безпеки держави [206; 232].

Тому важливими для нашого дослідження є також наукові ідеї щодо вирішення проблем інтелектуально-ресурсного забезпечення державного управління у сфері національної безпеки України [98], розроблення стратегічних комунікацій [99], розроблення і впровадження цілеспрямованої

системної державної політики захисту національних інтересів [167], які пов'язані з тенденціями зростання жорсткого суперництва за перерозподіл сфер впливу та витрат більшості країн світу на розроблення новітніх систем озброєнь.

Серед новітніх тенденцій у сфері національної безпеки України наголошено на посиленні ролі Ради національної безпеки (далі – РНБ) у зовнішньополітичній діяльності держави, особливо у постбіполярні часи [49]. При цьому особливої актуальності набувають традиційні і специфічні риси організаційної будови і функціонування РНБ, як механізму реалізації зовнішньої політики [48].

У цьому контексті звертаємо увагу на дослідження проблем інституційної спроможності Верховної Ради України (далі – ВР України), як *представницького органу державної влади*, який є єдиним органом законодавчої влади в Україні згідно статті 75 Конституції України [68], обирається на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування й уповноважений ухвалювати закони.

Нині Верховна Рада України (далі – ВР України) функціонує у структурі парламентсько-президентської форми правління і виконує ключову роль у системі органів державної влади (далі – ОДВ). Тому важливим є посилення її інституційної здатності, визначеної вітчизняними вченими як сукупності нормативно-правових актів і заходів, що сприяють самостійному прийняттю політико-управлінських рішень [32].

Зазначені нами наукові погляди на проблему національної безпеки держави та суб'єктів її забезпечення сприяли розумінню сутності поняття «безпека», яке характеризується, як правило, *відсутністю загроз будь якого характеру*. Адже, безпека залежить від того, на що націлена загроза - на цінності, території, спосіб життя тощо і тому від цього залежить вибір безпекової політики держави щодо захисту конкретної особи, суспільства чи держави в цілому.

Демократичні правові держави, не ослаблюючи важливості спеціальних

механізмів політичної безпеки, ґрунтують власні безпекові політики, як правило, на:

- збільшенні довіри і підтримки громадян;
- зростанні чисельності людей, які турбуються про утвердження демократичного ладу, усвідомлено сприяють такій політиці і висувають у владу достойних громадян.

Тому гарантування політичної безпеки залежить не лише від результативного функціонування спеціальних служб, а й від *влади, особливостей її політики й масштабу соціальної бази, тобто рівня розвитку громадянського суспільства*. Це означає, що політична безпека є базовим елементом національної безпеки, яка в свою чергу, є базовим елементом державної політики і потребує розроблення відповідних нормативно-правових актів у сфері забезпечення політичної стабільності в державі та сприяє реалізації функцій держави прогностичного, інформаційного, профілактичного, мобілізуючого, ліквідаційного, охоронного, контрольного, воєнного й іншого характеру.

Розглядаючи політичну безпеку як складову національної безпеки, нами проаналізовано ряд наукових досліджень українських учених, поданих у таблиці (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Політична безпека у системі наукових поглядів вітчизняних науковців

Науковці	Основні ідеї	першоджерела
Алексеев І.В.	Політична безпека не можлива без вирішення питань фінансової безпеки	[182]
Висоцький О.	Політична безпека враховує нові політики захисту від гуманітарних криз, пов'язаних із розбіжностями щодо права на втручання та захист	[19]
Зозуля О. С.	Політична безпека не можлива без вирішення питань інформаційної безпеки	[59]
Косілова О.І.	Політична безпека - складова національної безпеки	[72]
Кравчук О.Ю.	Політична безпека розглядається на двох рівнях захисту – внутрішній і міжнародний	[80]
Орел М.Г.	Політична безпека - своєрідний інструмент	[115]

	суб'єктів державного управління	
Приходько Х.В.	Політична безпека ґрунтується на конституційних принципах забезпечення національної безпеки	[131]
Сітарський С.М.	Політична безпека посилюється шляхом встановлення паритетності між політичною опозицією і коаліцією	[171]

Джерело: авторська розробка на основі [19; 59; 72; 80; 115; 131; 171; 182].

Як бачимо з таблиці 1.1, вітчизняні науковці, які досліджували проблему політичної безпеки, розглядали її з різних аспектів:

- як складову національної безпеки, що має відповідні індикатори, які характеризуються внутрішніми і зовнішніми виклики та загрозами [72].

- як захист інтересів людини, суспільства, держави – на внутрішньому (нижчий) та міжнародному (більш високий) рівнях [80], які постійно потребують вдосконалення за різними напрямками. А саме: за нормативно-правовим напрямом шляхом внесення змін у чинне законодавство у сфері безпеки; за громадсько-політичним напрямом – шляхом залучення великої кількості громадських організацій до забезпечення безпеки; за адміністративно-управлінським напрямом – шляхом зміни стилю та результативності роботи органів державної влади і спецслужб; за інформаційним напрямом - шляхом оптимального пошуку та вибору раціональних рішень .

Дефініцію “політична безпека” М.Г. Орел розглядає не лише, як наукову категорію, а й як визначальний структуроутворюючий чинник формування та функціонування системи державного управління у сфері політичної безпеки [114].

Щодо нормативно-правового забезпечення політичної безпеки, то він представлений чинним законодавством, зокрема Законом України «Про національну безпеку України» [143], у якому визначено, що «об'єктами національної безпеки є людина і громадянин, суспільство і держава» (ст. 3), які потребують постійного захисту.

Щодо громадсько-політичного й адміністративно-управлінського

забезпечення політичної безпеки, то вони характеризуються діяльністю відповідних суб'єктів державного управління, до яких чинним законодавством України віднесено Президента України, ВР України, КМУ, РНБО України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратуру України, Національне антикорупційне бюро України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи і підрозділи цивільного захисту, громадян України та їх об'єднання (ст. 4) [143].

Щодо інформаційного забезпечення політичної безпеки то вона регулюється Законом України «Про інформацію» [139], у якому визначено, що захист інформації є сукупністю правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів (ст.1), які спрямовані на забезпечення оптимального пошуку і вибору раціональних управлінських рішень щодо захисту від будь якої інформаційної загрози.

Цим ЗУ також визначено основні пріоритетні напрями державної інформаційної політики (ст.3, п.1), серед яких особливо цінними для нашого дослідження є напрями - «забезпечення доступу кожного до інформації» та «забезпечення інформаційної безпеки України». На цьому наголошено також і в Указі Президента України [137].

Розгляд проблем політичної безпеки відбувається також під кутом зору інформаційної безпеки. Наприклад, Зозуля О.С. у своєму дослідженні акцентує увагу на тому, що гібридна віна, розв'язана РФ на території України має великий інформаційний чинник. І тому особливе значення має робота з інформаційно-психологічними операціями та співпраця з міжнародними партнерами у питаннях їх попередження і боротьби з ними [59].

Таким чином, місія системи забезпечення інформаційної безпеки – це захист інформаційного суверенітету як виду вираження суверенітету особистості, суспільства та держави, що утверджується законами й

відображається у захисті конституційних прав та свобод людини й громадянина в інформаційному секторі.

Як стверджують вітчизняні науковці важливим є політико-правове забезпечення національної безпеки України в умовах демократичного переходу шляхом створення підзаконного рівня правового забезпечення національної безпеки, який має забезпечити розроблення і реалізацію Стратегію національної безпеки та інші акти, які мають містити конкретні завдання, які мають чітко визначені цілі і плани їх досягнення [195].

Важливим є також фінансовий аспект національної безпеки держави, який досліджувала І.В. Алексеєнко, яка зазначила, що головний принцип її забезпечення полягає в економічному процвітанні, адже стабільний розвиток економіки є фундаментом для реалізації будь яких національних інтересів. Авторкою зазначено, що національна безпека завжди залежить від економічної безпеки, до системи якої входить фінансова складова. Тому однією з пріоритетних складових безпеки виступають фінанси і науковці все частіше об'єднують ці два терміни в один – фінансово-економічна безпека, забезпечення якої потребує вирішення широкого кола проблем, зокрема формування критеріїв і принципів, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення моніторингу факторів, які викликають загрози фінансово-економічній безпеці країни, вживання заходів щодо їх попередження та подолання [1].

У роботі авторки «Проблеми безпеки в політико-правовому дискурсі» актуалізовано проблему національної безпеки в міжнародному масштабі [1].

Проблемі інформаційної безпеки України приділено достатньо уваги в роботах Андрєєвої О.М. [2 - 3], в яких акцентується увага на міжнародних політичних відносинах як специфічному виді суспільних відносин, в яких можна вирізнити економічний, соціальний, політичний, духовно-культурний та інші аспекти.

Досліджуючи проблеми інформаційного забезпечення політичної безпеки України, нами виявлено основні загрози: політична корупція, низький рівень

політичної відповідальності, несформованість системи ефективної протидії політичним ризикам і загрозам. Для отримання такого висновку нами було розглянуто такі показники, як індекс політичної стабільності в державі, який перебуває в межах від $-1,87$ до $-1,10$ та індекс контролю корупції, який перебуває в межах від $-$ від $-0,87$ до $-0,76$. Ми позначили, що це доволі низькі показники, які вказують на необхідність формування механізму інформаційного забезпечення політичної безпеки з урахуванням зовнішніх і внутрішніх загроз політичній безпеці [231].

У зв'язку з цим шляхами вирішення проблем інформаційного забезпечення політичної безпеки України можуть бути:

- формування комплексу заходів щодо підвищення стійкості до дезінформації ;
- вдосконалення механізму обміну інформаційними потоками в системі органів публічної влади;
- здійснення постійного моніторингу поточного становища безпеки політичного сектора;
- налагодження міжнародної співпраці з високо розвиненими європейськими державами в аспекті напрацювання і введення інноваційних інструментів захисту інформаційних потоків у політичному секторі.

Проблему політичної безпеки науковці розглядають також і в аспекті врегулювання політичних конфліктів, зокрема між опозицією і коаліцією всередині держави [171].

До конфліктів, походження яких встановлюється об'єктивними факторами зростання складних соціально-політичних систем, додаються також конфліктні ситуації, що мають суб'єктивну природу і базуються на психологічних особливостях (амбіційність, жага влади) політичних лідерів та їхніх прихильників.

Автор зазначає, що політичні конфлікти характеризуються розгортанням соціальних конфліктів, які несуть загрозу розгортання військового конфлікту і особливо є небезпечними в умовах гібридних війн. Тому виникає велика

потреба в дискусії між політичною опозицією та політичною коаліцією всередині держави [171].

Політична безпека також розглядається науковцями як проблема гуманітарного характеру. За висновками науковця О. Висоцького встановлено, що в умовах гуманітарних криз, які виникають у результаті розбіжностей між правом на втручання та захист, особливого значення набуває нова політика захисту, яка формується майже щоденно в результаті нових викликів глобальній світовій безпеці [19].

Дослідник Приходько Х.В. приділив увагу вивченню конституційно-правового аспекту політичної безпеки України, зокрема конституційним принципам політичної безпеки, її суб'єктно-об'єктному складу, внутрішнім факторам [131]. До внутрішніх факторів ним віднесено сукупність обставин, умов та заходів на державному рівні, що мають конституційну природу, такі як:

- дотримання політичних основ конституційного ладу України, які містять норми-принципи політичних відносин;
- національну самоідентифікацію, високий рівень політичної й конституційної культури, політичну самосвідомість громадян України як потенційну кадрову основу політичної еліти;
- визначення, регламентне й чітке дотримання процедурно-процесуального порядку;
- ефективний механізм забезпечення (реалізації, охорони й захисту) політичних прав і свобод громадян;
- легітимність представницьких органів і посадовців, які володіють представницьким мандатом;
- легалізацію статусу політичної коаліції й опозиції на законодавчому рівні;
- баланс політичної й економічної безпеки, які тісно пов'язані;
- урахування національних особливостей політичного системотворення при конституюванні моделі політичних відносин, при використанні позитивного зарубіжного досвіду впровадження інноваційних політико-

правових технологій;

- поетапну, послідовну модернізацію й регламентацію політичних інститутів (зокрема, виборчої системи, місцевого самоврядування).

Особливе значення для нашого дослідження мають наукові розробки Орел М.Г. [113], зокрема щодо визначених авторкою суб'єктів державного управління у сфері політичної безпеки.

Визначені й проаналізовані нами наукові поглядів на проблему політичної безпеки свідчать про їх багатогранність і залежність, як від суб'єктів державного управління, так і від політичних лідерів та політичної і політико-управлінської еліти [53], а також - від рівня компетентності фахівців у сфері економіки і воєнної безпеки держави. В цілому – є основою її національної безпеки.

Так, наприклад, Хилько О.Л. [184] вважає, що ступінь сформованості національних інтересів України є основою національної безпеки. Автором досліджено теоретичні засади визначення існуючих видів загроз національній безпеці України у вітчизняній теоретико-політичній думці та їх відповідність визначеним національним інтересам, серед яких, зокрема і політична безпека.

Марченко Ю.В., вивчаючи антитерористичну діяльність, характеризує її як складову системи національної безпеки й аналізує її поточні геополітичні трансформації та зрушення за умов постбіполярного світу. А також - визначає особливості впливу глобалізаційних процесів на реорганізацію структур безпеки та становлення мережевих структур; розкриває роль публічної політики у стабілізації суспільно-політичних процесів; обґрунтовує необхідність більш тісного міжнародного співробітництва у сфері антитерористичної діяльності з метою створення глобальних і регіональних та удосконалення національних структур безпеки [100].

У роботі Соболева А.А. здійснено комплексну систематизацію західноєвропейських та американських наукових джерел і виявлено діалектичний характер зв'язку між впливом глобалізації на процеси трансформації європейських та євроатлантичних структур безпеки і процесами

трансформації воєнної сфери держав Центральної та Східної Європи.

Автором визначено нові підходи й перспективи нового формату відносин Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО) з країнами-партнерами, серед яких:

- залучення ресурсів країн-партнерів для виконання завдань НАТО у боротьбі зі світовим тероризмом;
- посилення тиску НАТО на геополітичний вплив у регіоні Центральної та Середньої Азії, Північному Кавказі;
- створення «геополітичного коридору» для прискорення євроатлантичної інтеграції.

Базуючись на ліберально-демократичній теорії, автором запропоновано модель майбутньої архітектури європейської безпеки на основі не лише усталених структур безпеки, таких як НАТО та ЄС, а й із використанням ресурсів країн-партнерів шляхом використання нових безпекових утворень на принципах «м'якої безпеки» («soft security») і «жорсткої безпеки» («hard security») [174].

Ковальчук С.М. у своєму дослідженні акцентує увагу на важливості формування військово-політичних союзів для захисту малих і середніх держав задля забезпечення взаємної допомоги у вигляді значного ресурсного внеску у разі необхідності; доводить, що такі союзи сприяють збільшенню рівня безпеки держав та її структурної сили, при цьому зменшують ступінь їх автономності; визначає доцільність євроатлантичної інтеграції України [65].

Політологічний вимір євроінтеграційних практик України вивчав Дудкевич В.І., який у своєму дисертаційному дослідженні зауважив, що європейський вектор розвитку наша країна відстоювали, як під час Революції Гідності, так і нині - під час російській військовій агресії, яка є не лише загрозою для України, а й є безпековим викликом для всієї Європи [47].

Дослідниця Г. Геба присвятила своє дослідження проблемі ЄС, його цілісності та загрозам щодо його розпаду. У її дослідженні здійснено науковий аналіз причин, наслідків та імовірних майбутніх перспектив європейської

дезінтеграції як процесу, що є протилежним євроінтеграції; уточнено вплив процесів дезінтеграції у ЄС на зовнішню політику та безпеку її країн-членів і головне, на наш погляд, - що ЄС постійно демонструє здатність виживати і пристосуватися до кризових явищ, що є показником достатнього потенціалу і високого ступеню її резистентної спроможності [24].

Нині - під час війни України з РФ, консолідація сил ЄС і НАТО підтверджує ці висновки науковців.

У свою чергу Полторацьким О.С. проведено аналіз формування системи міжнародної безпеки. Визначено важливість НАТО у розбудові міжнародного миру та безпеки, а також у співпраці з Україною на сучасному етапі [128]; В. Михальською здійснено дослідження політики управління постконфліктними територіями [103]; Завадою Я.І. - проаналізована іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки і особливу увагу приділено міжнародній системі, яка включає, зокрема і державних акторів, як її структурного елементу і військову могутність держави, як головного владного ресурсу й інструменту забезпечення національних інтересів у міждержавних взаєминах [56]; Житко А.І. - охарактеризовано безпековий аспект соціально-політичного феномену популізму для пояснення «агресивної експансії» політичного простору сучасними політиками-популістами [54]; Шаран О.В. – досліджено проблеми сепаратизму та міжнародно-політичні механізми його протидії в державах Європи; виокремлено такі види сепаратизму, як західноєвропейський, балканський і східноєвропейський [188]; Андрієвським Т.Г. досліджено особливості створення державної доктрини гуманітарної безпеки і політики культурної безпеки; здійснено авторську концептуалізацію поняття «гібридна війна»; виокремлено окремі етапи у становленні російської доктрини гібридної війни відповідно до історичних та політико-правових умов; запропоновано авторську структурну модель російсько-української гібридної війни; визначено два основні напрями реалізації державних політик з протидії російській гібридній агресії; дістали подальшого розвитку твердження стосовно розуміння сутності гібридної війни, а також аргументи щодо розуміння

природи вибору агресором сценаріїв; обґрунтування стосовно підходу до періодизації російсько-української гібридної війни; поглиблено твердження щодо застосування поняття «гібридна війна» на прикладному рівні в політологічному дискурсі; аргументи стосовно концепції В. Немета щодо «гібридності» суспільства, яке веде гібридну війну; розуміння щодо застосування державою-агресором активних заходів [5]; Кіслов Д.В. - висвітлив історичну картину *транзитології тероризму* й еволюцію понять «терор» і «тероризм», проаналізував інституціональні аспекти політичної безпеки за умов глобалізації та невизначеності політичних і соціально-економічних трансформацій світового соціуму, визначив необхідні умови посилення боротьби з тероризмом та розглянув заходи вдосконалення, поширення, доповнення й уніфікації контртерористичної нормативно-правової бази країни в частині забезпечення політичної безпеки масових комунікацій [64].

Таким чином, у ході теоретичного аналізу наукових праць нами з'ясовано, що значна кількість науковців, що займалися проблематикою національної безпеки доводить, що її гарантування – це головний вектор політики держави, результативність якої значною мірою окреслюється станом напрацювання теорії безпеки, а також ступенем реалізації та використання належних методик, методів, механізмів, моделей та ін. під час розв'язання актуальних проблем державотворення на практиці. Методики втілення теорій, стратегій, концепцій та програм державної політики в секторі забезпечення безпеки повинні ґрунтуватися на фундаментальних теоретичних принципах, а також зважати на історичний досвід.

Узагальнюючи, зазначимо, що дослідники основну увагу присвячують саме воєнному аспекту безпеки держави та іншим темам, пов'язаним із забезпеченням стабільного міжнародного середовища. Що ж до розгляду проблем політичної безпеки держави, то він є доволі опосередкованим, а трактування власне поняття «політична безпека» - доволі обмеженим, що вимагає вдосконалення наукових напрацювань у цьому аспекті. Переважна кількість наукових точок зору сконцентровані на дослідженні політичної

безпеки як сукупності відповідних заходів захисту конституційного ладу, гарантування державотворення, створення результативної державної політики, що по-особливому стала гострою на тлі військового протистояння України Російській Федерації.

Теоретичний аналіз наукових праць у зазначеній сфері дослідження переконливо стверджує, що достатньо уваги приділено дослідженню проблем воєнної, економічної й інформаційної безпеки і в меншій мірі – політичній безпеці, яка сприяє розвитку політології і її нового напрямку – сек'юритології, що ще не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування.

1.2. Сутність і структура політичної безпеки

Під поняттям «безпека» розуміють міждисциплінарну категорію суспільствознавчого характеру; стан захищеності життєво важливих інтересів від будь-яких загроз (внутрішніх чи зовнішніх); діяльність, спрямовану на попередження чи усунення загрози.

Це поняття набуло поширення ще в XII столітті і означало спокійний стан духу особи, яка почувалася захищеною від будь-якої небезпеки [185].

Щодо поняття «державна безпека», то воно було запроваджено в політичну лексику президентом США Т. Рузвельтом у воєнно-політичному контексті і практично означає стан держави, який виникає внаслідок виконання заходів з оборони, що покращують її захист від зовнішніх і внутрішніх ворогів.

Нині в сучасній теорії під безпекою розуміють ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи та суспільства, держави, навколишнього середовища від реальних чи можливих загроз, а саме – від воєнних, екологічних, економічних, інформаційних, пожежних, політичних, продовольчих, радіаційних, соціальних, технічних, транспортних, фінансових та ін.

Згідно із визначенням, поданим у Доповіді ПРООН про людський розвиток 1994 року [217], переважне число громадян розуміють під поняттям

«безпека» зменшення голоду, хвороб, злочинності, репресій.

З іншого боку, існує група дослідників, які визначають політичну безпеку як складову міжнародних відносин та національної безпеки, що сприяє якісним змінам у державному управлінні забезпечує новий чи інший підхід до розуміння та реалізації політики [196].

Такий погляд базується на намаганні перенести усталені наукові підходи щодо визначення безпеки від цілісності держави й державного суверенітету до спільноти й особистості, чим підкреслює, що не лише війни, а й пандемії, бідність та інші порушення спокійного життя людини, є проблемами політичної безпеки [214].

Подібний підхід сформувався в результаті здійснення дебатів та діяльності незалежних комісій, серед яких – Комісія Брандта, Комісія Брундтланда, Комісія з глобального управління [193], а також - визнання результатів Доповіді ПРООН 1994 року та Всесвітньої соціальної хартії.

Вважається, що додана вартість оприлюднення Доповіді ПРООН 1994 року полягала не тільки у визначенні терміну «безпека людини», але й в обґрунтуванні самої концепції безпеки, що пов'язана із захистом людської гідності.

Як зазначають зарубіжні науковці це стало результатом:

- зростаючого розуміння щодо визнання інутрішньодержавних конфліктів переважаючими над міждержавними;
- поширення процесів демократизації у всій міжнародній системі;
- появи гуманітарного втручання;
- зростаючого усвідомлення того, що процеси світової глобалізації посилюють кризу бідності, безробіття тощо [193].

Всесвітня соціальна хартія розглядає поняття безпеки і гідності особистості в динаміці постійного розвитку політичних систем, сформованих у державах й орієнтованих на права людини, демократію та глобальне управління [229].

Автори Доповіді не просто намагалися розкрити стан міжнародної

системи, а й окреслити напрями прогресу та визначити архітектуру для більш мирного світу. Однак, формуючи таке розуміння безпеки, вони все ж більше встановлювали теорію політичної безпеки в *традиціях ліберальної політичної думки*. Легітимність таких заяв ставала все більш очевидною в «універсалізмі життєвих вимог», який розглядається як підґрунтя ліберальної демократії на противагу культурному релятивізму й іншим сучасним уявленням про забезпечення безпеки громади перед індивідом [193].

Стабільне зростання, спрямоване на людину, стало базисом, на якому будувалася економічна, продовольча, медична, екологічна, особиста безпека громад, а також - політична безпека. При цьому визначення того, що є політичною безпекою, міцно ґрунтувалося на поглядах, в основі яких лежить вимога щодо поширення прав людини та демократії. Політична безпека ґрунтується на сформованих західних «цінностях» й «інтересах».

Наприклад, зарубіжні вчені політичну безпеку людини розглядають, як:

- свободу від будь якої нужденності, захист від порушення прав людини та усунення загроз мілітаризації (окупація, заперечення прав на самовизначення) [229];

- звільнення від насильства та загроз правам, безпеці чи життю людей [201].

Зазначене зумовило *дискурсивні напрями* до Доповіді, наголошуючи на конкретних рекомендаціях *ліберальної інтервенціоністської політики*. Згідно з Доповіддю, ставилася вимога «недискримінації між усіма людьми, незважаючи на стать, релігію, расу або етнічне походження».

Аргументування наведеного виходило з емпіричного опису того, як змінювалися особливості війни. На початку ХХ століття, як зазначається в Доповіді, абсолютна більшість жертв війни були військові; нині – це, у своїй більшості, цивільне населення. Це пов'язано з тим, що міжнародне втручання виправдовувалось у чотирьох випадках:

- масові вбивства, виправдані державою;

- знищення голодом або відмова від охорони здоров'я чи інших послуг;

- примусова втеча;
- окупація і заперечення права на самовизначення.

Це сприяло появі і визначенню категорії «*національна безпека*» і як вважає переважна більшість науковців на сучасному етапі, політична безпека – це вагомий елемент, основа національної безпеки.

Під терміном «національна безпека» науковці визначають захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави та довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує сталий і поступальний розвиток країни [28].

Національна безпека нероздільно пов'язана з поняттям «національні інтереси». До її основних завдань належать гарантія недоторканності головних життєво важливих інтересів держави, захист державного суверенітету та територіальної цілісності.

Науковці встановлюють, що, з одного боку, поняття «національна безпека» виникло внаслідок появи воєнно-політичних концепцій, доктрин, аналітичних та прогностичних розробок; з іншого боку, дефініція «національна безпека» не має єдиного розуміння у колі вчених [15]. Одні вважають національну безпеку більш ширшим поняттям, ніж політична безпека; інші – навпаки. Дискусія ще точиться на цю тему. Однак, нам зрозуміло, що поняття «національна безпека» використовують для більшої кількості соціальних систем, тоді як політичну безпеку - лише у політиці. Її можливо вивчати як своєрідну особливість динамічних систем, комплексний критерій оцінки їх якості та результативності.

Наразі є багато визначень поняття «національна безпека», і в їх авторів - власні переконання та підходи щодо визначення наведеного терміну.

Так, наприклад, Глазов О.В., розглядає національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [25]; Ліпкан В.А. - як сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в галузі забезпечення безпеки

особистості, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей [91]; Кондратьєв Я.Ю. - як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення, самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану [66].

Виходячи з такого різноманіття, нами виокремлено три головні теоретичні підходи щодо розуміння сутності національної безпеки – як захист цінностей соціуму, як взаємозв'язок національних цінностей й інтересів, як захисту національних інтересів.

Розглянемо їх.

Перший. У ньому увагу зосереджують *на захисті цінностей соціуму*. При цьому, до головних цінностей відносять політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. В той же час безпеку визначають не тільки як захищеність національних цінностей, а і як їх безперешкодне поширення. Однак подібний підхід до забезпечення національної безпеки за допомогою поширення власних цінностей навіть завдяки збройним силам передбачає, на наш погляд, деструктивний потенціал конфліктності.

Другий. За цим підходом акцентується увага на *взаємозв'язку* національних цінностей й інтересів, потребі врахування їх взаємообумовленості під час розгляду проблематики національної безпеки.

Третій. Цей напрям характеризується увагою на проблему національної безпеки, що потребує її дослідження в розрізі *захисту національних інтересів*.

Таким чином, встановлено, що в рамках *традиційної («реалістичної»)* політологічної школи:

- одні дослідники (Е. Азер і Ч. Мур) розглядають національну безпеку як реальний фізичний захист держави переважно під час війни»;

- інші дослідники (П. Хат) - як передумову щодо зовнішньої військової загрози [15].

У словнику військових термінів Департаменту оборони США

національна безпека (national security) розглядається як поняття, яке містить і національну і зовнішню оборону, які забезпечуються:

- воєнною або оборонною перевагою над будь-якою іноземною державою або групою держав; сприятливими позиціями на міжнародній арені;
- воєнним потенціалом, здатним успішно протистояти ворожим або руйнівним діям ззовні або зсередини, відкрито або таємно [202].

У нових історико-політичних обставинах подібне визначення вважається дещо консервативним та застарілим. Насамперед, це пов'язано з тим, що поняття «національна безпека» як політологічна категорія розглядається під час практики управління державою як ключовий параметр управління, в той час як до цього зазначена категорія певним чином передбачала абстрактні особливості.

Наразі вже напрацьовані та часом навіть застосовуються кількісні методики оцінки стану національної безпеки, зважаючи на те, що «для кожного суспільства існують параметри, в межах яких забезпечується належний рівень безпеки, достатній для підтримання стабільності та розвитку» [75]. Стан національної безпеки характеризується кількісним показником, а саме від «нуля» (найбільш низький ступінь стану національної безпеки, іншими словами, найгірший її стан) до «одиниці» (найбільш високий ступінь стану національної безпеки, інакше кажучи, найкращий її стан).

Відтворення стану національної безпеки через кількісні методи дослідження аргументовано претендує на об'єктивність та є відповідним розповсюдженій в колі вчених філософії позитивізму та на практиці – реалізму. Подібний опис дає змогу, по-перше, одержувати оцінки з достатньо значною точністю, по-друге, гарантує належну наочність результатів, зручність під час їх порівняння (приміром, за різні часові періоди), змогу попереднього визначення тенденцій та інше. Наголосимо, що в даному разі число є мірою (ступенем, рівнем) стану національної безпеки.

Зауважимо, що подібний підхід пропонувався в ряді основоположних праць українських науковців на початку існування України як незалежної

держави. Запропоноване ними визначення поняття національної безпеки включало розгляд ступеня, міри чи рівня захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [74]. Тому доречно подавати поняття «національна безпека» через виокремлення його «відносної» (а не «абсолютної») сутності, іншими словами, через ступінь (міру, рівень).

Сучасні політологічні словники розглядають поняття «національна безпека» також через ступінь (міру, рівень). Так, наприклад, «Філософський енциклопедичний словник» визначає національну безпеку як «певний ступінь захищеності особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися» [181, с.49-50]; політологічний енциклопедичний словник – як захищеність життєво важливих інтересів особи, держави і суспільства [125]. При цьому останній не трактує національну безпеку як стан, проте визначає її як категорію, яка характеризує такий стан.

Для порівняння, В. Косевцов, який є одним із авторів першої офіційної редакції *«Концепції національної безпеки України»*, в своїх дослідженнях відстоював переконання, що національною безпекою є «стан...» і водночас «рівень...» [71].

Останніми роками методологічні підходи до визначення головних понять та категорій суті національної безпеки згідно з умовами динамічного сьогодення багатовимірної соціально-політичної сфери зазнають змін. Прослідковується в тому числі тенденція до того, що під національною безпекою розуміють критерій реалізації функцій політичної системи держави, яка можлива за умов конституційної стійкості [80].

Отже, в рамках концептуального «переходу» доречно визначити головну категорію *«національна безпека»* як ступінь (міра, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод людини (громадянина), суспільства (народу, нації) та (національної) держави від загроз на зовнішньому та внутрішньому рівнях чи ступінь (міра, рівень) відсутності загроз правам і свободам особам,

основним інтересам і цінностям суспільства й держави.

Основні об'єкти національної безпеки – це громадяни (їхні права та свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність).

Ґрунтуючись на таких поглядах, головними факторами впливу на національну безпеку, визнаються:

- національна незалежність;
- суверенітет та територіальна цілісність держави;
- розвиненість правової та політичної культури суспільства й демократії;
- захищеність особи сформованою та дієвою законодавчою базою держави;
- економічні можливості держави;

стан збройних сил, їхня боєздатність та боєготовність;

національне визначення та самобутність та ін. [165].

До головних завдань забезпечення національної безпеки належать захист державного ладу.

Таким чином, проаналізувавши поняття сутності *національної безпеки*, нами з'ясовано, що вона характеризується забезпеченням нормальної життєдіяльності громадян і ліквідацією потенційних загроз. У свою чергу, *політична безпека* є виключно політико-політологічною категорією, складовою національної безпеки.

Остаточна проблема безпеки отримала новий зміст у кінці першого десятиліття ХХІ століття. Насамперед, це має відношення до *безпеки «суспільства ризику»*, яке виникло перед вимогою змінити парадигму безпеки в світовому просторі, насиченому різними викликами і загрозами.

З одного боку, політичною реальністю нашого часу продовжує залишатися існування держав, які будь-що намагаються зберегти власне панівне становище як головних суб'єктів забезпечення безпеки, а також тим викликам, котрі спричиняють недержавні актори, котрі також є претендентами на статус повноцінних суб'єктів (забезпечення) безпеки.

З іншого боку, актуальними вважаються загрози безпеці, які

продовжують зберігатися на різних територіях світу, та напруга в політичних відносинах, яким притаманна тенденція до переростання та які часто переростають у величезні конфлікти, завершуються збройними протистояннями або гуманітарними катастрофами.

І як зазначають вітчизняні науковці, в умовах, коли наука в Україні продовжує перебувати під впливом оціночних підходів до висвітлення проблем, викликаних потребами державного і національного будівництва [138], вітчизняний методологічний апарат і належна концептуально-термінологічна основа вивчення національної безпеки та суміжних галузей (міжнародної, політичної безпеки тощо) й надалі тільки формується й позбувається ідеологічних складових.

У сучасних наукових джерелах поки відсутнє чітке визначення поняття «політична безпека». В.П. Циганов, наприклад, наголошує, що в сучасній політології й досі не вироблено загальноприйнятого підходу до розуміння сутності політичної безпеки [185].

Деяку нечіткість і похідну від неї концептуальну розпливчатість сучасного «дискурсу безпеки» як дискусії з приводу «проблемного поля» безпеки можна пояснити, зважаючи на певні обставини.

По-перше, останнім часом суспільно-політичне формулювання безпеки поширилося з галузі *воєнно-політичної* (в основному міжнародної) в суміжні соціально-гуманітарні сфери й галузі – насамперед, у соціологію і психологію, в етнополітологію та культурологію, лінгвістику та ін. [92].

По-друге, з виключно професійного (політико-політологічного) дискурсу безпека перемістилася в сектор публічних дебатів і медіа-дискурс (журналістику) та навіть маркетинг (рекламу). Зазначене, своєю чергою, ще більш значно розмиває та дуже спрощує (а часом і прямо робить примітивною) категорію «безпека».

По-третє, в українській мові, як правило, складно розмежувати соціально-гуманітарне чи воєнно-політичне розуміння безпеки (котре в англійській мові визначає термін *security*) та його природничо-технічне розуміння

(котре в англomовних джерелах визначає термін *safety*). Власне мовні контексти застосування поняття «безпека» можуть істотно відрізнятися, виражаючись у кількох параметрах.

З одного боку, прослідковується діяльнісне розуміння безпеки як певного «страхування» від небажаного збігу обставин, за котру суб'єкт соціальних відносин повинен заплатити відповідну ціну (для порівняння, в італійській мові з цією метою використовується специфічна термінологічна пара *sicurezza* та *assicurazione*); з іншого - прослідковується усвідомлення безпеки як ситуації спокою, яка має зв'язок із неіснуванням загроз.

Зростанню проблемної сфери безпеки, котру неможливо обійти в контексті нашої проблематики, властиві певні принципові наслідки.

Насамперед, специфічна «термінологічна експансія» поволі концептуалізується як інтелектуальна проблема, що бере початок у вже згаданій постмодерністській реконструкції соціальної реальності. Приміром, застосування таких неологізмів, як *пост-безпека* (*postsecurity*), засвідчує про принципове «розмивання» названого поняття під впливом великої кількості визначень, котрі, крім того, у значній кількості випадків проблеми методології не збігаються одна з одною. Це до того ж опосередковано засвідчує про його вкрай широке трактування (особливо на фоні багатьох праць з лінгвістичної, тендерної етнокультурної тощо безпеки).

На розмиття поняття вказує, крім того, виникнення таких термінів, як «*(de)сек'юритизація*» (*(de)securitization*), котрі збагачують визначення безпеки динамічним елементом (котрий доповнює порівняно стале розуміння безпеки як «стану захищеності від загроз»). Також вони вказують на відносну (в основному суб'єктивну) значущість тих або інших загроз та ризиків з погляду соціуму. Оскільки «сек'юритизація» (*securitization*) конкретно свідчить про вербалізований динамічний зв'язок тієї або іншої проблеми з «полем безпеки» за посередництва дискурсу, позначеного за соціальною, етноконфесійною, гендерною та іншими особливостями.

Десек'юритизація, своєю чергою, навпаки, зменшує важливість фактів,

що пов'язані з безпекою, в рамках відповідного наративу. До такого семантичного ряду відноситься й термін «А-безпека» (a-security), котру можливо вивчати і як (1) реакцію на тенденцію спостерігати за навколишнім світом в основному з погляду небезпек, та як (2) пошук нових можливостей взаємодії між суб'єктами соціальних відносин замість озвучування загроз. «А-безпека» як форма дискурсу зовсім усуває фактор безпеки із сектора уваги під час вивчення того або іншого питання.

Підсумовуючи думки науковців, вважаємо за необхідне запропонувати власне визначення досліджуваного поняття. Зокрема, на наш погляд, під *політичною безпекою* держави варто розуміти високий рівень ефективності державної політики щодо забезпечення захищеності національних інтересів політичної сфери, що передбачає відповідну організацію діяльності інститутів державного управління, які несуть відповідальність за гарантування та захист політичного суверенітету, територіальну цілісність, політичну незалежність, яка повністю задовольняє потребу у забезпеченні конституційного ладу держави, тобто формуванні та реалізації нею незалежної внутрішньої та зовнішньої політики.

Втілення головних завдань політичної безпеки держави гарантує її суверенне та самостійне становлення, конструктивне функціонування державних органів, їх легітимність та, крім того, повноцінну діяльність громадянського суспільства й основних його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань, недержавних мас-медіа, рухів та ін.

До ключових об'єктів політичної безпеки належать громадяни, їхні політичні права й свободи, щоденні види вираження їхніх політичних інтересів, а також політичної діяльності; інститути громадянського суспільства; держава, її конституційний лад, суверенність, незалежність та територіальна цілісність, спадковість демократичних традицій функціонування.

До суб'єктів політичної безпеки належать громадяни та їх об'єднання, всі органи влади (центральні, місцеві), СБУ, ЗСУ, державна прикордонна служба, військові формування, утворені згідно із законами країни.

Значну роль в утворенні політико-інституційних запобіжників викликам політичної безпеки має конституційний правовий базис, а також модель політичної системи. Вони окреслюють характер відносин суб'єктів політичної безпеки та стратегічні вектори розвитку суспільства, яким потрібен захист. На макрорівні конституційно-правові гарантії політичної безпеки мають значення правил гри, котрі формують поведінку автономних політичних суб'єктів [9].

Характерною ознакою трансформаційного політико-інституційного дизайну, котра чинить вплив на зростання координації з приводу утворення стану політичної безпеки, вважається *надзвичайна роль держави*. Залучення урядів і належних виконавчих інституцій до питань безпеки потребує доповнення у формі активної участі громадських структур. Зазначене зумовлює процес переосмислення ролі держави в розрізі формування стану політичної безпеки. Варто зауважити, що характер комбатантів і тактика, котру вони застосовують, теж зазнають змін та потребують нових гуманітарних стратегій; поширення й роздробленість озброєних недержавних суб'єктів і зміна їх форм використання насильства можуть зробити більш складними переговори з приводу доступу до населення та захист гуманітарних працівників, а також об'єктів; наведені труднощі мають здатність зростати, якщо комбатанти активно залучені до злочинної діяльності.

Змоги формування стану політичної безпеки як стану захисту принципів основ державності й демократії у соціумі збільшуються в разі значного ступеня об'єднання політичних сил. Вітчизняний вчений А. Курас зазначав, що політична боротьба, на жаль, часто перетворюється у політичну конкуренцію, в результаті якої знищується опозиція і головною метою залишається боротьба не за владу, а за доступ до ресурсів держави [87]. Комунікація між політичними опонентами на тлі перетворень є ускладненою, зважаючи на неналежний ступінь політичної культури та брак стратегічного мислення в еліті.

Незначна інституційна спроможність віддзеркалюється на діяльності політичної системи загалом та її ефективності в аспекті демократичних реформ.

Координація діяльності політичних інститутів у плані політичної безпеки окреслюється ступенем розуміння обсягів інформаційної агресії, а також її ймовірних ефектів. Зокрема В. Степанов наголошує на необхідності посилення підготовки кваліфікованих фахівців до забезпечення інформаційної безпеки [177].

Спроможність підтримувати державницький характер інформаційної політики, а також просувати патріотичні політичні цілі вважається показником інституційної здатності політичної безпеки. Вона (спроможність) утворюється на базі консенсусу політичних сил з приводу найбільших загроз і макрополітичних цілей суспільно-політичного й економічного зростання.

Змога корегування політико-інституційного параметру захисту політичної безпеки виникає, якщо політична еліта й ключові категорії громадян розуміють наслідки неконструктивної поведінки й розбалансування макрополітичної згоди. Подібні наслідки створюють обстановку невпевненості, котра може виявитися передумовою для кризового розвитку подій. Відтак доцільно чітко розмежувати поняття «національна безпека» та «політична безпека» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняння сутнісних характеристик понять «національна безпека» і «політична безпека»

<i>Сутнісні характеристики</i>	<i>Національна безпека</i>	<i>Політична безпека</i>
<i>Сутність поняття</i>	ступінь (міра, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод людини, суспільства, держави від загроз на зовнішньому та внутрішньому рівнях; ступінь (міра, рівень) відсутності загроз правам і свободам особам, основним інтересам і цінностям суспільства й держави	високий рівень ефективності державної політики щодо забезпечення захищеності національних інтересів політичної сфери
<i>суб'єкти політичної безпеки</i>	Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки та оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні	Президент України; парламент; виконавчі органи влади; служба безпеки; державна прикордонна служба; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; збройні сили; інші військові формування, утворені згідно із законами країни; громадяни країни та їх об'єднання

	Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені згідно із законами України; громадяни України та їх об'єднання	
<i>Об'єкти політичної безпеки</i>	громадяни (їхні права та свободи), суспільство (його духовні та матеріальні цінності), держава (її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність)	- громадяни, їхні політичні права й свободи, щоденні види вираження їхніх політичних інтересів, а також політичної діяльності; - громадські інститути й суспільні відносини в їх політичній площині; - держава, її конституційний лад, суверенність, незалежність та територіальна цілісність, спадковість демократичних традицій функціонування
<i>Головні завдання політичної безпеки</i>	- захист державного та суспільного ладу; - гарантування територіальної недоторканності та суверенітету, політичної та економічної незалежності нації, техногенної безпеки; - створення належних умов для здоров'я народу; - охорона громадського порядку; - протистояння злочинності; - захист від загроз стихійних явищ	суверенне та самостійне становлення держави, конструктивне функціонування державних органів, їх легітимність та, крім того, повноцінна діяльність громадянського суспільства й основних його інститутів – політичних партій, громадських об'єднань, недержавних мас-медіа, рухів та ін.
<i>Фактори впливу на політичну безпеку</i>	- національна незалежність і суверенітет, територіальна цілісність держави; - розвиненість громадянського суспільства; - економічні можливості держави; - стан збройних сил, їх боєздатність і боєготовність; - національне визначення; - розвиток національної самосвідомості й культури; - наявність загальної стратегії національного розвитку; - національна згода та єдність; - внутрішньополітична стабільність; - готовність і здатність політичних сил реалізувати загальновизначені цілі	- системно-синергетичний аналіз; - врахування змін пріоритетності елементів у виробничій структурі; - врахування взаємопов'язаності політичної, економічної та інших підсистем у сучасній соціальній системі; - врахування філософських, політологічних, нормативно-правових, ціннісно-етичних результатів аналізу у процесі забезпечення політичної безпеки.

Джерело: авторська розробка.

Як видно з табл. 1.2., політична безпека є базовою складовою національної безпеки, від забезпечення якої залежать й інші види безпеки в державі (економічна, інформаційна тощо). Нині науковці визначають показники (індикатори) політичної безпеки. Це надає можливість виокремити її виклики й загрози. Система таких показників (індикаторів) включає сукупність найважливіших макрополітичних і мікрополітичних показників, які характеризують стан загрози суспільній системі. Якщо ці показники мають відхилення від встановленої нормативної величини, то це стає сигналом політичної безпеки [84].

Ми до показників політичної безпеки держави відносимо такі, як:

- відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян;
- існування політичної опозиції;
- справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам;
- політична могутність та геополітичний статус держави;
- результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку;
- довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства;
- політична сталість;
- збільшення інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) в зростання держави.

Значну роль для забезпечення політичної безпеки держави відіграє запобігання й усунення загроз і викликів політичній безпеці.

До загроз політичній безпеці науковці відносять, як правило, ті явища і процеси, які становлять складність для реалізації національних політичних інтересів і створюють небезпеку для суверенітету нації та свободи особистості. Вони ще не мають потреби у чіткому вирішенні і не вимагають негайного втручання, однак потребують додаткової уваги з боку органів державної влади [15].

Встановивши місце політичної безпеки в системі національної безпеки,

здійснимо аналіз її складових.

З огляду на місце розташування джерел загроз політичній безпеці, способів та методів їх усунення і запобігання в системі політичної безпеки держави виокремлюємо *внутрішню та зовнішню політичну безпеку*.

Внутрішня політична безпека держави *гарантує її сталий розвиток та захист* інтересів усіх соціальних прошарків. Її можна досягнути за допомогою злагодженої роботи всіх державних органів й інститутів громадянського суспільства, а саме досягнення громадської злагоди й соціального партнерства.

Головними складовими внутрішньої політичної безпеки визначено:

- державно-управлінська складова (гарантує злагоду між державними інституціями влади);
- суспільно-політична складова (гарантує захист політичних інтересів деяких категорій громадян й соціуму загалом);
- суспільно-конфліктологічна складова (гарантує вирішення внутрішніх суспільних конфліктів без насилля);
- ідеологічно-інформаційна складова (гарантує суспільно-політичну стабільність).

Зовнішня політична безпека держави, на відміну від внутрішньої, гарантує зовнішньополітичну стабільність. Її головними складовими визначено захист:

- територіальної цілісності та недоторканності кордонів;
- зовнішнього державного суверенітету від політичного диктату;
- інтересів міжнародного партнерства;
- умов співробітництва з іншими країнами у різних сферах діяльності.

Зовнішня політична безпека держави лежить в основі *міжнародної безпекової політики*, яка утворюється, базуючись на національній і регіональній безпеці і визначає гарантування прав кожної особи на життя та стабільний розвиток; суверенітет і територіальну цілісність країни; самобутність становлення держав та народів; збереження довкілля та раціонального використання природного потенціалу; вільне переміщення осіб, капіталів,

інформації; повноправність та рівноправність людей тощо.

Характерною особливістю міжнародних відносин на сучасному етапі є зростання суперництва за перерозподіл сфер впливу між ключовими світовими військово-політичними силами, особливо на пострадянських територіях. У цьому плані особливо важливим для України є членство в різних міжнародних організаціях (ООН, ОБСЄ, Рада Європи) та набуття рівноправного членства в НАТО та ЄС, які сприятимуть забезпеченню більш надійних засобів захисту національній безпеці.

Нині, під час війни України з РФ, розпочатої повномасштабним воєнним вторгненням РФ на територію суверенної України 24 лютого 2022 року, це набуло особливого значення. Підтримка воєнної безпеки України державами-учасницями ЄС і НАТО у цій війні є незаперечною. Політичну ж безпеку Україна прагне сформувати шляхом консолідації українського суспільства навколо національних цінностей свободи і незалежності; збереження територіальної цілісності держави й ідентичності українського народу.

Як *висновок* зазначимо, що теорія політичної безпеки є відносно новою, «наука про безпеку» (секьюритологія), яка досі не сформована і потребує відповідної теоретико-методологічної основи та чіткої структури. На це вказує значне число визначень національної безпеки та її предметних галузей, які принципово різняться одна від одної як за семантикою предмета, так і за загальною суттю.

Політична безпека як наукова категорія політології є складовою національної безпеки.

1.3 Аналіз стану міжнародної системи забезпечення політичної безпеки

Стан міжнародної системи забезпечення політичної безпеки розглянемо через призму міжнародної системи підтримки миру й стабільності, яка лежить в основі зовнішніх і внутрішніх безпекових стратегій країн і залежить не лише

від того, який зовнішньополітичний потенціал має держава, а й від того, наскільки раціонально вона його використовує.

У нинішніх обставинах забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики припиняє бути функцією винятково національної держави, міждержавна система доповнюється відповідною подвійною системою, в якій логіка становлення держави співіснує з логікою автономізації суб'єктів, що зростає. Дедалі більшої актуальності набуває проблема безпеки й змога її втілення за допомогою взаємовигідної співпраці, яка може бути одним із ключових факторів стабільності і миру в міжнародному середовищі.

Зростанню процесів глобалізації в світовій економіці притаманні нерівномірність, безперервне збільшення й ускладнення обсягу зовнішньоторговельних операцій. В той же час, наприклад, нестабільність національних фінансових систем, географічне розширення і динамічне збільшення кількості учасників, ускладнює міжнародне співробітництво в межах торговельно-економічних угод із товарообмінних операцій, вкладень капіталу в інвестиційні, а також інноваційні проєкти за кордоном, значно ускладнюючи міжнародні виробничо-торговельні відносини.

Також, *глобалізація* поставила перед світом цілий ряд викликів, що мають доволі стабільний, довготерміновий за своїм впливом і кумулятивний характер. Усталено ці виклики виражаються у вигляді тенденцій у політичній, економічній, соціальній, технологічній та військовій галузях.

Системою забезпечення національної безпеки є саморегулююча система, яка вважається відповідальною за захист життєво важливих інтересів суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Критерії, на яких базується визначення національної безпеки держави, крім того, окреслюють архітектуру системи своєчасного розпізнавання і належного реагування на здійснення загроз.

Національна, політична, соціальна й економічна безпеки чинять вплив на міжнародні відносини й бізнес, міжнародну безпеку і стабільність, міжнародну торгівлю та інвестиції. Бізнес може зазнавати різних політичних ризиків, у тому

числі: санкцій, торгового ембарго, конфіскації чи націоналізації активів з боку уряду приймаючих держав тощо. Загалом під *політичною стабільністю й безпекою* у міжнародному середовищі розуміють організованість, координацію, сталість діяльності політичних структур та відносин, їх адекватність утвореній соціальній системі, спроможність узгоджувати інтереси різних інститутів та верств соціуму, держави і всіх його громадян та відповідність запитам і настроям людей.

Політична стабільність і безпека соціуму – це наслідок таких чинників, як соціальний порядок, значний рівень довіри до органів державної влади, гідний рівень та якість життя, безпека і здоров'я громадян, що гарантується функціонуванням певних політичних інституцій й інститутів.

Як підкреслює А. Веруш, саме політична безпека руйнує соціально-політичну стабільність держави і потенційно здатна зруйнувати державу та суспільство [17]. Через це безпека суспільства значним чином перебуває в залежності від політичної стабільності, а загрози політичній стабільності за деяких обставин являються загрозами безпеці соціуму загалом.

Політична нестабільність і конфлікти, в свою чергу, позбавляють бажання здійснювати інвестиції, що в перспективі матиме вплив на національну економіку. Здійснюючи аналіз впливу економіки на суспільство, суспільства на політику чи політики на суспільство та економіку, в будь-якому випадку виходимо на тристоронній зв'язок між ними.

Тому в іноземних країнах одними з найбільш важливих документів щодо забезпечення безпеки є концептуальні засадничі документи політичного характеру, які відповідають національним традиціям і особливостям, проте загалом за функціями вони є типовими.

Це, наприклад, Стратегія національної безпеки США, «Біла книга» про безпеку ФРН, Політичний документ про національну безпеку Туреччини та ін.

Розкриємо їх зміст і роль у забезпеченні політичної безпеки провідних держав світу. Адже саме ці документи вказують на систему офіційних поглядів держави на проблеми її захисту. Саме на їх основі ґрунтується відповідна

законодавча безпекова база. Саме вони сприяють формуванню й реалізації державної політики у сфері захисту національних інтересів [55].

Вітчизняні науковці встановили залежність між поняттями *концепція, стратегія і доктрина* в секторі безпеки, зокрема: концепція розглядається ними як базовий задум, ключовий принцип, головна ідея; доктрина – теорія, обґрунтована системою принципів, що ґрунтуються на концепції; стратегія – мистецтво прийняття рішень, спрямованих на вирішення політичних, воєнних та інших проблем [167].

Метою будь якої стратегії є деталізація системи поглядів, принципів і настанов, які знаходять своє відображення в концепції і доктрині.

Наприклад, у Франції з середини 1990-х років ХХ століття і в Німеччині є бажання відокремитися в питаннях континентальної безпеки від США і НАТО та створити власну, європейську систему безпеки; і навпаки - Велика Британія, Італія, Португалія, Нідерланди, Данія й інші країни - НАТО з числа країн Центральної і Східної Європи, мають бажання зміцнити позиції НАТО в Європі [12].

Це означає, що стратегії і доктрини у цих країн різні, а концепція однакова і вона ґрунтується на забезпеченні політичної стабільності і безпечного соціуму.

У Європі щільність різних інститутів міжнародної взаємодії щодо питань безпеки найбільш висока в світовому просторі. Всі вони мають покликання забезпечити значний перелік інструментів для розв'язання загальних завдань безпеки й напрацювання міжнародного комплексного підходу до врегулювання криз і здійснення операцій. Водночас характерною особливістю європейської безпеки залишається значний рівень інституціоналізації й інтеграції переважного числа держав Європи до НАТО. Хоч єдиного розуміння держав відносно зростання військово-оборонної співпраці в Європі ніколи не існувало.

У контексті війни РФ проти України варто зауважити, що на щорічній Конференції послів ЄС голова Європейської Ради [159]. Ш. Мішель акцентував увагу на необхідності посилення суверенітету і стратегічної автономії ЄС.

Війна в Україні змусила усвідомити європейські країни, що в терміновому порядку необхідно швидше та сильніше поглибити їх взаємозв'язки і співпрацю із сусідами (йдеться про рішення про надання статусу кандидата Україні та Молдові та визнання європейської перспективи для Грузії).

При цьому, ЄС розглядається як політичний проект, орієнтований на зовнішній світ і співпрацю з партнерами, в якому в секторі безпеки створена відповідна організація (Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)) – найбільша в світі регіональна міжнародна організація, яка об'єднує 57 країн-членів, що знаходяться в Північній Америці, Європі та Центральній Азії й де загальна чисельність громадян більше мільярда осіб. Вона забезпечує діалог між країнами -учасницями ЄС, в основному з питань безпеки та запобігання конфліктам [110]. У своїй роботі вони посиляються на цілісному підході до безпеки, який містить три основні параметри – військово-політичний, економіко-екологічний та гуманітарний. За допомогою спеціальних інститутів, експертних підрозділів і мереж структур на місцях ОБСЄ чинить вплив на безпеку в Північній півкулі, включно з контролем озброєння, протистоянням тероризму, відповідним управлінням, енергобезпекою, запобіганням торгівлі людьми, демократизацією, свободою ЗМІ й прав меншин.

В інституційному та юридичному контекстах ОБСЄ вважається єдиною свого виду організацією подібного масштабу, в якій відсутній установчий договір і яка діє винятково на базі добровільної участі в її роботі держав-членів. У всіх 57 держав-учасниць однаковий статус, рішення ухвалюються консенсусно відповідно до засад політичної згоди.

Функціонування ОБСЄ забезпечується такими принципами взаємодії, як: принцип багатосторонньої комунікації; рівність учасників; порядок денний, що ґрунтується на понятті спільної та всеосяжної безпеки; гнучкість і спроможність пристосовуватися до змін у безпековому середовищі.

Впродовж останніх 40 років свого існування ОБСЄ пройшла шлях від простих форумів для політичних діалогів представників протилежних воєнних

блоків та нейтральних держав до організації, яка набула статусу провідної в сучасній системі європейської та глобальної безпеки.

Незважаючи на внутрішні протиріччя і кризові явища в ОБСЄ, організація продовжує залишатися однією з основних опор системи європейської безпеки. На це вказують здобутки останнього десятиріччя у врегулюванні криз, реакції на сучасні загрози [183], ухвалення документів про стратегію оптимізації діяльності ОБСЄ в еколого-економічній площині (2003 рік), ініціатива «На схід від Відня» зі співпраці з пострадянськими державами ОБСЄ (2004 рік), протистояння організованим злочинності, ухвалення Мадридської декларації з безпеки та екології (2007 рік), ухвалення регіональної декларації з Карабахського конфлікту (2008 рік), ухвалення Астанінської декларації (2010 рік), поновлення процесу з Придністровського врегулювання у форматі «5+2» (2011 рік).

Вивчаючи функціонування ОБСЄ в секторі безпеки, зауважуємо, що ця організація є форумом для комунікації щодо політичних питань і питань безпеки з метою окреслення політичних обов'язкових норм і принципів, які ґрунтуються на консенсусі, для того, щоб сприяти їх реалізації. Комплексний підхід ОБСЄ до проблеми безпеки, а також запобігання конфліктам, її багаточисельне членство і відкритий діалог, котрий підкріплюється результативною мережею структур та інститутів на місцях, дає змогу їй протистояти старим і новим загрозам безпеці.

Основною функцією ОБСЄ на сучасному етапі продовжує залишатися функція об'єднання задля безпеки Заходу і Сходу. Другорядними виступають функції підтримки миру, політичного консультування, попередження і запобігання виникненню конфліктам, кращого використання їх ресурсів [183].

Зазначена робота ОБСЄ виконується спільно з урядами та, крім того, громадами й окремими уповноваженими особами на місцях.

Виконання головних і другорядних функцій (ролей) ОБСЄ вдається досягнути шляхом призначення ОБСЄ як *платформи для політичного діалогу* щодо питань європейської безпеки.

Використовуючи свої гуманітарні інструменти, ОБСЄ прагне протидіяти викликам європейській безпеці, зокрема у боротьбі з тероризмом та повномасштабним воєнним вторгненням РФ в Україну, також - питанням нелегальної міграції.

Здійснення безпекових функцій ОБСЄ залежить від скоординованих дій країн-членів у секторі безпеки та, крім того, від результативного функціонування її інститутів та підрозділів.

Вважаємо доцільним відзначити важливий внесок Швейцарії, головування якої в Організації відбувалось під гаслом створення спільноти безпеки для добробуту кожної країни [223]. Швейцарія концентрувала увагу на політичному діалозі в конфліктних регіонах світу [209].

Незважаючи на позитивні здобутки, в ОБСЄ існує низка невирішених питань, котрі перешкоджають їй бути в центрі європейської безпеки. На противагу НАТО й ЄС, ОБСЄ не вдалося реалізуватися як серйозному гравцеві на європейському безпековому полі.

В останнє десятиріччя ОБСЄ знаходиться в перманентній кризі, зважаючи на неспроможність досягти консенсусу під час розв'язання актуальних проблем у секторі європейської безпеки. Подібна форма діяльності зазначеної організації не може влаштовувати насамперед держави, котрі не являються членами військових альянсів чи блоків та не мають перевірених засобів захисту своєї безпеки.

Головна причина кризи полягає у тому, що неможливо забезпечити *принцип консенсусу* при прийнятті рішень. У випадку з воєнними подіями в Україні ОБСЄ зіштовхнулася з тим, що без участі РФ жодне рішення не може бути ухваленим.

Сучасні прояви політичної нестабільності викрили глибокі структурні проблеми у міжнародній безпеці загалом, так і в окремих альянсах та країнах зокрема. Тривожним сигналом у даній ситуації є втрата керованості міжнародних процесів, що в умовах коли зростає регіональна нестабільність, все глибше пов'язує національну безпеку окремих країн із міжнародним

безпековим середовищем.

ОБСЄ потребує реформування, напрацювання нової моделі її діяльності, яка б зважала на нові умови в Європі, враховувала радикальні зміни безпекового середовища, виникнення нових викликів і загроз. І тоді ОБСЄ мала б всі підстави для посилення платформи для політичного діалогу щодо питань європейської безпеки.

Нині головні зусилля ОБСЄ щодо безпеки і співпраці в Європі зосереджені на дієвому політичному діалозі, захисті прав особи, додержанні виборчого законодавства, здійсненні потрібних демократичних реформ і низці інших. Це дає змогу на базі демократичних принципів покращувати безпеку, починаючи з національного і до регіонального рівня. За допомогою колективної діяльності ОБСЄ робить значний внесок у наступну розбудову системи європейської безпеки. Будучи об'єднаними спільними метою й принципами, держави-члени організації весь час шукають нові ідеї та пропозиції для того, щоб протистояти сучасним загрозам і викликам. Завдяки цьому можна говорити про те, що в перспективі ОБСЄ здійснюватиме намагання залишатися ключовою організацією і платформою для політичного діалогу щодо питань європейської безпеки.

Діяльність ОБСЄ спирається на безпекові стратегії кожної окремої країни її членів і взаємодіють за допомогою взаємовигідної співпраці, яка виступає одним із ключових факторів стабільності і миру в міжнародному середовищі.

Розглянемо особливості безпекових політик провідних європейських держав – Німеччина, Франція, Велика Британія, Польща, а також - США.

1. Система забезпечення безпеки *Німеччини* визначає гарантування миру, свободи й незалежності держави, започаткована на національних ідеалах та інтересах, історичному досвіді, зважаючи на умови в світі, які зазнають змін. Питанням забезпечення безпеки Німеччини займається *Федеральна Рада безпеки*.

Система органів безпеки в Німеччині складається з:

- федеральної розвідувальної служби та відомства розвідки бундесверу;
- органів контррозвідки.

Характерна ознака системи безпеки Німеччини – це те, що, окрім державних органів, які мають повноваження виконувати функції забезпечення безпеки, до неї входять також органи безпеки недержавних великих компаній Німеччини.

Контролюють роботу служб, що мають повноваження виконувати захист держави:

- парламент (комісії Бундестагу);
- урядовий контроль (Федеральний Канцлер, Федеральна Рада безпеки, Відомство Федерального Канцлера, уповноважений по координації діяльності спеціальних служб, Комітет статс-секретарів у справах секретних служб та безпеки);
- федеральний уповноважений по захисту даних громадян;
- постійний міжвідомчий комітет із питань безпеки в спецслужбах і відповідні відомчі комітети та відділи в МВС і Міністерстві оборони.

Закони Німеччини окреслюють ряд принципів організації системи органів, які гарантують безпеку. Це :

- розподіл функцій розвідувальних, контррозвідувальних та поліцейських органів;
- обов'язковість встановлення законодавством завдань та компетенції кожного органу та, крім того, оперативних методів й засобів,
- проведення розвідувальної та контррозвідувальної роботи окремо від оперативно-слідчої;
- процедура зі творення умов для координації всіх органів, які гарантують безпеку країни, – існування спеціальних органів і нормативно-правового базису;
- система парламентського й урядового контролю за роботою спецслужб, котра здійснює перевірку того, чи функціонує вона в межах законодавства, та

надає сприяння тому, аби зовнішня безпека забезпечувалась розвідувальними органами, а внутрішня – контррозвідувальними й поліцейськими органами.

Федеральна Рада безпеки в Німеччині прямо відповідальна за напрацювання стратегії безпеки, здійснення заходів щодо забезпечення зовнішньої та внутрішньої безпеки держави.

Характерна ознака забезпечення безпеки Німеччини – те, що не лише держава залучена до формування безпеки держави, а й певні її громадяни. Так, відповідно до Конституції Німеччини, кожному громадянину держави надається право заперечувати будь-кому, хто буде намагатися порушити цей лад, якщо інші механізми не можна застосувати (ст 18).

Крім того, цікаво, що в разі загрози основам конституційного ладу Федерації чи одній із земель запроваджується внутрішній надзвичайний стан. До таких загроз Німеччина відносить загрози державній безпеці та правопорядку, загрози існуванню чи вільному демократичному ладу всієї федерації чи однієї із земель.

Забезпечення системи безпеки Німеччини передбачає міжнародну співпрацю трансатлантичного партнерства та закріплення зв'язків зі Сполученими Штатами Америки, активну участь в діяльності ООН та ОБСЄ, участь у забезпеченні політики безпеки та оборони ЄС для покращення стабільності в Європі.

2. З приводу *Франції*, то, як наголошує Є. Ю. Пивоваров[121], дипломатична та безпекова стратегія Франції сформована так, що в неї вийшло колись вдало маневрувати між потужними «ворогуючими таборами», не ставши при цьому концентруючим конфліктогенним чинником і не втрутившись у резонансні події, майстерно обстоюючи власні погляди щодо їх бачення «на рівновіддаленій відстані».

З-поміж держав світу у Франції одна з найбільш досконалих систем забезпечення безпеки, що розглядає безпеку з погляду національних інтересів, а не політичних програм правлячих партій, що дозволили б покращити систему безпеки країни, відділивши її від політичної ситуації в державі.

До головних засад системи безпеки Франції відносять забезпечення повноцінної та злагодженої діяльності всієї вертикалі органів державної влади, а також залучення висококваліфікованих фахівців на державну службу. Базис забезпечення безпеки – це головні положення Ордонансі «Про національну оборону» 1959 року та, крім того, інші оборонні й зовнішньополітичні нормативно-правові акти. Головний принцип безпеки Франції – це «Біла Книга» від 1972 року, котру кожні 14 років змінюють. Безпека Франції виокремлює три вектори інтересів: конституційні права й свободи нації; стратегічні інтереси; міжнародна співпраця.

Основні напрями становлення системи безпеки Франції – це збереження й *еволюція голлізму* (французька політична ідеологія, основною ідеєю якої є національна незалежність Франції від будь-якої іноземної держави, але голлізм стосується також громадського та економічного устрою), співпраця зі США, модернізація заходів реагування держави на новітні види загроз і ризиків, пристосування держави до сучасного геополітичного світоустрою, а також синхронізація обороноздатності країни згідно з вимгами нової геополітичної епохи.

До якості стратегічних інтересів Франції у «Білій книзі з оборони і національної безпеки» (2013) віднесено підтримання миру на європейському континенті і в прилеглих територіях; забезпечення економічної активності в зоні зовнішньої торгівлі; виконання міжнародних зобов'язань; зміцнення демократії та правопорядку [16; 211].

Франція володіє найпотужнішим потенціалом космічних систем серед держав-членів ЄС, при цьому хоча космічна політика країни інтегрована в пан'європейський проект, Франція завжди будувала її незалежно і паралельно з наддержавами. Франція розглядає вільний доступ до космосу як питання суверенітету, яке гарантується наявністю системи ракет-носіїв.

Франція поволі віддаляється від незалежницької позиції в питаннях військово-політичної інтеграції, хоч її космічна політика постійно формувалася незалежно та разом із наддержавами, починаючи застосовувати перевірені

безпекові інструменти НАТО (перебуваючи в його керівництві) під час паралельного посиленого формування європейської системи колективної безпеки, зокрема з можливим залучення країн Європи, які не є членами НАТО та ЄС.

3. Щодо *Великобританії*, то протягом всього воєнного часу від середини ХХ століття вона здійснює пошуки оптимальних векторів консолідації західноєвропейських країн передусім у галузі економіки, що не виключало дискусій про можливість створення політичного союзу та навіть формування спільних збройних сил. Після війни основним завданням британської дипломатії стало збереження позицій країни як світової держави та лідерство в Західній Європі.

Щодо Великої Британії, то американський дослідник Р. Розекранц відзначає, що у перші роки після закінчення Другої світової війни в державному управлінні не було чітко визначені стратегії і не було чітко визначено пріоритети співпраці з країнами-партнерами, а також не було визначено, які країни є ворогами для держави. І лише в 1948 році військова політика набула чітких орієнтирів і сформувала стратегічні плани розвитку країни [207].

Головні цілі й завдання в секторі захисту викладені в Стратегії національної безпеки Великобританії «Безпека у взаємозалежному світі» 2008 року й уточнені у Стратегії в редакції 2010 року (зі змінами) [222], в якій зазначалися не лише конкретні загрози безпеці держави, а й ймовірні.

У «Стратегії національної безпеки і огляді стратегічної оборони і безпеки Великобританії» 2015 року, розрахованій до 2025 року, зазначається, що «Велика Британія орієнтує свою зовнішню політику на забезпечення стабілізації ситуації за кордоном, і хоча нині немає прямої військової загрози нападу на територію Великої Британії, проте «наша готовність до дій у відповідь проходить перевірку польотами військових літаків, переважно російських, поблизу британських повітряних кордонів, що почастишали останнім часом, і активізацією військово-морської діяльності поблизу

територіальних вод королівства» [96].

Тому, реальне ставлення Великобританії до військово-політичної інтеграції до ЄС було доволі стриманим, на внутрішньому рівні ЄС довкола Британії сформувалася група держав, котрі надають перевагу трансатлантичним зв'язкам, Сполучене Королівство здійснює та планує продовжувати здійснювати свої обов'язки в межах НАТО, покращувати й розвивати відносини із США.

Нами проаналізовано експертну доповідь Королівського інституту міжнародних відносин (Chatham House) з приводу головних зовнішньополітичних пріоритетів уряду в сфері забезпечення політичної безпеки Великої Британії і виокремлено такі положення:

- «Зважаючи на складну економічну ситуацію, новий уряд Великої Британії (ВБ) основну увагу приділить внутрішнім проблемам: боротьбі зі стрімким зростанням цін на енергоносії, приборканню інфляції, зниженню податкового тиску тощо.

- Оголошені наміри збільшити до 2030 р. витрати на оборону з нинішніх 2,1 % до 3 %, зокрема посилити підтримку розвідувальних служб і кібербезпеки. Збільшення витрат на оборону на додаткові £ 10 млрд свідчать про серйозність планів уряду ВБ залишатися провідним гравцем у регіональному та глобальному вимірах.

- «Партнерство» набуватиме дедалі більшого значення в зовнішньополітичних перспективах ВБ. Місце скомпрометованих та недієздатних міжнародних інституцій посядуть невеликі коаліції держав – успішним досвідом є взаємодія Британії з державами Північної Європи, Балтії, Центральної та Східної Європи у справі підтримки й допомоги Україні.

- Відносини з ЄС й далі будуть важливою складовою частиною британської «глобальної присутності», для чого питання Протоколу щодо Північної Ірландії набуває критичного значення.

- Заявлені позиції щодо рф (повне звільнення території України станом на початок 2014 р.), наміри змінити оцінку КНР від «системного конкурента»

до «гострої загрози» та інші міжнародні виклики такого масштабу вимагатимуть потужних політичних інвестицій у зміцнення та практичну реалізацію концепції «Глобальної Британії» [58].

4. Особливої уваги потребує система безпеки *Польщі*, де за допомогою реформ та інтеграції в ЄС і НАТО вдалося змінити систему радянських гарантій безпеки в рамках Організації Варшавського договору на вступ до *НАТО* як *запоруку безпеки*. Відповідно до умов членства Польщі в ЄС ухвалено нову редакцію Стратегії національної безпеки Польщі, положення котрої впорядкували із Стратегічною концепцією НАТО та Європейською стратегією безпеки.

Забезпечення безпеки Польщі виокремлює два напрямки:

- зосередженість на стратегічних зусиллях – гарантування безпеки населення, територіальна цілісність держави, допомога державам-союзникам, участь в реагуванні на загрози поза межами союзницьких територій;

- зростання ваги ООН, покращення результативності регулювання сфери контролю над озброєнням і роззброєнням, зокрема заходів відносно посилення довіри й безпеки, відновлення функції ОБСЄ на регіональному рівні.

У Конституції Польщі визначено роль президента у сфері безпеки та надання йому права створювати новий державний орган – Рада національної безпеки, а також призначати і звільняти її членів (без погодження з Головою Ради міністрів). «Рада національної безпеки є дорадчим органом і не уповноважена приймати будь-які рішення. Права Ради національної безпеки обмежені до розгляду й оцінювання основних засад безпеки, зовнішньої політики, стратегічних проблем безпеки та проектів її стратегії, оборонної доктрини, напрямків розвитку Збройних сил, інших проблем, які стосуються підготовки системи забезпечення безпеки» [69].

Рада національної безпеки Польщі вирішує питання безпеки, міжнародної та внутрішньої політики, збройних сил [20]. Її робочим органом визначено Бюро національної безпеки, котре виконує організаційне, технічне й фінансове забезпечення функціонування Ради національної безпеки. Керівник Бюро

національної безпеки за посадою являється Секретарем Ради національної безпеки та займається підготовкою її засідання.

У залежності від змін геополітичної ситуації в Польщі є позитивний досвід щодо ухвалення стратегій безпеки і формування системи, де президент та уряд є відповідальними за безпеку (відповідно до конституції), проте Бюро національної безпеки та Рада національної безпеки створюють відповідні умови для координації дій і загального управління зазначеною системою.

5. Найважливішим і узагальнюючим документом, який забезпечує повне уявлення адміністрації *США* з приводу зовнішньої політики держави, - це Стратегія національної безпеки США. В дисертаційному дослідженні А. Рубан здійснює аналіз тих головних принципів, котрі було сформовано в США після того, як завершилася Друга світова війна, і які діяли впродовж усієї Холодної війни, іншими словами, під час протистояння з Радянським Союзом[163].

Автор першим принципом виокремлює пріоритети і стратегії у сфері забезпечення безпеки ; другим - залякування та стримування дій супротивника шляхом розроблення різних видів сучасної зброї; третім – визначення пріоритетності воєнної політики над дипломатичною й економічною; четвертим - погодження у концептуальних документах щодо забезпечення безпеки [163]. Також наголошує на тому, що, коли соціалістичний табір під керівництвом Радянського Союзу та Організацією Варшавського договору було ліквідовано, США залишився лідером військового альянсу (НАТО), який забезпечував захист держав від воєнних агресій. Для цього в США було прийнято закон «Про національну безпеку» (1947), який є чинний і на даний момент.

У Стратегії національної безпеки США визначено фундаментальні (постійні) інтереси суспільства у сфері безпеки; у доктринах – у розумінні конкретного діючого президента країни [221; 10].

Перша безпекова стратегія США належала Адміністрації Р.Ніксона (1986 р.), якою було встановлено, що цей документ є обов'язковим для кожної нової адміністрації президента США.

Тому, в США безпекові стратегії, базуються на концепції беззаперечного й тотального домінування (лідерства) з позиції сили, яка ґрунтується на принципах цілковитої переваги у воєнному, технологічному, економічному, інформаційному секторах.

Національна стратегія 2015 року, яка була запропонована адміністрацією Б. Обама, різнилася з попередньою. Щодо цього Н. Городня зауважує, що всю Стратегію 2015 року пронизує теза про необхідність лідерства США в сучасному світовому просторі, тому що тільки в такому випадку можна забезпечувати їх безпеку, котра не обмежується кордонами держави. У вступі зауважується на наявності консенсусу між різними політичними силами США з *приводу потреби американського лідерства*; питання полягає не лише в тому, як його втілювати» [29].

Тобто, США забезпечують лідерство з позиції сили. Однак, при цьому використовують «розумну» стратегію безпеки, яка ґрунтується не лише на військовій концепції, а й на концепціях вдосконалення, збалансування й інтеграції всіх силових структур [29].

Водночас реалізація цієї Стратегії передбачалася за допомогою залучення широкої коаліції союзних держав з метою розв'язання міжнародних конфліктів і проблем.

Як зауважують експерти, явище сили в міжнародній сфері – це передусім спроможність чинити вплив на поведінку іншої країни в бажаному для себе спрямуванні, спроможність визначати різні види залежності однієї держави від іншої (прямі, непрямі, опосередковані, через насильство, переконання, обіцянки вигод, позбавлення наявних переваг, формування умов), в котрих залишається тільки одна альтернатива, один варіант вирішення конфліктів, виходу з обставин, які виникли.

У зазначеній ситуації очевидно, що такого впливу можна досягти за допомогою різних способів, а не лише через застосування військових ресурсів, військового тиску, загрози чи ведення війни.

Досвід США у напрацюванні й провадженні стратегій безпеки й

зовнішньої політики – найпоказовіший в цьому плані.

Найжорсткіше питання співвідношення використання методів «м'якого» й «жорсткого» впливу в безпековій політиці виявилися в період адміністрації Дж. Буша-молодшого в розрізі проекту притиснення «вісі зла», до котрої увійшли в основному країни близького сходу (Палестина, Сирія, Ліван, Йорданія, Єгипет, країни Аравійського півострова, Ірак, Іран). У межах проекту головним вектором було окреслено усунення деспотичних та агресивних режимів, які становлять загрозу для миру й безпеки не лише США, а й усієї планети.

Керівництво США зобов'язалося сприяти міжнародній стабільності, колективним намаганням міжнародної співпраці у боротьбі з тероризмом, насамперед проти Аль-Каїди, ІДІЛ, забороні доступу терористів до ядерних матеріалів, в протистоянні розповсюдженню зброї масового знищення, консолідувати зусилля світової спільноти, орієнтовані на ослаблення негативних наслідків кліматичних змін і змог появи небезпечних хвороб, а нині – і проти рф.

Під час розв'язання зазначених завдань основну функцію повинні виконувати збройні сили [227]. Однак використання сили не є єдиним результативним інструментом протидії загрозам і викликам забезпечення залучення США до глобальних акцій. Навпаки, головні засоби в цій сфері – це дипломатія та, крім того, вибіркоче використання економічних санкцій, є результативним інструментом впливу на безвідповідальних суб'єктів міжнародних відносин і, крім того, для припинення кримінальних та терористичних мереж.

Все ж лідерство США ми розглядаємо як таке, що ґрунтується на надійності його партнерів, які створюють відповідні умови для врахування нових викликів, обумовлених війною рф проти України і воєною загрозою державам Європи в цілому [226]. У зв'язку з цим, Вашингтон взяв на себе ще один обов'язок - формування інститутів, які стають ґрунтом для миру, безпеки, благополуччя й захисту прав людини у ХХІ столітті. Для цього створюються

відповідні умови щодо пошуку раціональних рішень за всіма напрямками зовнішньополітичного курсу, використовуючи необхідні дипломатичні й інші засоби.

Як держава, яка сформувала глобальну інформаційну мережу, США, крім того, особливо відповідальні за підтримку лідерства в межах «кібернетичного миру», гарантування безпеки космічного простору (мають «разом протидіяти загрозам з боку тих, хто намагається завадити мирному використанню космосу») та, крім того, повітряного й морського простору.

Українські аналітики зауважують, що Стратегія національної безпеки США має глобальний характер, а США мають позицію світового лідера у сфері безпеки [69].

Отже, США в питаннях формування сучасної системи безпеки та оборони пройшли тривалий період розвитку. Після Другої світової війни засадничі й основоположні документи в галузі безпеки та належне законодавство відповідало на ті виклики, що виникли перед США, в той же час такі документи трансформувалися. Після того, як СРСР розпався, основними загрозами перед США стали терористичні угруповання. Через деякий час до основних загроз в подібних документах почали зараховувати економічні та екологічні проблеми. В стратегії національної безпеки США адміністрації Д. Трампа перший раз загрозою почали вважати певні держави: КНР, Іран, Російська Федерація, Північна Корея. Слід зауважити на результативності процедури ухвалення управлінських рішень в США, за якої спільно з налагодженою системою стримувань та противаг у президента США є численні повноваження оперативно відповідати на зовнішні й внутрішні виклики та окреслювати головні принципи зовнішньої політики [50; 51].

Здійснивши аналіз системи забезпечення безпеки іноземних держав, зазначаємо, що системі безпеки України необхідне покращення через: ухвалення Концепції політичної безпеки України; застосування розвідки й контррозвідки з метою гарантування конституційного ладу, територіальної цілісності й суверенітету нашої країни; посилення результативності

координації відомств, державних і недержавних інституцій, які гарантують чи підтримують забезпечення безпеки.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати дисертаційного дослідження щодо дослідження теоретичних та практичних аспектів політичної безпеки держави нами зроблено наступні висновки:

1. Визначено ступінь розроблення наукової проблеми в політології і з'ясовано, що більшість науковців основну увагу приділяють воєнному аспекту безпеки держави як складовій національної безпеки та іншим темам, пов'язаним із забезпеченням стабільного міжнародного середовища і недостатньо – питанням політичної безпеки як сукупності відповідних заходів захисту конституційного ладу, гарантування державотворення, створення результативної державної політики, що по-особливому стала гострою на тлі воєнного протистояння України з рф.

Більшість наукових праць переконливо доводить, що забезпечення політичної безпеки є головним вектором державної політики, результативність якої значним чином окреслюється станом розроблення **концепції безпеки** і ступенем реалізації та використання певних методик, методів, моделей, механізмів, принципів під час розв'язання актуальних проблем державотворення на практиці.

З'ясовано, що методики впровадження доктрин, концепцій, стратегій та програм державної політики в секторі забезпечення безпеки ґрунтуються на теоретичних принципах антикризового управління й історичному досвіді.

Встановлено, що гарантування політичної безпеки залежить не лише від результативного функціонування спеціальних служб, а й від влади, особливостей її політики і рівня розвитку громадянського суспільства, а сама політична безпека є базовим елементом національної безпеки, яка в свою чергу, є базовим елементом державної політики і потребує розроблення відповідних

нормативно-правових актів у сфері забезпечення політичної стабільності в державі та сприяє реалізації функцій держави прогностичного, інформаційного, профілактичного, мобілізуючого, ліквідаційного, охоронного, контрольного, воєнного й іншого характеру.

Встановлено, що обґрунтування засад політичної безпеки еволюціонувало від ліберально утопічного прагнення до миру на світовій арені (початок 90 рр. ХХ ст.) до реалізації гуманітарної доктрини, що базується на засадах «розвитку не на зброї» (у другому десятилітті ХХІ ст.).

З'ясовано, що в основі національної безпеки лежать національні цінності, притаманні суспільству або окремому народу країни, які формуються системою національних інтересів і цілей. Виокремлено й охарактеризовано структуру національної безпеки, що забезпечується внутрішньою (державна, соціальна, суспільна, економічна тощо) і зовнішньою (регіональна, воєнна, інформаційна, гуманітарна) політикою держави у різних сферах життя.

Встановлено, що не зважаючи на трансформаційні процеси, які відбуваються у світі, важливими залишаються питання організаційної сталості держав, їхніх систем управління, а також ідеологій, які забезпечують їм легітимність.

2. Уточнено поняття політичної безпеки, політичної безпеки, як складової національної безпеки, що характеризується високим рівнем ефективності державної політики у сфері захисту національних інтересів та організації діяльності інститутів держави, відповідальних за гарантування і захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності, яка повністю задовольняє потребу у забезпеченні конституційного ладу держави.

З огляду на місце розташування джерел загроз політичній безпеці, способів та методів їх усунення і запобігання в системі політичної безпеки держави виокремлено внутрішню (державно-управлінську, суспільно-політичну, суспільно-конфліктологічну, ідеологічно-інформаційну) та зовнішню безпеки, яка є сукупністю заходів задля забезпечення

зовнішньополітичної стабільності.

3. Здійснено аналіз стану забезпечення політичної безпеки у провідних демократичних країнах світу та виявлено, що в нинішніх обставинах забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики припиняє бути функцією винятково національної держави, міждержавна система доповнюється відповідною подвійною системою, в якій логіка становлення держави співіснує з логікою автономізації суб'єктів, що зростає. Дедалі більшої актуальності набуває проблема безпеки та змога її втілення за допомогою взаємовигідної співпраці, котра може бути одним із ключових факторів стабільності і миру в міжнародному середовищі.

Здійснивши аналіз системи забезпечення безпеки іноземних держав (США, Німеччина, Франція, Великобританія, Польща), з'ясовано, що системі безпеки України необхідне покращення шляхом: ухвалення Концепції політичної безпеки України; застосування розвідки й контррозвідки з метою гарантування конституційного ладу, територіальної цілісності й суверенітету нашої країни; посилення координаційної діяльності.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора [6; 189; 231].

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Політико-правові засади забезпечення політичної безпеки

Становлення Української держави, орієнтування соціуму на засади гуманізму та справедливості, пошуки напрямків його демократичного розвитку робить актуальним застосування й наповнення реальним демократичним змістом головних положень нормативно-правового регулювання системи забезпечення безпеки. Б. Кормич, зокрема, наголошує на тому, що на початку ХХ ст. вже склалось чітка система, яка значною мірою обмежила дії держав. Тому порушення будь яких із цих обмежень характеризувалось як порушення норм міжнародного права і потребувало, відповідної реакції щодо посилення національної безпеки [70].

Проблема визначення нормативно-правового забезпечення політичної безпеки вважається однією із найбільш складних у політичній науці. Це можна пов'язати не лише із її багатоаспектністю, а й із не визначенням терміну «політична безпека» в нормативних актах держави. Нині е знаходить своє відображення у нормативних актах, в яких встановлюються норми комунікації між державою і суспільством, які сприятимуть задоволенню суспільних інтересів. Потреба діалогу в такому контексті очевидна, зважаючи на, щонайменше, два значущі погляди.

По-перше, з погляду збереження національної єдності, котра неможлива без результативної взаємодії держави й громадянського суспільства.

По-друге, з погляду консенсусу, що вважається гарантією узгоджених та спільних дій публічної влади на всіх рівнях.

Обидва питання – це предмет публічного обґрунтування, а тому й політичної угоди, що отримуватиме особливості політико-правового договору публічного значення (конституційних ознак) [190].

Тому, політична безпека відіграє головну роль у державній політиці. Це спричинено всеосяжними особливостями та життєво важливою роллю політичної сфери для існування держави й суспільства та, крім того, діяльності головних соціальних інститутів, а також організацій.

Зважаючи на те, що політична безпека є складовою національної безпеки, зауважимо, що захист національної безпеки – не лише державний, а й суспільно-політичний обов'язок. Ми вважаємо, що основою нормативно-правового забезпечення системи національної безпеки є створення і підтримка її нормативно-правового забезпечення. При цьому, нормативна база є організаційно-функціональним відображенням системи національної безпеки, яка розкривається юридичною мовою і відповідає її цільовому призначенню. Водночас правові норми гарантують моделювання не тільки системи національної безпеки, а й її підсистем, нормування й формалізацію їх функціональних, організаційних та інформаційних структур та, крім того, й самі здійснюють інформаційне призначення.

Нормативно-правове забезпечення системи національної безпеки - це:

- процес формування і підтримки її конструктивних організаційно-функціональних характеристик через впорядковуючий вплив нормативно-правових інструментів;

- система, що характеризується комплексом законів і підзаконних нормативних актів, спрямованих на її функціонування та реалізацію базових функцій.

Всю нормативну базу, яку використовує система забезпечення національної безпеки, класифіковано нами за двома рівнями.

На *першому* рівні правова база формується в межах системи національної безпеки та є *для всіх обов'язковою*. На цьому етапі важливими є Конституція України, закони й постанови Верховної Ради України, укази й розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

На *другому* рівні формується нормативна база, що передбачає

уточнення та конкретизацію, враховуючи *своєрідність кожного суб'єкта* сил забезпечення національної безпеки, його призначення та завдання.

Згідно ЗУ «Про національну безпеку України» правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти [143, ст. 2].

У контексті нашого дослідження зауважуємо, що значущу складову регулювання політичної безпеки на всіх рівнях управлінської ієрархії в державі формулює нормативно-правова система регулювання забезпечення політичної безпеки України, враховуючи Конституцію України, низку законів та підзаконних актів, які визначають захист держави, суспільства, людини, в цілому, державних та суспільних інститутів як основних об'єктів сфери політичної безпеки.

Крім того, в ієрархії нормативної бази системи політичної безпеки значну роль на організаційно-управлінському рівні відіграють Укази й Розпорядження Президента України, акти (постанови, декрети) Кабінету Міністрів України. Це – підзаконні акти, які видаються з метою конкретизації та підвищення якості регулювання питань політичної безпеки.

Тобто, Міністерства й відомства у межах своєї компетенції та відповідальності на основі чинного законодавства з питань національної безпеки та безпеки в політичній сфері, а також згідно з рішеннями Президента України, Кабінету Міністрів України розробляють відомчі накази, інструкції, положення, спрямовані на реалізацію життєво важливих політичних інтересів держави, суспільства і людини [106].

Також, значну увагу в системі законів України щодо питань регулювання політичної безпеки мають акти нормативного й директивного спрямування місцевих органів влади з питань забезпечення політичної безпеки осіб, громадських організацій, загальнодержавних інтересів на місцевому й

регіональному рівнях.

Це стосується, зокрема забезпечення та захисту політичних, національних, культурних, релігійних прав і свобод, підтримання легального режиму політичної діяльності, мінімізації суспільних конфліктів на місцях, дотримання громадського порядку тощо [131].

Нормативно-правова база системи політичної безпеки як складова національної безпеки сприяє реалізації таких функцій в державній безпековій політиці, як:

- регулювання взаємовідносин між суб'єктами гарантування безпеки (держава, суспільство та людина), встановлення їхніх прав, обов'язків, відповідальності;
- створення умов для забезпечення й координації дій суб'єктів політичної безпеки;
- визначення алгоритму застосування інструментів політичної безпеки.

Однак, поняття «політична безпека» не використовується у тексті Конституції України, як, приміром, економічна та інформаційна (ч. 1 ст. 17), екологічна (ст. 16), державна (ч. 3 ст. 17), національна (ст. ст. 32, 34, 36, 39, 44 тощо) безпека. При цьому є багато інших правових норм, що дають характеристику юридичній природі політичної безпеки як конституційного явища.

Ці норми містяться в законах України [143; 148; 150], а також у Стратегії національної безпеки України [153] та ін.

Відповідно до чинного законодавства України, *політична безпека* – структурована і багатофункціональна. Вона містить такі складові елементи, як політична особиста безпека людини й громадянина, політична безпека нації, політична громадська безпека, політична державна безпека, політична безпека автономії (Автономної Республіки Крим), політична муніципальна безпека (політична безпека місцевого самоврядування).

Всі зазначені структурні елементи політичної безпеки взаємозалежні. Тому, зміна будь якого з них може призвести до розбалансування системи і

порушення сталості розвитку держави.

Кожен із типів політичної безпеки забезпечує належні види конституційних політичних прав і свобод (індивідуальні чи колективні), таким же чином і навпаки, реальні політичні права та свободи особи та громадянина створюють відповідні умови для режиму політичної безпеки в державі.

Тобто, суспільні відносини в сфері внутрішньої (особистої – індивідуальної та суспільної – колективної) та зовнішньої (міждержавної, міжнародної, міжнаціональної) політичної безпеки як одного з головних елементів конституційного ладу України, спричинені суттю, змістом, становленням конституційних політичних прав та свобод.

Аналогічно, політичні права й свободи, а також процедури їх здійснення, визначені Конституцією та законодавством України, їх наступне конституювання та інституціоналізація, виявляються гарантіями політичної безпеки.

Про це свідчать, наприклад, норми Конституції, Виборчого кодексу України [18] й ЗУ [123; 134; 138; 151; 158].

Ухвалені на основі великого обговорення й громадянського консенсусу законодавчі норми виступають базисом для здійснення наступних завдань у публічній владі і політиці. Це:

- усунення суспільного протистояння та політичних спекуляцій на світоглядних, а також соціальних темах;
- виконавче й координаційне функціонування профільних органів державної влади щодо здійснення політичної безпеки в різних секторах суспільно-політичного життя держави;
- розроблення програм, законів, підзаконних актів, документів державної політики, орієнтованих на виконання прав та свобод громадянина.

Суть цих завдань зводиться до того, щоб уникнути такого загострення конфлікту, який би зумовив розкол у суспільстві, повернув його назад у власному розвитку.

Виконання названих вище завдань у такий спосіб формує додаткові

обставини для ефективного правового регулювання процедури забезпечення політичної безпеки та стабільності суспільства.

Законодавчі дії в сфері політичної безпеки націлені на формування законодавчої бази, завдяки якій можна впорядкувати й регламентувати поведінку суб'єктів й об'єктів політичних відносин та, крім того, встановити відповідальність у тому разі, якщо порушено визначені норми.

Механізм формування нормативної бази визначає напрацювання нових чи корегування наявних законів, положень, постанов та, крім того, організацію ефективної системи контролю за реалізацією названих документів. При цьому, належні умови для цього можна забезпечити шляхом досягнення стабільності політичної системи, яка досягається відповідними гнучкими інструментами регулювання загальнодержавних, соціально-групових та індивідуальних інтересів за допомогою внесення змін у діяльність певних структур влади та публічного управління.

Вважаємо, що такому регулюванню задоволення суспільних інтересів сприяла резолюція ПАРЄ «Функціонування демократичних інституцій в Україні», що була прийнята у 2011 р. У ній наголошено про те, що забезпечити довготривалу політичну стабільність можна шляхом запровадження конституційних змін, які встановлюють чіткий розподіл влад та запроваджують належну систему стримувань і противаг між та всередині виконавчої і законодавчої гілок влади [180].

Відтак, *політична безпека – це конституційно-правовий інститут, що містить конституційні принципи політичної безпеки та, крім того, норми, які встановлюють об'єкти, і регламентовані систему та правовий статус її суб'єктів.* А регулювання конституційних принципів політичної безпеки виконується *політичними основами* конституційного ладу України. Адже, основна частина статей Розділу I «Загальні положення» та інших розділів у той або інший спосіб мають відношення до внутрішньої або зовнішньої політичної безпеки, формулюють та гарантують її принципи.

Здійснивши аналіз норм Конституції України, нами визначено такі

головні принципи політичної безпеки: суверенність і демократизм (ст. 1); пріоритет прав і свобод людини і громадянина (ст. 3); верховенство права (ст. 8); конституційність (ст. 8): законність (ст. 19): унітарність (ст. 2); цілісність, недоторканність території України (ст. 2): визнання верховним носієм влади народ України (ст. 5); розмежування повноважень між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою й судовою (ст. 6); принцип місцевого самоврядування (ст. 7): консолідованість (ст. 11): ідеологічний і політичний плюралізм (ст. 15); державна гарантованість (ст. 8, 15, 17, 19, ч. 3 ст. 34, 36, 37, 38, 39, 40, 55, 57, 60, 64, 65, 68, 69, 79, ч. 2 ст. 102, 132, 134 тощо); легітимність зовнішньополітичної діяльності (ст. 18, п. 5, 8, 12, 23, 32 ст. 85, п. 9, 17 ч. 1 ст. 92, п. 2, 3, 10 ст. 106, 107)» [68].

У Конституції України також зазначено, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова (ст.15) [68].

Законом України «Про національну безпеку України» [143] визначено та розмежовано повноваження органів державної влади в цих сферах національної безпеки й оборони, зокрема й політичній.

Відповідно до цього закону України, національна безпека характеризується як явище, яке сприяє захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного устрою та інших національних інтересів нашої держави від реальних та можливих загроз.

При цьому, у системі національної безпеки України виокремлюють такі основні напрями, як:

– соціально-економічний (сприяє забезпеченню стійкості соціально-економічної системи держави, вдосконаленню структури народного господарства, захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, подоланню кризових явищ в економіці та соціальній сфері, мінімізації їх наслідків);

– державно-політичний (сприяє забезпеченню територіальної цілісності держави, недоторканності її кордонів, внутрішніх і міжнародних інтересів держави та її впливу на світовій арені, захисту державно-політичного ладу від

спроб ліквідувати чи змінити його неконституційним шляхом, а також прав і свобод громадян, виживання у випадках катастроф і стихій);

– національно-культурний (сприяє забезпеченню погодження інтересів громадян держави всіх національностей, запобігання конфліктам і ворожнечі на національному ґрунті, реалізацію демографічної та міграційної політики як засобу гармонізації національних і соціальних відносин, відродження і примноження національної духовної та матеріальної культури народу, підвищення рівня його освіти);

– екологічний (сприяє формуванню і розвитку механізмів запобігання деградації та оздоровлення навколишнього середовища, піклування про здоров'я народу, формування соціально-правових та економічних умов, що виключали б можливість заподіяння шкоди навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їхніх державних структур, підприємців та окремих громадян) [143].

Таким чином, політика у сферах національної безпеки та оборони зосереджена на захисті трьох основних суб'єктів захисту - це :

- людина і громадянин, їхніх життя й гідності, конституційні права та свободи, безпечні умови життєдіяльності;

- суспільство, його демократичні ціннісні орієнтири, добробут і передумови для стабільного зростання;

- держава та її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, території, довкілля.

Головними принципами, які окреслюють процедуру утворення державної політики в сферах національної безпеки та оборони, є: верховенство права; дотримання норм міжнародного права; розвиток сектору безпеки і оборони [143].

Ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», до пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки загалом і політичної безпеки, зокрема, віднесено такі:

- державний суверенітет і територіальна цілісність;
- сталий розвиток;
- інтеграція України в ЄС.

З ухваленням 2018 року Закону України «Про національну безпеку України» запроваджено *етап комплексного покращення законів* щодо питань національної безпеки та оборони, його гармонізації з нормами й стандартами НАТО. Актуальним питанням є здійснення реформи у Службі безпеки України, в тому числі прийняття нового закону «Про Службу безпеки України» [155].

Наступним вагомим документом у зазначеній сфері є Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. [41].

Із Декларації про державний суверенітет України, виходить, що розвиток нашої держави як суверенної і національної відбувається у наявних кордонах, ґрунтуючись на реалізації українським народом свого невід'ємного права на самовизначення, що здійснюється захист та охорона національної державності українського народу.

Важливою також є Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р. [149]. Із її змісту виходить так, що Україна оголосила про свою незалежність, зважаючи на право на самовизначення, встановлене Статутом ООН, а також іншою міжнародно-правовою документацією.

Важливим у політико-правовому забезпеченні політичної безпеки України є ЗУ:

- «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 р.) [136], у якому визначена пріоритетна мета, яка полягає у гарантуванні прав та свобод особи;
- «Про правовий режим надзвичайного стану» [148], у якому визначено зміст та порядок його введення і припинення;
- «Про Раду національної безпеки і оборони України» [150], у якому визначено правові засади організації та діяльності РНБО, її склад, структуру,

компетенції, функції. Згідно з Конституцією України, РНБО вважається координаційним органом з питань національної безпеки та оборони при Президентові України.

Важливим документом, що стосується проблематики нашого дослідження є Стратегія національної безпеки України [153], якою визначено пріоритетні напрями, класифіковані нами за основними видами діяльності суб'єктів політичної влади (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Пріоритетні напрями Стратегії національної безпеки України та основні суб'єкти їх реалізації

<i>Основні суб'єкти політичної влади</i>	<i>Пріоритетні напрями Стратегії національної безпеки</i>
Верховна Рада України	<ul style="list-style-type: none"> - використання всіх наявних ресурсів для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії; - повна імплементація Угоди про асоціацію України з метою набуття повноправного членства України у ЄС
Кабінет Міністрів України	<ul style="list-style-type: none"> - продовження реалізації заходів з оборони та стримування ескалації конфлікту з боку Росії, зменшення напруги та припинення РФ збройної агресії; - розвиток відносин із США, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, ФРН, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну; - розвиток особливого партнерства з ООН з метою набуття повноправного членства України в НАТО; - сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір; - розвиток людського капіталу України; - забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту
Державні органи сектору безпеки і оборони (дипломати, воєнні, спеціальні зовнішні і внутрішні служби, РНБО)	<ul style="list-style-type: none"> - відновлення миру в Україні; - здійснення заходів, спрямованих на припинення РФ незаконної окупації АРК Крим та міста Севастополь; - посилення спроможностей ЗСУ, інших органів сектору безпеки і оборони; - захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди; - розвиток державно-приватного партнерства; - посилення спроможностей національної системи кібербезпеки

Джерело: авторська розробка на основі [152; 153].

Як видно з таблиці 2.1., основними суб'єктами політичної влади з питань національної безпеки й оборони України є ВР України, КМУ, інші державні органи влади сектору безпеки і оборони - дипломатичні, воєнні, спеціальні (зовнішні і внутрішні) служби, РНБО.

Аналізуючи основні напрями Стратегії національної безпеки України, визначаємо, що в її основі покладено такі базові принципи з метою:

- розвитку оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України, як стримування;
- забезпечення здатності суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей, як стійкості;
- розвитку стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України, як взаємодії.

Забезпечення політичної безпеки держави спрямоване насамперед на гарантування незалежності й державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України.

Стратегічним напрямом держави стали набуття повноправного членства України в ЄС, а також в Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Щоб здійснити зазначене, необхідно гарантувати абсолютну імплементацію й наступне пристосування Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми країнами-членами, з іншої сторони, інтеграцію національної економіки до європейського економічного середовища, досягнення Україною відповідності Копенгагенським критеріям членства в Євросоюзі.

Для цього потрібно зміцнити особливе партнерство з НАТО й отримати повноправне членство в ній.

З цією метою РНБО України вже передбачило:

- у стислі строки досягти сумісності ЗСУ й інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу;
- імплементувати річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО шляхом активізації реформ;
- приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО [152].

Різностороння співпраця із США, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, Канадою, ФРН, Французькою Республікою відіграє для України головну стратегічну роль і скеровується на посилення гарантій незалежності й суверенітету, підтримку демократичного поступу й становлення України.

Щоб захистити свої національні інтереси й посилити регіональну безпеку, в Україні розпочато стратегічне партнерство з різними державами (Азербайджан, Грузія, Литва, Польща, Турція), посилено партнерські відносини з державами Балтії та державами Північної Європи, а також добросусідські відносини з державами Центральної і Південно-Східної Європи, Республікою Молдова; продовжено співпрацю у взаємодії з державами – членами НАТО у гарантуванні безпеки у Чорноморському басейні [152].

Україна також має плани розвивати взаємовигідну співпрацю з провідними країнами Азії, Близького Сходу, Африки, Південної Америки.

Відповідно до Стратегії національної безпеки, Україною планується запровадити національну систему стійкості з метою створення відповідних умов для високого ступеня готовності суспільства й держави до реагування на великий діапазон політичних загроз, яка визначатиме.

Задля системного захисту України від загроз національній безпеці розпочато розвиток сектору безпеки й оборони і заплановано відповідний комплекс дій, який *нами систематизовано за основними функціями суб'єктів політичної влади* із забезпечення політичної безпеки держави. А саме:

- зміцнення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і

оборони;

- підвищення ефективності управління;
- вдосконалення: архітектури органів сектору безпеки і оборони; державної охорони ОДВ і визначених законом посадових осіб;
- перегляду та забезпечення виконання законодавства у сфері національної безпеки і оборони;
- створення: ефективного розвідувального співтовариства; національної системи кібербезпеки;
- забезпечення: системності реформування Національної поліції України; розвитку Національної гвардії України з урахуванням досвіду держав – членів ЄС; розвитку й удосконалення загальнодержавної системи захисту державного кордонк;
- організації розбудови та використання комплексних систем відеоспостереження з аналітичною складовою в інтересах громадської безпеки;
- оптимізації державної системи цивільного захисту;
- автоматизації процесів надання адміністративних послуг на державному кордоні і всередині держави.

Ці та інші завдання, які, на наш погляд, були своєчасно поставлені у 2020 році перед суб'єктами політичної влади, сприяли своєчасному вирішенню складних завдань у сфері захисту й оборони України у перші дні війни з рф, розпочатої 24 лютого 2022 року шляхом воєнного вторгнення рф на територію суверенної Української держави.

Вважаємо, що регулюючий вплив на сферу політичної безпеки мав достатньо результативний ефект саме завдяки своєчасному прийняттю нормативних актів, чітко сформульованим нормам, інструментам, способам і методам їх реалізації. Однак, на жаль, були й інші періоди, коли результативність діяльності головних суб'єктів політичної влади зі сфери забезпечення політичної безпеки держави була низькою (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Політико-правове забезпечення політичної безпеки України

<i>Базові нормативні акти у сфері політичної безпеки України</i>	<i>Короткий зміст</i>	<i>Рік прийняття</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Декларація про державний суверенітет України	Україна - суверенна національна держава, яка забезпечує захист та охорону національної державності українського народу	1990
Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України»	Україна - незалежна держава, яка має право на самовизначення, що встановлено Статутом ООН	1991
Конституція України:	Встановлює основні напрями безпеки:	1996
ч. 1 ст. 17	економічна та інформаційна	
ст. 16	екологічна	
ч. 3 ст. 17	державна	
ст. ст. 32, 34, 36, 39, 44	національна	
Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»	визначає правові засади організації та діяльності РНБО	1998
Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»	визначає зміст правового режиму у період надзвичайного стану	2000
Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»	Україна - демократична правова держава, пріоритетна мета якої – гарантування прав та свобод особи	2010
Закон України «Про національну безпеку України»	визначає й розмежовує повноваження ОДВ в усіх сферах національної безпеки й оборони	2018
Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України	запровадження національної системи стійкості	2020

Джерело: авторська розробка на основі чинного законодавства України у сфері політичної безпеки.

Як видно з таблиці 2.2. (колонка 3), результативність правового регулювання процедури забезпечення політичної безпеки в Україні, є доволі низькою. На це вказує активність суб'єктів політичної влади щодо прийняття відповідних нормативних актів у перші десять років незалежності України і сповільнена їх діяльність у наступні двадцять років.

Вважаємо, що такі великі часові інтервали в оновленні й уточненні нормативно-правової бази у зазначеній сфері (майже через кожні десять років) стали нині суттєвою загрозою незалежності України та її суверенітету.

Тому важливим напрямом регулювання політичної безпеки у перспективі

виступає: конструктивна робота суб'єктів політичної влади та їх легітимність; діяльність громадянського суспільства; робота ЗМІ.

Як висновок зазначимо, що злагодженість дій усіх суб'єктів забезпечення політичної безпеки в державі має своєчасно забезпечуватися Конституцією України, чинним законодавством, іншими нормативно-правовими актами.

Стратегічними напрямками має стати зміцнення міжнародної підтримки України, що є ключовим завданням державної політики в останні роки, зокрема щодо розвитку співпраці з НАТО, якісним поглибленням відносин із США, Великою Британією і Канадою [4].

Таким чином, політико-правові засади забезпечення політичної безпеки України ми розглядаємо як безпекове законодавство та діючі міжнародні договори, а також підзаконні нормативно-правові акти України, ухвалені згідно з Конституцією України, які здійснюють регуляцію суспільних безпекових відносин і є відповідними національним цінностям та національним інтересам України.

2.2. Особливості діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки держави

Політична безпека має одне з важливих значень у державній безпековій політиці. Втрата соціумом політичної керованості чи її невідповідність зможам та інтересам соціуму обов'язково спричиняють його деградацію. Якраз через це проблема гарантування політичної безпеки України надзвичайно актуальна для державної політики, бо її значним чином, зважаючи на існуючі виклики та загрози, сконцентровано якраз у політичному секторі. Її розв'язання для влади та суспільства – головне та потребує серйозної уваги до названого сектора, оскільки життєспроможність суспільства та держави залежить від ступеня їх безпеки.

Нами розглянуто головні складові системи забезпечення політичної безпеки України:

- державно-управлінська складова, яка гарантує результативну діяльність державної влади й системи управління органами державної влади на різних рівнях;
- суспільно-політична складова, в будові якої виявляються й гарантуються політичні інтереси та соціально-політичні права певних категорій громадян і суспільства в цілому;
- суспільно-конфліктологічна складова, яка створює належні умови для ненасильницького розв’язання внутрішніх суспільних конфліктних ситуацій;
- ідеологічно-інформаційна складова, яка ґрунтується на ідеологічному, соціально-психологічному, інформаційному забезпеченні суспільно-політичної стабільності (рис. 2.1.)

<i>Складові системи забезпечення політичної безпеки</i>			
державно-управлінська	суспільно-політична	суспільно-конфліктологічна	ідеологічно-інформаційна
<i>гарантують:</i>			
результативну діяльність всіх органів політичної влади	захист політичних інтересів та соціально-політичних прав громадян і суспільства	ненасильницьке вирішення конфліктних ситуацій	суспільно-політичну стабільність

Джерело: складено автором.

Рис. 2.1. Складові системи забезпечення політичної безпеки України.

Всі складові системи забезпечення політичної безпеки України в комплексі є системою взаємопов’язаних та взаємозумовлених її суб’єктів, які, базуючись на діючих законах, перетворюються в безпекову політику держави та, крім того, у заходи, що мають політичні, військові й інші особливості.

До головних механізмів забезпечення політичної безпеки, на котрі скеровуються державно-управлінські впливи суб’єктів її забезпечення, належать: конституційно-правові принципи суспільного ладу; конституційні права і свободи людини та громадянина; інститути (складові) політичної системи; фактори (суб’єкти, процеси та інше), що зумовлюють загрози політичній безпеці.

Гарантування політичної безпеки відповідними органами державної

влади України реалізується, зважаючи на ряд принципів, до яких науковцями віднесено, відповідно:

- дотримання Конституції та чинного законодавства;
- чітке розмежування повноважень між ОДВ у сфері політичної безпеки;
- традиції демократичного управління;
- спільність завдань для всіх видів національної безпеки;
- своєчасність та адекватність заходів забезпечення політичної безпеки;
- суспільна стабільність і громадська злагода;
- цілісність і збалансованість системи політичної безпеки;
- збереження балансу політичних інтересів особи, суспільства, держави

[72].

Суб'єктний склад безпеки в цілому та політичної безпеки, зокрема – одна з найвагоміших характеристик. Не випадковим є те, що в певних зарубіжних конституціях зазначеному питанню присвячуються спеціальні статті та розділи.

Приміром, стаття 57 «Безпека» Розділу 2 «Безпека, національна оборона. цивільна оборона» *Конституції Швейцарії* (Швейцарської Конфедерації) 1999 року встановлює, що конфедерація та кантони здійснюють заходи із забезпечення безпеки держави й захисту населення. Вони здійснюють координацію своїх зусиль у секторі внутрішньої безпеки.

Розділ III «Про громадську безпеку» Конституції Бразилії має ряд параграфів, де окреслюється визначення громадської безпеки й суб'єктно-об'єктного складу внутрішньої безпеки держави.

У зарубіжних конституціях процедури політичної безпеки зазвичай регулюються опосередковано, за допомогою встановлення належної компетенції державних органів та посадовим особам (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Міжнародний досвід забезпечення політичної безпеки

Країна	Нормативно-правовий акт	Зміст
Швейцарія (Швейцарська Конфедерація)	Конституція, 1999, стаття 57 «Безпека» Розділу II «Безпека, національна оборона. цивільна оборона»	заходи здійснюються у секторі внутрішньої безпеки
Бразилія	Розділ III Конституції «Про	

	громадську безпеку»	
Інші зарубіжні країни	Конституції	політична безпека регулюється опосередковано, за допомогою встановлення належної компетенції державних органів та посадових осіб

Джерело: авторська розробка.

Здійснивши аналіз низки норм конституцій зарубіжних держав, з'ясовано, що політична безпека регулюється в основному опосередковано, за допомогою встановлення належної компетенції державних органів та посадових осіб.

Аналогічно і в Україні, аналізуючи Конституцію України, встановлюємо, що *головними суб'єктами політичної безпеки* є: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), Служба безпеки України (СБУ), Конституційний Суд України (КСУ), суди загальної юрисдикції. Особливе місце посідає також інститут місцевої влади та місцевого самоврядування.

Відповідні умови для безпеки держави Україна створює увесь апарат влади й управління суспільством.

Розгляд головних конституційних актів сприяв можливості розкрити основні компетенції головних суб'єктів політичної безпеки України.

1. *Верховна Рада України* (далі – ВР України) – єдиний орган законодавчої влади в Україні, який покликаний відстоювати суверенітет і незалежність України, турбуватися про благо Батьківщини та благополуччя українського народу через ухвалення законів та інших нормативно-правових актів, які обов'язкові до виконання всіма органами влади та управління України.

Розглядаючи Конституцію України щодо повноважень ВР України у сфері забезпечення політичної безпеки, виокремлюємо наступні :

а) у внутрішній політиці:

– затвердження основ національної безпеки та засад внутрішньої і зовнішньої політики;

- забезпечення: результативної організації діяльності органів виконавчої влади, основ державної служби, державної статистики та інформатики;

контролю за діяльністю КМУ;

- прийняття рішень щодо: Програми діяльності КМУ; відповідальності КМУ та прийняття резолюції недовіри КМУ;

- заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- встановлення парламентського контролю;

б) у зовнішній політиці:

- згода на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

- забезпечення правового режиму державного кордону;

- затвердження територіального устрою України.

Як бачимо, ці питання мають більше розглядатися саме у внутрішній політиці, що свідчить, у черговий раз, про необхідність узгодження діяльності всіх суб'єктів політичної влади і недопущення внутрішніх політичних конфліктів, регулювання яких науковці розглядають шляхом застосування суспільного консенсусу [36; 102].

У міжнародній практиці для встановлення рівня стабільності, міцності та дієздатності держав запроваджено *Індекс «рейтинг недієздатності держав»*, який започаткований Фондом миру у 2005 році. Він стабільно низький у скандинавських країнах (Фінляндія, Норвегія, Ісландія, Данія); Україна ж за цим індексом: у 2014 році посідала 113 місце серед 177 країн світу; у 2021 році - 91 місце [162]. Погіршенню зазначеного індексу в Україні сприяла війна з рф, яка додала до вже наявних негативних показників ще й нові, такі як внутрішньо-переміщені особи, реваншистські настрої, зовнішнє воєнне втручання рф у мирне життя держави [89].

В цілому, як стверджує дослідниця Даниленко Л.І, якщо між елементами будь якої системи тривалий час зберігається однакова сила взаємодії і відстань, то така система є більш міцно., в її показник міцності є вищим [36].

Тому важливим є об'єднання всередині країни всіх внутрішніх

політичних сил, як зазначають українські вчені, «під час війни з РФ, українське суспільство об'єдналося навколо національної ідеї єдності влади і народу з метою подолання зовнішнього ворога (РФ), а разом із тим і внутрішнього ворога - роздрібненості у силових структурах й еліті, який є одним із показників міжнародного індексу недієздатності держави [89].

Ми ж нині фіксуємо зниження цього показника в Україні і, навпаки, спостерігаємо велику кількість прийнятих консолідованих політико-управлінських рішень в органах публічної влади. Наприклад, у ВР України за перші чотири місяці від початку повномасштабної війни РФ проти України було ухвалено майже дві сотні законів і постанов. Більшість із них проголосована конституційною більшістю (57%) [57].

2. *Президент України* – як глава держави, є гарантом державного суверенітету і виступає від імені всього українського народу, представляє його інтереси на всіх рівнях взаємодії, забезпечує дотримання Конституції України, територіальної цілісності держави, прав і свобод людини й громадянина, виступає гарантом виконання стратегічного курсу держави.

Відповідно до п. 4 ст. 13 Закону України «Про національну безпеку України» [143], Президент України видає укази та розпорядження щодо питань національної безпеки й оборони, що обов'язкові до реалізації на території України, в тому числі указами Президента України ухвалюються Стратегія національної безпеки України [152] та інші стратегії, доктрини, концепції, якими формулюються актуальні загрози національній безпеці, головні напрямки й завдання державної політики в секторах національної безпеки й оборони, розвитку сектора безпеки й оборони, зокрема й політичної безпеки.

Названі нормативні акти – базис для напрацювання конкретних програм відповідно до складників державної політики національної безпеки, включно з політичною безпекою.

Відповідно до статей 106 і 107 Конституції України «Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України та створювані

ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби» [68].

Повноваженнями Президента України у сфері забезпечення політичної безпеки є питання:

а) захищеності: державного суверенітету; державної незалежності і правонаступництва держави, її територіальної та демократичного конституційного ладу від реальних та потенційних загроз;

б) керівництва: у сфері безпеки держави; зовнішньополітичною діяльністю держави, ведення переговорів та укладення міжнародних договорів;

в) представництва держави у міжнародних відносинах;

г) вирішення кадрових питань у вищих ешелонах влади;

д) головування у Раді національної безпеки і оборони України;

є) ветовання прийнятих ВР України законів;

ж) видання указів і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на всій території України.

Аналізуючи Конституцію України щодо вимог до Президента України, звертаємо увагу на тому, що в ній не встановлена вимога щодо якостей особистості президента, які б гарантували набуття ним політичної волі у прийнятті загальнодержавних рішень. Це стосується, зокрема й утвердження концепції політичної безпеки в державі, які потребує сміливих і національно спрямованих рішень на користь власної держави.

І як стверджують українські науковці, особистісні якості політичних лідерів в Україні, починаючи від стародавніх українських міст-держав до сьогодення, хоча і змінювались, все ж залишалися незмінними, зокрема духовність, законність, добропорядність, відданість державі, патріотизм, відповідальність [120].

Історія засвідчує, що українським політичним лідерам не була властива функція захоплення всієї влади. Вони відігравали в основному роль воїнів і захисників. Так, наприклад, у Конституції Пилипа Орлика у ст.2 були встановлені вимоги суспільства до вищої посадової особи держави, обраної

українським народом на Запорізькій Січі (друга половина XVI – кінець XVIII ст.) [37]. Серед таких вимог, зокрема, – хоробрість, розумність, не корумпованість, патріотичність.

Зазначимо також, що ще Володимир Мономах наголошував на тому, що правитель має бути відповідальним, справедливим, мудрим, здатним до протистояння ворогам, утримувати в покорі бояр і удільних князів. Він закликав князів до примирення, необхідність подолання міжусобиць заради єдності держави [31].

3. *Кабінет Міністрів України* є оргаом виконавчої влади, який відповідає перед Президентом України та ВР України, підконтрольний та підзвітний ВР України.

КМУ в своїй роботі послуговується Конституцією, а також законами України, займається виконанням постанов ВР України й указів Президента України згідно з правовим ладом у державі. Повноваженнями КМУ у політичній, воєнній, економічній та судовій сферах визначені питання, пов'язані із забезпеченням не лише державного суверенітету, економічної самостійності держави й реалізації стратегічного курсу держави, а й здійсненням внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконанням Конституції і законів України, актів Президента України, проведенням заходів із забезпечення прав і свобод людини і громадянина [68].

4. *Місцеві органи виконавчої влади* на конкретній території створюють умови для виконання державних і регіональних програм соціально-економічного й національно-культурного розвитку, охорони навколишнього середовища, інших повноважень, які надані державою.

5. *Рада національної безпеки і оборони України* (далі - РНБО) – координаційний орган при Президентові України, що займається координацією та контролем роботи органів виконавчої влади в секторі національної безпеки й оборони.

Питання національної безпеки і оборони України були актуальними з часу формування молодої української держави. Через це вже у перші місяці її

існування через постанову ВР України від 11 жовтня 1991 року сформували РНБО, якій делегували права вищого державного органу колегіального керівництва з питань оборони і безпеки України [157].

Згідно з Указом Президента України від 23 серпня 1994 року, було ухвалено нове Положення про РНБО, відповідно до якого вона визначалась як колегіальний орган при Президентові України і здійснювала організаційно-координаційну функцію в галузі забезпечення національної безпеки [147]. У 2014 році був прийнятий Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»[150], яким визначалися правові засади організації і діяльності РНБО, її склад, структуру, компетенцію і функції.

Як відзначав вперше призначений секретар РНБО Горбулін В. П. (1994-1999 рр.), її діяльність орієнтована не на інтереси конкретної політичної сили, а на реалізацію загальнонаціональних завдань[26]. Вона мала забезпечувати стратегічні пріоритети державної політики щодо національної безпеки і оборони, здійснювати міжвідомчу координацію й інформаційно-аналітичну діяльність у цій сфері

Після ухвалення 28 червня 1996 року Конституції України було започатковано новий етап у роботі РНБО, який знайшов своє відображення у статті 107, в якій акцентується увага на його структурі і системі управління. А саме РНБО: є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони, створеним при Президентові України; очільником є Президент України, який особисто формує його персональний склад, до якого входять за посадами Прем'єр-міністр України, Міністр оборони, Голова Служби безпеки, Міністр внутрішніх справ, Міністр закордонних справ. Всі рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України [68].

Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» (1998) визначив його основні функції, серед яких :

- реалізація засад внутрішньої і зовнішньої політики;
- координація та здійснення контролю [150].

У процесі діяльності РНБО, коли глава держави мав досить важелів

впливу на виконавчу владу (аж до відправки уряду у відставку), РНБО не мала вагомого значення в політичному житті України, а через це її функціонування не викликало значного зацікавлення в політиків, учених, ЗМІ, громадськості.

Абсолютно зрозуміло, що після конституційної реформи в 2004 році, коли Україна стала парламентсько-президентською, а Президента України позбавили колишніх повноважень, РНБО фактично трансформувалася в засіб тиску глави держави на виконавчу владу. Це має зв'язок із тим, що згідно із 107 статтею Конституції України РНБО не тільки займається координацією, а також контролює роботу органів виконавчої влади у сфері безпеки і оборони, її рішення набувають чинності через укази Президента України, котрі відповідно до Конституції України вважаються обов'язковими для виконання Кабінетом Міністрів, рештою органів виконавчої влади. Таким чином, РНБО має такі владні повноваження, котрі підносять названий «координаційний орган» не лише над урядом, а й над територією всієї України.

Щоб полегшити тягар глави держави щодо керівництва РНБО, було введено, не визначену Конституцією України, посаду секретаря РНБО, котрій делеговано непомірні повноваження. Найбільші права було надано Указом Президента України від 8 лютого 2005 року секретарю РНБО П. Порошенку, який мав змогу вносити до міністерств, інших виконавчих органів обов'язкові для розгляду пропозиції та рекомендації щодо проблем національної безпеки і оборони, давати органам виконавчої влади відповідні доручення, пропонувати кандидатури на посади у правоохоронних органах, збройних силах, інших військових формуваннях. Все зазначене спричинило серйозний конфлікт між КМУ і РНБО, відчутну дестабілізацію політичного стану в державі. Через певний період цей указ скасували, проте і надалі секретар РНБО Р. Богатирьова претендувала на одну з перших посадових осіб держави, завжди перебуваючи поруч із Президентом, займаючись прийомами офіційних осіб іноземних держав, поїздками за кордон. РНБО за ці часи де-факто заявляв про свої права на роль одного із впливових центрів управління державою, не маючи для цього відповідних конституційних повноважень.

Практично в Україні був законно утворений та очолюваний однією особою орган, який нікому не був підзвітний та під керуванням якого перебували майже всі важелі державного управління та життєдіяльності суспільства. По суті РНБО ухвалювала рішення щодо всіх питань державної політики на території всієї України.

За весь період існування РНБО посаду Секретаря РНБОУ обіймали 14 осіб: Горбулін Володимир Павлович (з 30 серпня 1996 р. по 10 листопада 1999 р.); Марчук Євген Кирилович (з 10 листопада 1999 р. по 25 червня 2003 р.); Радченко Володимир Іванович (з 2 вересня 2003 р. по 20 січня 2005 р.); Порошенко Петро Олексійович (з 8 лютого 2005 р. по 8 вересня 2005 р.); Кінах Анатолій Кирилович (з 27 вересня 2005 р. по 16 травня 2006 р.); Горбулін Володимир Павлович (виконувач обов'язків Секретаря РНБОУ з 24 травня по 10 жовтня 2006 р.); Гайдук Віталій Анатолійович (з 10 жовтня 2006 р. по 12 травня 2007 р.); Плющ Іван Степанович (з 12 травня по 26 листопада 2007 р.); Богатирьова Раїса Василівна (з 24 грудня 2007 р. по 14 лютого 2012 р.); Ключев Андрій Петрович (з 14 лютого 2012 р. по 24 січня 2014 р.); Парубій Андрій Володимирович (з 27 лютого 2014 р. по 7 серпня 2014 р.); Турчинов Олександр Валентинович (з 15 грудня 2014 р. по 19 травня 2019 р.); Данилюк Олександр Олександрович (з 28 травня 2019 р. по 30 вересня 2019 р.); Данілов Олексій Вячеславович (з 3 жовтня 2019 р. по теперішній час [160]).

Як бачимо, більшість секретарів РНБО обіймали цю посаду до одного року, однак чотири особи (Горбулін В.П., Марчук Є.К., Турчинов О.В., Богатирьова Р.В.) - понад чотири роки.

На сьогоднішній день повноваженнями секретаря РНБО України виконує понад чотири роки Данілов Олексій Вячеславович. В його повноваження і в повноваження РНБОУ входять вирішення питань забезпечення безпеки держави, серед яких ми виокремили й ті, що стосуються політичної безпеки.

Це:

- своєчасне подання Президентові України відповідних висновків та пропозицій;

- розроблення відповідних нормативних актів та документів;
- узагальнення результатів перевірок виконання чинного законодавства у сфері безпеки держави;
- визначення стратегічних національних інтересів держави;
- розроблення невідкладних заходів у сфері державної безпеки.

Сучасні безпекові зміни сприяють утворенню не тільки нових загроз та створенню нових форм безпекової політики, а й спричиняють потребу розуміння відступу від застарілого підходу щодо стандартного поділу суспільних відносин на відповідні типи.

Вважаємо, що досить довго безпекова політика в державі перебувала поза цілеспрямованим науковим інтересом політологів, правників та публічних службовців, що потребує додаткової уваги.

6. *Система безпеки й оборони України* (далі – СБУ) містить багато державних органів, що наділені функціями й повноваженнями в названій галузі. Після того, як 24 серпня 1991 року було проголошено незалежність України, відразу виникло питання щодо усунення в республіці радянської системи органів державної безпеки і формування нових державних інституцій, що покликані захистити її суверенітет та розв'язувати інші завдання в секторі забезпечення національної безпеки. Одним із перших кроків у цьому напрямку виявилось формування комісії з напрацювання Концепції органів державної безпеки України. Зважаючи на її розробки та, крім того, діяльність Комісії Президії Верховної Ради щодо реорганізації органів державної безпеки, 20 вересня 1991 року парламентом було ухвалено постанову «Про створення Служби національної безпеки України» [156]. (СНБ України). Відповідно до цієї ж постанови ліквідували Комітет державної безпеки УРСР.

На початку розбудови зазначеного органу призначили керівний апарат Служби, а також її головних структурних підрозділів. Впродовж вересня 1991 – лютого 1992 років було сформовано штатні розписи всіх підрозділів центрального апарату Служби, СНБ Кримської АРСР, регіональних органів, органів військової контррозвідки та Інституту підготовки кадрів СНБ України.

Потім тривало комплектування їх особового складу, яким було прийнято присягу на вірність народу України.

Робота особового складу СНБ України орієнтувалася на розв'язання найбільш значущих питань державної безпеки та інформаційно-аналітичного забезпечення керівництва держави.

Розгляд новітньої історії органів державної безпеки України показує, що у сформованій у вересні 1991 року СНБУ не було спеціального правового акта стосовно налагодження її функціонування. Відповідно до результатів дослідження, вона була змушена послуговуватися законами в сфері національної безпеки, рішеннями колегії СНБУ й певними наказами Голови Служби і, до того ж (в частині, яка не суперечила Конституції та законодавству України), правовими актами СРСР у сфері забезпечення державної безпеки.

25 березня 1992 року ВР України було ухвалено спеціальний Закон «Про Службу безпеки України». Він став одним із перших з-поміж держав-учасниць СНД й подовжує залишатися діючим із незначними змінами та доповненнями. Відповідно до цього Закону, Службі безпеки України надали правовий статус державного правоохоронного органу спеціального призначення, який створює відповідні умови для державної безпеки України. До основних функцій Служби, згідно з цим Законом, віднесено захист державного суверенітету та попередження його порушення [155].

Як показали підсумки розгляду практики, попри лаконічне, різностороннє та доволі конкретне викладення завдань органів СБУ, визначення стосовно боротьби з організованою злочинністю в галузі управління та економіки залишило змогу його розширеного трактування, що зумовлювало деяке повторення функцій інших правоохоронних органів.

Згідно з чинним законодавством, СБУ визначено завдання, які є аналогічними тим, які покладаються на відповідні служби в державах-членах Євросоюзу та НАТО. Це - збирання й аналіз відповідної інформації у сфер безпеки держави та перевірка й вивчення біографічних відомостей претендентів на високі державні посади та їх оточення [45].

Інший головний фактор правового регулювання функціонування будь-якої спецслужби та правоохоронного органу – це окреслення їхніх повноважень, у тому числі прав і обов’язків.

Законодавець поклав на СНБУ наступні повноваження, які ми згрупували у відповідні кластери за основними напрямками її діяльності і відобразили в таблиці (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Базові повноваження СНБУ

Групи повноважень за основними напрямками діяльності СНБУ		
інформаційно-аналітична робота	контррозвідувальна робота	розслідувальна робота
виконується в інтересах ефективного проведення ОДВ України внутрішньої і зовнішньої політики	забезпечує дипломатичні представництва, консульські та інші державні установи	виявляє, припиняє, розкриває злочини
забезпечує збереження державної таємниці	попереджає, виявляє, припиняє, розкриває розвідувально-підривну діяльність проти України	забезпечує захист державного суверенітету
захищає особисту безпеку громадян та осіб – учасників кримінального судочинства	забезпечує оборонний комплекс країни	провадить профілактику правопорушень у сфері державної безпеки
разі оголошення режиму воєнного й надзвичайного стану сприяє його забезпеченню	бере участь у розробці заходів і вирішенні питань стосовно прикордонного режиму й митних правил	сприяє Державній прикордонній службі України
забезпечує засекреченим і шифрованим зв’язком ОДВ й посадових осіб відповідно до переліку, встановленому КМУ	виконує за дорученням ВР України або Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки держави	надає допомогу ОДВ у боротьбі зі злочинністю
провадить наукові дослідження й дослідно-конструкторські роботи у сфері безпеки держави		

Джерело: авторська розробка на основі [172].

Як бачимо, обов’язки СНБУ класифіковані нами на три кластери – інформаційно-аналітичний, контррозвідувальний і розслідувальний. Всі вони потребують особливої уваги щодо забезпечення політичної безпеки і особливої

підготовки фахівців не лише у сфері національної безпеки, а й безпосередньо - політичної безпеки.

Зазначені обов'язки СНБУ певною мірою уточнені у чинному законодавстві України [141; 132; 135].

Так, СБУ визначено правовий статус спеціально уповноваженого органу державної влади в сфері контррозвідувальної діяльності та забезпечення охорони державної таємниці й, до того ж, головного державного органу в боротьбі з тероризмом. Щоб виконати зазначені обов'язки, органам СНБУ було надано також належні права, визначені чинним законодавством [141; 132; 135], до яких віднесено право: вимагати припинення правопорушень від громадян і посадових осіб; надавати пропозиції з питань національної безпеки держави; одержувати відповідні дані й відомості на письмовий запит у зазначеній сфері; входити на територію й у службові приміщення військових частин; використовувати транспортні засоби для виконання невідкладних безпекових завдань; переслідувати осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів; провадити відповідні оперативні заходи; здійснювати співпрацю з громадянами й іншими особами для вирішення завдань безпеки на засадах добровільності й конфіденційності; користуватися службовими приміщеннями інших організацій на договірних засадах; направляти співробітників для роботи на штатних посадах в інші установи; створювати інформаційні системи; заохочувати і захищати співробітників, забезпечувати умови для виконання ними посадових обов'язків і завдань.

Існуючі проблеми, завдання та повноваження розвідувальних, контррозвідувальних й спецпідрозділів по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю СБУ додатково врегулювали через Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.) [145] та інші.

7. *Правосуддя в Україні* виконують винятково суди. Передача функцій судів та, крім того, привласнення зазначених функцій іншими органами чи посадовими особами не дозволяється. В Україні функціонує Вища рада

правосуддя та адвокатура, в котрих є своя компетенція, засновником якої є ВР України як політичний орган державної влади.

Щодо цієї інституції, то вона потребує більш детального вивчення й обґрунтування.

Як *висновок* зазначимо, що органи забезпечення політичної безпеки відповідальні за реалізацію: державно-політичного, конституційно легітимізованого політичного устрою держави від змін його неконституційним способом; державотворення та конструктивної політики з метою стабільності суспільства; політичного суверенітету; територіальної цілісності України та недоторканності її кордонів; інститутів державної влади; національно-державних інтересів у секторі економіки; з метою результативного здійснення соціальних функцій держави – створення належних умов для наступного розвитку людини, соціуму й власне держави вкотре підтверджується.

З-поміж інституційних проблем забезпечення політичної безпеки Української держави також визначаємо: малу результативність діяльності ВР України попередніх скликань (до IX) і значний ступінь політичної корупції; недостатню дієвість інститутів прямої демократії; безсистемність державної політики децентралізації й адміністративно-територіальної реформи; кардинальні зміни персональної структури державних органів після кожного електорального циклу з безперервним погіршенням його якості; недостатній ступінь захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, зважаючи на недієвість судової та правоохоронної систем. В Україні антикорупційна політика втілюється в основному через формування спеціалізованих державних органів, хоч головним її завданням має бути зведення до мінімуму змож для проявів корупції.

Зважаючи на це, конкретне окреслення компетенції та повноважень головних суб'єктів забезпечення політичної безпеки України від глобальних викликів і загроз, котре повинне належно закріпитися на рівні законодавства, буде сприяти оптимізації системи забезпечення державної безпеки, визначенню завдань, функцій та повноважень її органів згідно з вимогами становлення

соціальної, демократичної та правової Української держави. На нашу думку, зазначена проблема повинна розглядатися в розрізі здійснення реформ у судовій системі України, Концепції реформування СБУ та ряду інших законодавчих актів щодо питань національної та політичної безпеки.

2.3. Технології визначення стану політичної безпеки держави

Політизація життя суспільства, міцний взаємозв'язок політичних процесів з економічними, соціальними, духовними, інформаційно-ідеологічними спричиняє потребу проведення наукових досліджень, націлених на напрацювання й покращення заходів протистояння процесам, які нищать основи державного й суспільно-політичного ладу, загрожують національній безпеці. Для держави та для всіх соціальних систем гарантування національної та політичної безпеки як одного з її найважливіших складників – найбільш значущий вектор роботи. Особливе значення проблема вивчення індикаторів політичної безпеки має в нинішніх обставинах, зважаючи на «гібридну війну», яку веде РФ щодо нашої держави, й формування на суверенній території України квазідержав «ЛНР» і «ДНР» з початку 2014 року та повномасштабним її вторгненням на територію України 24 лютого 2022 року.

Забезпечення безпеки – це комплексна робота, яка вимагає не лише належних ресурсів і окреслення кількісних та якісних характеристик ймовірних загроз, а й встановлення граничних значень їх існування, іншими словами, *індикаторів безпеки*.

Забезпечення політичної безпеки через систему граничних значень індикаторів повинне бути елементом загального процесу, що буде визначати не тільки тактику, а також і стратегію розвитку держави й суспільства.

Сучасному безпековому середовищу властивий значний рівень мінливості та непередбачуваності. Драматичні події, які сьогодні тривають у світовому просторі, передусім війна, яку розв'язала РФ – країна, яка має ядерну зброю й до цього часу є постійним членом Ради Безпеки ООН, проти України,

яка, у свій час відмовилась від ядерної зброї в обмін на міжнародні безпекові гарантії, перевіряють незламність та життєздатність існуючих інструментів забезпечення миру й безпеки, випробовують на практиці дієвість міжнародних організацій та альянсів, посилюють пошук нових засобів для створення відповідних умов для глобальної, регіональної та національної безпеки. Невизначеність ситуації робить значно важчим напрацювання країнами політики в сфері національної безпеки, вимагає диверсифікації заходів, зміцнення усталених безпекових механізмів за допомогою заходів у галузі формування національної стійкості.

Сучасна політична наука виокремлює показники (індикатори) політичної безпеки, через котрі характеризуються ймовірні виклики й загрози політичній безпеці країни і розглядається як інструмент, зручний для сприйняття суб'єктом контролю [63].

Індикатори політичної безпеки – це сигнали, які свідчать про небезпеку. До них відносять інформацію, політичні процеси, явища тощо, які сприяють завчасному виявленню небезпеки. За їх допомогою можна спрогнозувати ситуацію і попередити загрозу [84].

До базових критеріїв для вимірювання загроз політичній безпеці належать індекси й гранично допустимі значення (поріг).

Індекс (index) є відносним показником, який свідчить про місце елемента в комплексі чи дає характеристику становища певної системи. Як правило, індекс складають у відповідний період у відсотках до вихідної цифри, яку приймають за 100 %. Слід зауважити, що існують два головні способи визначення індексів: за допомогою здійснення експертних опитувань і за допомогою застосування кількісної інформації про політичну систему та її складові. Розглянути індекси та порогові значення політичної безпеки можна за допомогою моніторингу політичних обставин суб'єкта. Моніторингом (англ. monitoring) є безперервне спостереження, послідовний збір та аналіз відомостей для того, щоб спрогнозувати змоги загроз безпеці політичних інтересів людини, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз на певній території;

планування заходів щодо стратегічного реагування на загрози; надання варіантів дій для певних інститутів, держави, суспільства.

Наразі ні серед українських, ні серед іноземних науковців немає одностайної думки стосовно окреслення змісту поняття й елементів системи індикаторів національної та політичної безпеки. Напрацювання, які є, поки вважаються розрізненими і їх невелика кількість.

Ми взяли за основу результати дослідження вітчизняного вченого А. Качинського, який до основних індикаторів національної безпеки відніс рівень визначення свободи преси, індекс верховенства права, індекс демократії та глобальний інноваційний індекс [63]. Ми ж за допомогою рисунків 2.2-2.5 розглянули динаміку змін цих показників в Україні за останні десять років.



Джерело: за матеріалами [164].

Рис. 2.2. Індекс свободи преси України у 2012-2022 рр.

Як бачимо, з 2015 року по 2021 рік спостерігалось значне покращення позицій України за показниками рівня свободи преси, а саме підвищення позицій з 129 до 97 місця у рейтингу, однак у 2022 році ситуація кардинально змінилася. Україна позбулася дев'яти позицій і перейшла з 97 на 106 місце (із 180) в Світовому індексі свободи преси міжнародної організації «Репортери без кордонів» (RSF). Війна, яку рф почала 24 лютого 2022 року, ставить під загрозу виживання українських засобів масової інформації (ЗМІ). На сході Європи, крім людських трагедій, війна, котру веде рф на українській території, обумовлює

руйнівні наслідки для свободи ЗМІ. На територіях, що окуповані, російська армія цілеспрямовано обирала як мішені джерела новин і докладала зусиль для того, щоб змусити співпрацювати місцеві ЗМІ. У самій рф урядом було запроваджено повний контроль над інформацією: введено всеосяжну військову цензуру, заблоковано ЗМІ та здійснюються переслідування непокірних журналістів, що змусило їх масово мігрувати. Рейтинг 2022 року демонструє катастрофічні наслідки інформаційного хаосу (глобалізованого й цифрового простору зі слабким регулюванням, що зумовлює розповсюдження неправдивих відомостей і пропаганди).



Рис. 2.3. Індекс верховенства права України у 2015-2022 рр.

Джерело: за матеріалами [231].

У міжнародному рейтингу верховенства права Rule of Law Index 2022 Україна зайняла 76 (0,50) місце з-поміж 140 держав. З аналогічним показником, таким, як і Україна, в переліку ще 6 держав – Індія, Таїланд, Шрі Ланка. Найкращий показник Україна одержала за «порядок і безпеку», найгірший – за «відсутність корупції». В цілому зниження показників у списку прослідковується п'ятий рік поспіль; рф (0,45) зайняла в переліку 107 позицію. Білорусь – на 99-му місці (0,46). Першу п'ятірку складають Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція і Нідерланди. Німеччина отримала шосте місце.

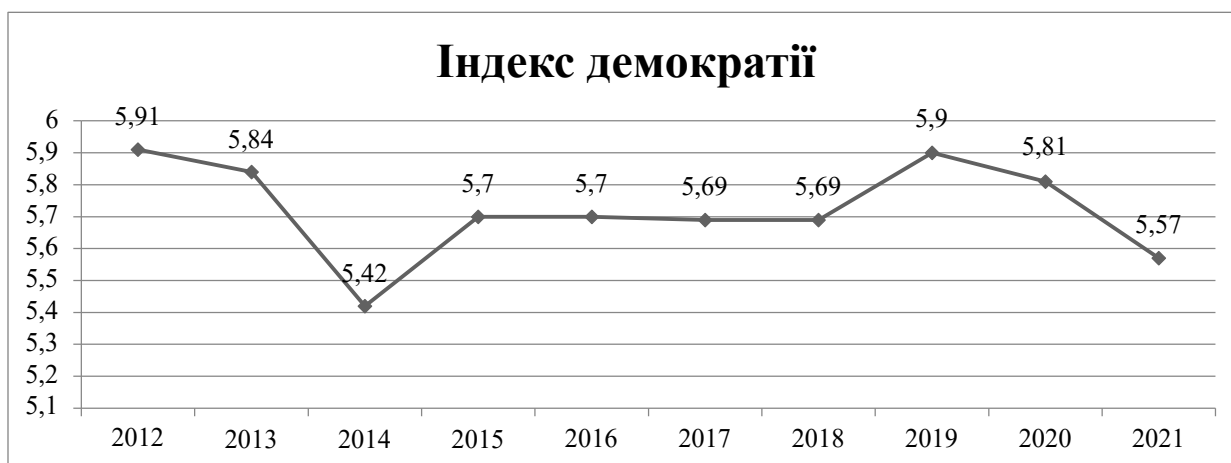
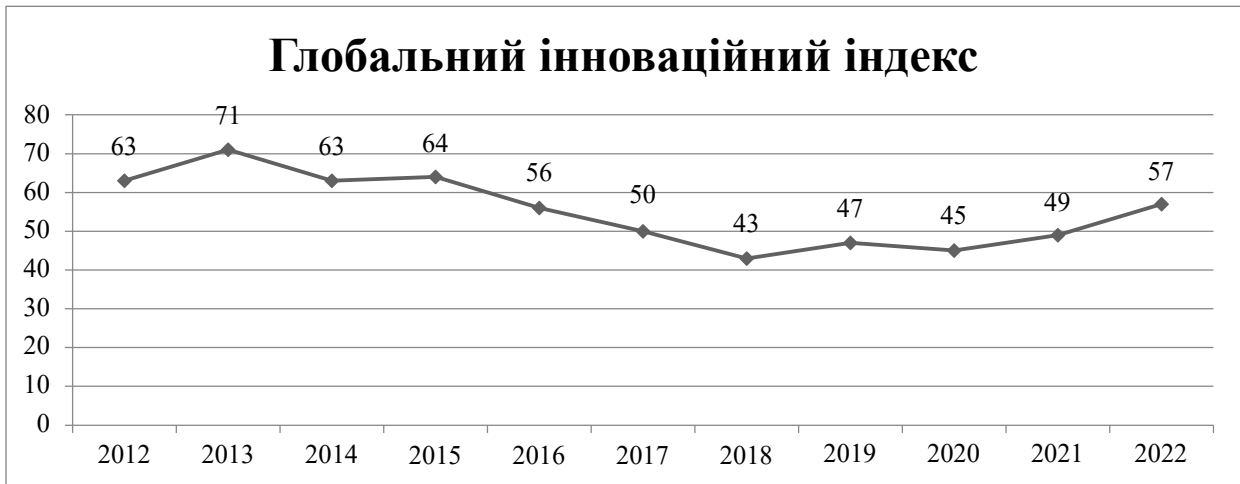


Рис. 2.4. Індекс демократії України у 2012-2021 рр.

Джерело: за матеріалами [Democracy Index. The Economist intelligence. URL:.]

Весь час змінюється місце України, й не постійно в кращу сторону, в рейтингу «Індекс демократії», котрий формує видання The Economist. Індекс розраховують, базуючись на п'ятьох показниках: залучення до політичного життя, політична культура, виборчий процес та плюралізм, діяльність уряду і громадянські свободи. В залежності від названих факторів, держави класифікують на чотири групи: повноцінна демократія, неповна демократія, держави з перехідним режимом та авторитарний режим. Поки що Україна перебувала лише в двох категоріях. Неповна демократія (вибори справедливі й вільні, проте можуть утворюватися проблеми) – у 2006-2010 рр. З 2011-го Україна перемістилася в категорію держав, що мають перехідний режим. Це держави, в яких наявне порушення під час виборів, відсутня незалежна судова система, є тиск на мас-медіа та поширена корупція. 2019 року Україна покращила свої позиції в рейтингу, однак наступні два роки показники знову почали знижуватися через посилення напруженості з рф. Уряд, що провадить діяльність під прямою військовою загрозою, як правило, лімітує демократичні процеси в інтересах централізації влади у руках виконавчої влади та апарату безпеки чи військового апарату для забезпечення громадської безпеки.



Джерело: за матеріалами [204].

Рис. 2.5. Глобальний інноваційний індекс України у 2012-2022 рр.

Кожного року глобальний інноваційний індекс поділяє світові економіки згідно з їх інноваційними можливостями і досягненнями, застосовуючи більше 80 показників. У виданні за 2022 рік співставлено показники інноваційної діяльності 132 держав. 2021-го р. найінноваційнішою державою визнали Швейцарію, слідом за нею – Швеція, США, Велика Британія та Республіка Корея. Україна в Глобальному інноваційному індексі 2021 р. зайняла 49 місце (це рівень ТОП-3 для держав, що належать до економічної групи lower-middleincome).

Багатьма міжнародними установами складаються «рейтинги країн за їхніми політичними ризиками (наприклад Business Environment Risk Index – BERI (у 2009-2013 рр. Україна посідала 77 місце, а у 2014-2018 рр. - 72 місце, Political Risk Index – PRI (рис. 2.6) та ін.



Джерело: за матеріалами [218].

Рис. 2.6. Індекс політичного ризику України у 2012-2021 рр.

Цей показник розрахований із застосуванням усіх 17 компонентів ризику з методології PRS, включно з потрясіннями, фінансовими переказами, прямими інвестиціями й експортними ринками. Індекс забезпечує основний та зручний метод безпосереднього порівняння держав та, крім того, показує зміни за останнє п'ятиріччя.

Індекс сприйняття корупції (рис. 2.7) є щорічним рейтингом світових держав, який розраховується організацією Transparency International з 1995 року. Держави в рейтингу впорядковано відповідно до показника рівня корупції, що ґрунтується на оцінках підприємців й аналітиків за десятибальною шкалою.



Джерело: за матеріалами [61].

Рис. 2.7. Індекс сприйняття корупції України у 2012-2021 рр.

З 2012 р. показники України стали значно кращими. Вона увійшла до групи держав, де за 10 років затверджене статистично істотне зростання. Крім того, до переліку ввійшли Вірменія, Ангола, Греція та Італія. Зазначене покращення спричинене змінами, що сталися зразу після Революції Гідності. З 2018-го безперервне зростання України пригальмувалося. Незважаючи на позитивні зміни, сталося багато негативних подій, які нівелювали

антикорупційні здобутки. Така тенденція прослідковується також у підсумках 2021 р. Безумовно, не можна стверджувати про брак позитивних антикорупційних змін протягом минулого року, тому що було відновлено всі повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), збережено інститут викривачів, оновлено законодавство стосовно діяльності АРМА і НАБУ, винесено не один десяток вироків ВАКС, почав працювати механізм цивільної конфіскації. Однак, як видно, всіх цих позитивних антикорупційних зусиль виявилось мало для зростання в Індексі сприйняття корупції. Позитивний ефект на даних Індексу мав, крім того, запуск НАЗК електронного реєстру звітності політичних партій - Politdata. Реєстр запрацював навесні 2021 року, однак довгоочікуване електронне звітування для партій поки що не почало діяти повною мірою, а сам названий вкрай значний процес було зупинено законом навесні 2020-го, зважаючи на пандемію COVID-19.

Іншим підходом щодо вимірювання ступеня демократії користується дослідницька організація Economist Intelligence Unit (EIU) – так званий індекс демократії (Democracy Index). Дослідження здійснили у 165 державах світу 2017 року й оприлюднили в доповіді. Всі держави в рейтингу класифіковані на чотири категорії – «повні демократії», «недосконалі демократії», «перехідні режими» й «авторитарні режими». Під час поділу автори доповіді брали до уваги ряд показників і категорій, зокрема, таких, як вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура. За їхніми результатами до першої трійки рейтингу увійшли такі країни, як Маврикія, Ісландія, Швеція [60]. Україна віднесена до групи держав, які знаходяться у «перехідному режимі».

Як переконана дослідницька організація EIU, головним для прогресу в перспективі вважається «зіткнення між владними інтересами, що користуються перевагами влади протягом десятиліть, та реформістськими силами». Відповідно до цього рейтингу, ступінь свободи ЗМІ України оцінено як такий, «що медіа значною мірою не є вільними». В цілому дослідники зауважують на зменшенні рівня демократії у всьому світовому просторі. Відповідно до версії

авторів доповіді, у світі тільки 19 держав мають повну демократію, і це 11,4 % від усієї кількості країн, котрі опинилися в дослідженні.

На переконання вітчизняних дослідників В. Кременя, І. Бінько, С. Головащенко, головними індикаторами політичної безпеки слід вважати: розвиненість політичної системи; наявність соціально-політичних конфліктів; наявність соціально-психологічної напруженості у суспільстві; ступінь поширення у суспільній свідомості ідеології патріотизму; поширення та ступінь впливу деструктивних ідеологічних концепцій; ступінь довіри до владних інституцій [85].

Підсумки соціологічних досліджень, котрі здійснені 2017 року Центром ім. О. Разумкова, демонструють загрозливий стан щодо ступеня довіри населення і влади й оцінки громадян стосовно змоги захисту їхніх прав органами держави.

Зокрема, на думку громадян, «основними джерелами порушення прав людини в Україні є: Президент України (14,8 %), кримінальні структури (13,5 %), Уряд (8,8 %). Мінімальна кількість опитаних вважає головними порушниками прав людини державні силові структури та добровольчі батальйони [35].

Варто зазначити, що громадяни нашої країни, в основному, оцінюють очікування щодо захисту своїх прав незадовільно, однак при цьому довіряють ЗСУ і територіальній обороні [35].

Узагальнюючи зазначимо, що до показників політичної безпеки країни слід віднести такі:

- відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; існування політичної опозиції;
- справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам;
- політична могутність та геополітичний статус держави;
- результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для

відновлення та стабільного розвитку;

- довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства;
- політична сталість;
- збільшення інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) в зростання держави.

За виокремленими показниками, нами проведено оцінювання політичної безпеки України шляхом анкетування понад 300 респондентів – публічних службовців, керівників бізнес та громадських організацій – студентів заочної форми навчання КНУ імені Тараса Шевченка у 2022 році (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Оцінювання показників політичної безпеки країни

№	Назва показника	Оцінка
1)	відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян	**
2)	існування політичної опозиції	*
3)	справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам	**
4)	політична могутність та геополітичний статус держави	**
5)	результативність політики і державного управління	*
6)	довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства	*
7)	політична сталість	**
8)	збільшення інвестицій (і внутрішніх, і зовнішніх) в зростання держави	***

Довідка: * - низький рівень; ** - середній рівень; *** - високий рівень.

Джерело: власна розробка автора.

Шляхом середньостатистичного значення ми отримали результат, який підтвердив, що політична безпека в Україні знаходиться на середньому рівні відповідно до шкали оцінювання: 0- 49% - низький; 50-75% - середній ; 76 – 100% - високий.

За результатами нашого дослідження:

- 3 індикатори визнані респондентами на низькому рівні, що становить 37,5%;
- 4 – на середньому - 50%;
- 1 – на високому - 12,5%.

Шляхом математичного порівняння ми дійшли висновку, що більше респондентів вказали «середній» рівень політичної безпеки.

Особливу уваги респонденти приділили питанням усунення перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; співвіднесення державно-політичного устрою національним інтересам, довіра і підтримка влади переважним числом суспільства.

Зазначили, що в останній час зміцнився міжнародний статус України на міжнародній арені, що, в свою чергу посилило, політичну могутність та геополітичний статус держави. Акцентувати увагу на тому, що з числа опозиції за ініціативи СНБУ в Україні остаточно заборонили діяльність 12 проросійських партій, серед яких: «Опозиційний блок», «Соціалісти», партія «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих сил», «Опозиційна платформа – За життя», «Прогресивна соціалістична партія України».

Загалом опозиція в Україні на сьогоднішній день втрачає рейтинги, а після початку війни у політиці помітні такі зрушення:

- політична система України під час кризової ситуації широкомасштабного вторгнення РФ показала дієвість та витримку;
- реальна деолігархізація суспільних відносин, яка сформувала багато потенційних змог для змін як у політичному, так і в медійному середовищі;
- поява волонтерів й інших громадських організацій, у значної частини з яких є не тільки потужна структура всередині держави, а й власна сформована мережа зв'язків у демократичних державах-союзниках України;
- власне українське суспільство, котре зазнає змін, зазнавши впливу війни. В українців розвиваються вимога на швидкі реформи і рішучі сподівання на появу «нової» післявоєнної України, де не буде олігархії, корупції, а також недієвої бюрократії. Прозорість, конкуренція, лібералізація, демократичність, зростання інститутів громадської участі - всі названі вимоги вважаються одночасно й критеріями європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Значну роль для гарантування політичної безпеки країни відіграє запобігання й ослаблення загроз і викликів політичній безпеці, зокрема, тих, що реально впливають на небезпеку для суверенітету держави [83].

Сутність загроз політичній безпеці складає цілий комплекс різноманітних об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх суперечностей і протиріч суспільного розвитку в країні й на міжнародній арені в різних сферах людської життєдіяльності [88].

Розуміючи загрозу як потенційну причину конфлікту [208], визначаємо, що *загрозу політичній безпеці можуть формувати деякі дії, явища, процеси, події, ситуації, які прямо орієнтовані на те, щоб підірвати державний суверенітет та територіальну цілісність держави і / та мають здатність зашкодити життю, здоров'ю, майну громадян, стати на заваді безперервному наданню критично значущих функцій держави, заподіяти фізичної чи економічної шкоди підприємствам, організаціям, об'єктам критичної інфраструктури, завадити здійсненню національних інтересів та ін.*

У той же час *джерелом загрози* можуть стати:

- політика держави чи групи держав;
- певні громадяни, групи громадян, організацій;
- довкілля чи космічний простір, зміни у функціонуванні, здійсненні, діяльності чи існуванні котрих зумовлюють ті або інші загрози й окреслюють їх загальні особливості.

Одне джерело може продукувати більше ніж одну загрозу.

У Законі України «Про національну безпеку України» визначено, що загрозами політичній безпеці України є явища, тенденції і чинники, що унеможлиблюють чи ускладнюють (або можуть унеможливити чи ускладнити) реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей для [143].

За допомогою таблиці 2.6 здійснимо SWOT-аналіз політичної безпеки України.

Таблиця 2.6

SWOT-аналіз політичної безпеки України

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Здійснення судової реформи	Політична корупція
Децентралізація влади та розвиток	Сепаратизм

місцевого самоврядування	
Розвиток європейської моделі комунікацій між владою та громадськістю	Етнічний конфлікт у регіонах України
Злагожденість і єдність щодо демократичних цінностей і національних інтересів	Непослідовність і незавершеність реформ
Сформованість законодавства у сфері управління державою в різних умовах перебування країни (надзвичайний стан)	Низька ефективність організації діяльності органів влади
Потужний волонтерський рух	Слабка інформаційна політика
Значний потенціал самоорганізації суспільства	Неефективний механізм стратегічних комунікацій
	Недостатня захищеність кордонів
	Наявність макроекономічних диспропорцій
Можливості (О)	Загрози (Т)
Зміцнення України на демократичних засадах	Повномасштабне вторгнення РФ на територію України
Створення ефективного сектору безпеки	Порушення територіальної цілісності
Відновлення територіальної цілісності держави	Подальша дестабілізація системи державного управління
Інтеграція до Європейського Союзу	Неефективне забезпечення національної безпеки у сфері політичної безпеки
Створення ефективного механізму міжнародних гарантів національної безпеки у сфері політичної безпеки	Суперечність нормативно-правових актів
Захист національних інтересів	Переважаючі в державній політиці інтереси еліти
Зміцнення відносин України з низкою іноземних держав	Нереформована модель публічних інституцій

Джерело: власна розробка автора

Розгляд загроз політичній безпеці України демонструє, що частина з них має внутрішній характер та сконцентрована у внутрішньополітичному секторі.

Так, *політичні загрози* національній безпеці мають зв'язок із безпекою політичної влади держави та громадянського суспільства, демократичних інститутів, стійкістю конституційного ладу, сприянням суспільній згоді, політичною стабільністю.

Ми вважаємо, *до внутрішніх загроз* політичної безпеки на сьогоднішній стадії становлення української державності можна віднести:

– домінування в державній політиці інтересів панівних елітарних груп, чий інтереси не співпадають з інтересами переважної частини громадян України;

- брак повноти в правдивості інформованості як для державних органів, так і для громадян щодо реальної обстановки в державі;
- розмивання єдиної правової сфери держави, зважаючи на ухвалення суб'єктами системи забезпечення національної безпеки, нормативних, правових актів і рішень, що не відповідають Конституції України;
- дестабілізацію політичної системи, спричинену відчуженістю громадян від політики, котру здійснює держава, покликана накопичувати й втілювати їх соціальні інтереси;
- розповсюдження корупції, її укорінення в усіх секторах державного управління;
- ослаблення, дисфункціональність, застарілу модель публічних інститутів, депрофесіоналізацію й деградацію державної служби;
- невисокий ступінь довіри до парламенту держави та місцевих органів влади, існування недовіри щодо питань здійснення ними заходів з приводу низки питань, що мають соціально-політичний характер.

Названий комплекс чинників може сприяти дезінтеграції політичної системи, зумовити порушення сталості та цілісності суспільства, виникнення соціальних конфліктів і стати на заваді прогресивному становленню держави, суспільства та громадян.

З-поміж *зовнішніх загроз*, передусім варто говорити про загрозу зі сторони Російської Федерації. Перед початком повномасштабного вторгнення, котре почала рф проти України 24 лютого 2022 року, в нашій країні закінчили напрацювання галузевих безпекових стратегій в рамках нового циклу стратегічного планування, що був започаткований після ухвалення 2020 року *нової редакції Стратегії національної безпеки України* [152]. В документах окреслили великий діапазон загроз національній безпеці в різних галузях. У той же час підсумки ґрунтовного вивчення подібних загроз дають змогу говорити про те, що джерел їх утворення було не дуже багато.

Найбільший ряд загроз безпеці України був *від агресивної політики рф*. У галузевих безпекових стратегіях до таких загроз зараховано *посягання на*

суверенітет і територіальну цілісність України, перешкоджання курсу нашої країни до набуття повноправного членства у ЄС та НАТО, змогу наступної ескалації збройної агресії рф проти України і широкомасштабне вторгнення на територію України, здійснення розвідувально-підривної роботи спеціальними службами рф проти України, проведення інформаційних спеціальних операцій, застосування збройних об'єднань, що є незаконними, розповсюдження тероризму, який рф забезпечує фінансами і сприяє йому, атаки в кіберпросторі, перешкоджання постачанню потрібних ресурсів і устаткування для потреб економіки України та ін.

На час набуття чинності галузевими безпековими стратегіями Україна впродовж восьми років потерпала від гібридної агресії (війни) рф. Така агресія поширювалася поза межами однієї країни, а її прояви та наслідки наразі відомі всім, а саме:

- на рівні України – тимчасова окупація у 2014 році Автономної Республіки Крим та частини Луганської і Донецької областей, багаторазові намагання втрутитися у внутрішні справи України;

- на регіональному рівні – використання енергетичної зброї (приміром, через формування штучного дефіциту природного газу на території Європи і збільшення його ринкової ціни), утворення міграційної кризи на кордоні Білорусі (сателіта Російської Федерації) і країн ЄС;

- на міжнародному рівні – виконання стратегії формування напруженості на Заході, розповсюдження російської пропаганди та дезінформації та інше.

Як зазначає О. Резнікова, джерелом загроз національній безпеці є неефективна система міжнародної безпеки, яке вона пов'язує з тим, що рф не завадило порушити Будапештський меморандум і розпочати повномасштабну війну проти України [161].

З-поміж решти джерел ризиків і загроз для національної безпеки України можливо виокремити наступні: зміна кліматичних умов, науковий і технологічний прогрес, просування іншими країнами інтересів, що не відповідають національним інтересам України, та ін.

Названі *джерела ризиків і загроз* – типові для переважного числа країн, ліквідувати їх повною мірою не можна. Таким чином, у процесі напрацювання державної політики в секторі забезпечення національної безпеки держави потрібно займатися пошуком засобів, що дадуть змогу пристосуватися до постійної дії таких загроз. Подібний підхід визначає *зростання національної витривалості*.

Окрім розгляду ризиків та загроз національній безпеці, стратегічний аналіз безпекового середовища визначає до того ж виявлення слабких сторін, сильних сторін та змог держави й суспільства в галузі захисту національних інтересів.

Щодо слабких сторін держави та суспільства, що вважаються джерелом внутрішніх загроз, то їх доволі чітко описано в документах планування у сферах національної безпеки та оборони, затверджених впродовж останніх років, щоб виконати пункт 66 Стратегії національної безпеки України.

До головних слабких сторін, окреслених у названих документах, віднесено: незавершеність реформ, низьку ефективність роботи ОДВ, корупцію у владиних інституціях, слабкість інформаційної політики держави, стратегічних комунікацій, управління державним кордоном та ін. [152].

Особливо слабка сторона для політичної безпеки держави – це *сепаратизм*, котрий безпосередньо відображається у формуванні та функціонуванні політичних партій і громадських організацій, програмні цілі чи діяльність котрих направлені на руйнування незалежності України, зміну її конституційного устрою, порушення суверенітету й територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, нелегітимне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічного, расового, релігійного протистояння, посягання на права і свободи людини, здоров'я громадян.

З-поміж найпроблемніших питань сучасної стадії становлення держави, як за обсягами розповсюдження, так і глибиною проникнення в її соціальне середовище, варто *виокремити корупцію*, що вважається найбільш руйнівним

чинником належного управління в сфері політичної безпеки.

За результатами досліджень М. Криштановича припущено, що зниження корупції підвищує якість життя, екологічність виробництва, економічне зростання, природний баланс [42] (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Взаємозв'язок мінізації, корупції та якості роботи державних інституцій з соціально - економічним зростанням держави (вибірка для 124 країн світу)

Залежні змінні	Незалежні змінні			Показники статистичної значущості
	Рівень тіньової економіки	Індекс сприйняття корупції	Якість інституцій	
ВВП на одну особу, дол. США	-0,13 (-2,23)	1,43 (3,14)	1,64 (4,23)***	Я=0,63; Я2=0,61; DW=1,62
Індекс якості життя	-1,46 (-2,77)	1,19 (2,83)	1,04 (1,68)*	Я=0,70; Я2=0,63; DW=1,45
Індекс екологічності виробництва	-1,24 (-0,23)	1,01 (0,21)	1,16 (0,2)***	Я=0,58; Я2=0,52; DW=2,24
Індекс природного балансу	-	-	1,07 (1,06)**	Я=0,65; Я2=0,59; DW=1,36

Джерело: за матеріалами [42].

Зауважимо, що протистояння України у війні *примножило сильні сторони держави й суспільства*, а саме активізувало злагодженість та єдність стосовно демократичних цінностей і національних інтересів. Завдяки цьому вдалося оперативно ліквідувати певні вразливості. Насамперед це стосується *вад у галузі інформаційної політики держави та слабкості системи стратегічних комунікацій*. Зважаючи на дієву координацію певної роботи й об'єднання намагань держави, суспільства та бізнесу в Україні вийшло одержати істотні переваги в інформаційній війні, а також поширити у світовому просторі достовірну інформацію про події, які сталися сьогодні в державі.

До *інших сильних сторін* Української держави та суспільства можливо зарахувати сформованість законодавчої бази, що визначає процеси управління державою і в звичайних обставинах, і в умовах надзвичайного та воєнного

стану. Це значним чином забезпечує *постійність урядування, що вважається одним із головних векторів забезпечення національної безпеки та стійкості*. Крім того, ухвалений 2021 р. Закон України «Про основи національного спротиву» [146]. започаткував *формування територіальної оборони*, що мала важливе значення для забезпечення захисту держави у війні з РФ. Зокрема, таким чином вдалося втілити *принцип субсидіарності*, який вважається одним із головних у сфері формування національної стійкості. Це дало змогу значно покращити результативність реагування на воєнні загрози на місцевому рівні та забезпечити відповідну координацію.

Повномасштабне вторгнення, як і гібридна війна РФ проти України, яка триває з 2014 року, показали всьому світові інші переваги України, такі як *волонтерський рух та потенціал самоорганізації суспільства*.

Ефективні навчання і тренування представників органів державної влади, сил безпеки й оборони, в тому числі за участю іноземних країн і НАТО, стосовно комплексного реагування на різного роду загрози, значно покращили ступінь готовності країни до збройної агресії Російської Федерації, що на якісному рівні відрізняє нинішню ситуацію від тієї, що була 2014 року. Звичайно, безумовна перевага – це, крім того, лідерство Президента України, що створило відповідні умови не тільки для результативного протистояння більшим за кількістю силам ворога, а й дало змогу *сформувати сильну коаліцію демократичних країн на підтримку України на міжнародному рівні*.

У ході війни утворилися також нові змоги для захисту національних інтересів та наступного відновлення держави у післявоєнний період. Насамперед можна говорити про посилення двосторонніх відносин України з рядом світових держав, розвиток України в напрямку євроінтеграції та щодо захисту суверенних прав у міжнародних судових установах, в тому числі Міжнародному суді ООН, значний суспільний резонанс та підтримку України у світі та інше.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що *індикаторами політичної безпеки держави* є такі: відсутність перешкод та обмежень політичних прав і

свобод громадян; існування політичної опозиції; справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам; політична могутність та геополітичний статус держави; результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку; довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства; політична сталість; збільшення інвестицій (і внутрішніх, і зовнішніх) в зростання держави. В той же час критеріями для визначення індикаторів політичної безпеки України вважаються реальні й можливі загрози політичній безпеці; та, крім того, встановлення відповідності цілей, що проголошені в засадничих нормативно-правових актах: Конституції України, Стратегії національної безпеки України, законах України «Про національну безпеку України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» до їх виконання й забезпеченості у суспільно-політичній та правовій сферах.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи результати дисертаційної роботи щодо характеристики наукових засад політичної безпеки України нами зроблено наступні висновки:

1. Визначено складові політико-правового забезпечення політичної безпеки України, які включають безпекове законодавство, діючі міжнародні договори, згоду на обов'язковість, які надає Верховна Рада України та підзаконні нормативно-правові акти, що здійснюють регуляцію суспільних безпекових відносин і відповідають національним цінностям та інтересам.

З'ясовано, що термін поняття «політична безпека» не використовується у тексті Конституції України, як, приміром, використовуються інші види національної безпеки - економічна та інформаційна (ч. 1 ст. 17), екологічна (ст. 16), державна (ч. 3 ст. 17), національна (ст. ст. 32, 34, 36, 39, 44) тощо. При цьому є багато інших правових норм, що дають характеристику юридичній природі політичної безпеки як конституційного явища, які відображені у

чинному законодавстві України зі сфери захисту держави.

Зазначено, що політичні права та свободи й способи їх втілення, які визначені в Конституції і законах України, їх наступне конституювання та інституціоналізація, є гарантіями політичної безпеки.

2. Визначено особливості діяльності суб'єктів публічної влади з політичної безпеки держави у сфері внутрішньополітичної (державно-управлінська, суспільно-політична, суспільно-конфліктологічна, ідеологічно-інформаційна) та зовнішньополітичної безпеки.

З-поміж інституційних проблем забезпечення політичної безпеки України також виокремлено: низьку результативність діяльності Верховної Ради України попередніх скликань, значний ступінь політичної корупції; недостатню дієвість інститутів прямої демократії; безсистемність державної політики децентралізації та адміністративно-територіальної реформи; кардинальні зміни персональної структури державних органів після кожного електорального циклу з безперервним погіршенням його якості; недостатній ступінь захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, зважаючи на недієвість судової та правоохоронної систем.

З'ясовано, що в Україні антикорупційна політика втілюється в основному через формування спеціалізованих державних органів (НАБУ, НАЗК), хоч головним її завданням повинно бути зведення до мінімуму вимог для проявів корупції.

3. Здійснено аналіз технологій визначення стану політичної безпеки держави та виявлено її індикатори: відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; існування політичної опозиції; справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам; політична могутність та геополітичний статус держави; результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку; довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства; політична сталість; збільшення інвестицій

(внутрішніх, зовнішніх) в зростання держави.

За результатами аналізу виявлено, що політична безпека в Україні знаходиться на середньому рівні; вдосконалення потребують такі аспекти, як: усунення перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; співвіднесення державно-політичного устрою національним інтересам, особливої уваги потребує зміцнення політичної сталості. З'ясовано, що після початку воєнних дій 24 лютого 2022 року зросла довіра та підтримка влади переважним числом суспільства; зміцнився міжнародний статус України на міжнародній арені, що сприяло посиленню політичної могутності та геополітичний статус держави; опозиція втрачає рейтинги, що підтверджується заборонаю діяльності 12 проросійських політичних партій («Опозиційний блок», «Соціалісти», партія «Справедливості та розвитку», «Наші», «Держава», «Блок Володимира Сальдо», «Ліва опозиція», «Партія Шарія», «Союз лівих сил», «Опозиційна платформа – За життя», «Прогресивна соціалістична партія України»).

Після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну виокремлено такі основні зрушення у політиці: політична система України в кризових обставинах показала стабільність і результативність; реальна деолігархізація суспільних відносин забезпечила значний спектр потенційних можливостей для змін у політичному та медійному середовищі; волонтери й інші громадські організації, які мають сильну структуру всередині держави та сформували власну мережу зв'язків у демократичних державах-союзниках України; українське суспільство зазнало якісних змін, відчуваючи вплив війни. Нині в українців розвиваються вимога на швидкі реформи і рішучі сподівання на появу «нової» післявоєнної України, де не буде олігархії, корупції, а також недієвої бюрократії. Прозорість, конкуренція, лібералізація, демократичність, зростання інститутів громадської участі – ці вимоги вважаються одночасно й критеріями європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора: [7 - 8; 190].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Імплементация міжнародного досвіду з розвитку політичної безпеки України

На сучасному етапі в Україні склалася непроста ситуація щодо її розвитку, зокрема відбувається збройне протистояння, виникли важкі внутрішньополітичні обставини, незавершеними є переважне число політичних реформ, антикорупційна політика виявилася нерезультативною. Все це послаблює політичну безпеку нашої держави, під якою ми розуміємо створення відповідних умов для територіальної цілісності держави, стабільності конституційного ладу, інститутів державної влади, гарантування громадянського миру і національної злагоди, єдності правового простору, правопорядку, усунення причин та умов, які сприяють утворенню загроз та небезпек у політичному секторі.

Значуща складова політичної безпеки – це зовнішньополітичні фактори, на яких ґрунтується зовнішньополітична стратегія. Саме завдяки їй зростає міжнародний імідж держави, вона сприяє гарантуванню суверенітету держави, утвердженню її позицій як суверенної країни – одного із впливових центрів сучасного багатопольярного світу, в зростанні обопільно-вигідних відносин зі всіма державами та інтеграційними об'єднаннями.

Україна намагається активно брати участь у процесах формування в європейському просторі єдиного й неподільного безпекового середовища, рекомендуючи власні засоби гарантування регіональної та глобальної безпеки, в тому числі під час розв'язання питань щодо роззброєння та контролю над озброєннями, зростання ядерної безпеки та ін. Важливе значення має зовнішня політика щодо забезпечення політичної безпеки на рівні двостороннього стратегічного партнерства, а саме головним в аспекті двосторонніх відносин вважається активний розвиток відносин із прикордонними державами,

географічно сусідніми державами. З-поміж них очевидне значення має стратегічне партнерство між Україною та Польщею щодо питань спільного розуміння безпекових викликів у Східній Європі.

Незважаючи на те, що Польща й Україна перебувають у різних стратегічних обставинах (на противагу Україні Польща – член ЄС та НАТО), вони обидві сприймають російський ревізіонізм як серйозну загрозу. Польща крок за кроком відстоює позицію про те, що Україні потрібно надати доступ до НАТО. Водночас зауважимо, що Польща продовжує залишатися одним із головних постачальників військової допомоги Україні, активно залучаючись до спільних тренувань і навчань.

Щоб гарантувати політичну безпеку, Україна в тому числі прагне посилити відносини з провідними країнами Європи, а саме Великобританією, Францією, Німеччиною.

Так, наприклад, у Великобританії Україну розглядають як державу, що покликана виконувати важливе значення для підтримки стабільності не тільки в регіоні Центральної та Східної Європи, а й на європейському континенті. Із Францією Україна веде діалог на найвищому рівні з початку 90-х років ХХ ст. і формує договірно-правову базу для двосторонніх взаємовигідних відносин. Однією з перших серед країн «Великої сімки» Україну визнала Німеччина.

Це сприяло гарантуванню питань політичної безпеки України ще до початку воєнних дій і має виняткове значення у зовнішньополітичних відносинах з ЄС і НАТО.

Таким чином, європейське товариство показало значний рівень солідарності й рішучості з приводу оцінок політики РФ стосовно АР Крим та воєнних подій в Україні, створивши відповідні формати для зміцнення та підвищення оборонної спроможності нашої країни [179].

Розуміння доречності оновлення безпекової політики з державами ЄС повністю визначилося під час Ризького саміту Східного партнерства в 2015 році [176].

Особливе значення під час забезпечення політичної безпеки Україна

відводила застосуванню можливостей регіональної системи безпеки, із запобігання та вирішення конфліктів через Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [176].

Зростання перемовин України щодо питань зовнішньої політики, а також політики безпеки, націлене на послідовне зближення й узгодження її позицій з ЄС щодо питань міжнародних відносин, включно з питанням міжнародної безпеки, для більш активного залучення України до Європейської зони безпеки. Тому політичні перемовини Україна – ЄС продовжують залишатися й надалі на значному рівні, вони проходять у межах усіх наявних механізмів.

Значущим *вектором зовнішньої політики* України стосовно забезпечення політичної безпеки була визначена *євроатлантична інтеграція*. Її необхідність спричинена прагненням країни забезпечити надійний захист територіальної цілісності та суверенітету нашої країни та встановлення норм міжнародного права щодо недоторканості наших кордонів.

Як суверенна європейська держава Україна має намір продовжувати конструктивне партнерство з НАТО, про що йдеться у чинному Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України» [133], яким у 2017 р. окреслено стратегічний курс держави на те, щоб набути членство в НАТО.

Важливе значення також мало залучення держави до програми «Партнерство заради миру», що визначало ратифікацію Угоди про безпеку між НАТО й державами, котрі залучені в межах Ради євроатлантичного партнерства. Відповідно до зазначеної угоди, сторони давали згоду на консультації щодо політичних питань та питань безпеки, зростання й розвитку співпраці в Європі.

Для України значну роль відіграє партнерство в рамках Хартії Україна – НАТО. Це надає можливості підвищити рівень національної безпеки на основі утвердження європейських цінностей, а також шляхом отримання необхідних гарантій задля прискорення процесу європейської інтеграції [122].

Варто зауважити, що НАТО, усвідомлюючи вплив стану безпеки в певній

країні на ступінь регіональної безпеки держав-членів Альянсу, розглядає як пріоритетне сприяння всеохоплюючим перетворенням у сфері безпеки та оборони, крім того, в Україні. Зазначені реформи відіграють вирішальну роль для демократичного розвитку нашої держави, покращення її спроможності гарантувати власну політичну безпеку.

Входження до складу блоку НАТО Польщі, Угорщини, Чехії, намагання інших країн Східної Європи увійти до Північноатлантичного союзу дають змогу Україні стати ближче до власного вступу до названої організації. Вступ до неї – необхідний, бо, з одного боку, альянс наблизився до західних кордонів нашої країни, зберігаючи значні угруповання збройних сил на своїй території, а також тій, яка знову входить у блок, а з іншого дозволяє чинити спротив імперським зазіханням рф.

Варто зазначити, що в західному науковому й політичному дискурсі протягом 1990 років закріпилося розуміння значної ролі існування незалежної, самостійної та стабільної України для європейської та світової системи безпеки, про що йдеться, зокрема, в працях Роберта Хантера і Германа Гарнетта зазначалося, що Україна має бути в ЄС, а не на периферії, і що це буде позитивним фактором для європейської безпеки в цілому [203]. Вони вважали, що Захід повинен застосувати безпекові ресурси України з метою формування дієвої системи безпеки в Європі, котра протидіятиме утворенню великих воєн на континенті.

Як стверджує український науковець О. Белов у своїй праці «Нашій країні потрібно знайти власне місце у багатовимірному світі міжнародних відносин нових структур безпеки» [11]. ще у 2000 році зазначав, що вибір Україною стратегічного курсу на інтеграцію в європейські економічні і політичні структури, включаючи структури безпеки, не був випадковим, а визначався, як національними інтересами України, так і пріоритетами європейської спільноти.

Белов О. пов'язує, зокрема, європейську та євроатлантичну інтеграцію України як розв'язання ситуації напруженості, яка виникла між сферою, де

панує закон і міжнародне право, де пріоритетними є права людини, і сферою, яка характеризується беззаконням, численними локальними конфліктами, гіпертрофією сил кримінального гатунку.

Варто наголосити, що НАТО виявляє підвищене зацікавлення Україною, тому що в неї унікальне для європейської безпеки геостратегічне розташування. Дослідник із Заходу Сін Кей підкреслював, що саме такі геостратегічні чинники були ключовими і під час розгляду питання щодо приєднання до НАТО Румунії та Болгарії [210].

Окрім значущого *геополітичного розташування* України, до істотної переваги належать *і її масштаби*, так звана «стратегічна глибина». Адже, територія України має значну протяжність, що дозволяє сформувати дієву систему оборони. В цьому розрізі слід згадати, що під час прийому до НАТО держав Балтії були озвучені деякі застереги стосовно того, що в цих держав *немає стратегічної глибини*. Це означає, що їхні території складно захищати в технічному плані. У випадку вступу України до ЄС та НАТО *стратегічна глибина* лише зростає.

Важливою є думка британського дослідника Джеймса Шерра, який переконаний у тому, що не прийняття у свій час України до ЄС створило загрозливі передумови для всіх європейських держав, зокрема і для *країн* Вишеградської четвірки, які сприйняли вступ до НАТО лише як вирішення проблем безпеки, а не змін у структурі влади [220].

Отже, Україна, зважаючи на своє *стратегічне геополітичне розташування, ресурси й потенційні змоги*, займає нині гідне місце в системі загальноєвропейської безпеки.

Дослідники із Заходу наголошують, що Україна здатна здійснити неабиякий військовий внесок до НАТО, особливо в плані передачі отриманого значного військового досвіду в обставинах повномасштабної війни з рф.

Як бачимо, аналіз наслідків інтеграції України до НАТО, свідчить про те, що політична Європа досягатиме значного ступеня безпеки, тому що будуть охоплені всі європейські держави. І як стверджують експерти, за її межами

залишатиметься тільки євроазіатська Росія, Білорусь, яка від неї залежить, і держави Кавказу. А вступ України, Азербайджану і Грузії до НАТО, як зазначають науковці може стати останньою фазою розширення Європи [43].

У плані безпеки головними для України вважаються надійність та стабільність союзницьких відносин.

За весь час свого функціонування НАТО постійно був готовий захищати своїх учасників. Така готовність значним чином запобігла в минулі роки виникненню третьої світової війни і нині вони роблять усе можливе для неможливості ескалації воєнного конфлікту, розпочатого повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року.

Безумовно, в НАТО періодично постають деякі проблеми та суперечності, проте вони не мають великої загрози для функціонування Альянсу. Зокрема, приміром, в ході військових дій США та їхніх союзників проти Іраку в 2003 році Франція не надала підтримку щодо надання збройної допомоги Туреччині. Проте це рішення ухвалили за допомогою Військового комітету НАТО, до котрого Франція не входила. Німеччина, котра є членом Військового комітету, була змушена погодитися з рішенням щодо надання превентивної допомоги Туреччині, незважаючи на свою критику операції проти Іраку й беручи до уваги невіддільність безпеки Німеччини від безпеки інших членів НАТО.

У розрізі євроатлантичного курсу для України доволі важливими є, крім того, стратегічні відносини із США як одним із головних членів НАТО, котрий має в плані захисту демократичних цінностей твердо захищати євроатлантичні прагнення України, а також перешкоджати зростанню впливу Російської Федерації на Україну чи інші країни ЦСЄ.

Щодо ставлення до України, то в Стратегічній концепції НАТО, у статті 37 визначено, що Україна посідає особливе місце в євроатлантичному просторі безпеки [173].

Активізуючи відносини з державами ЄС і НАТО, Україна закріпила свою роль як суб'єкта геополітики, в котрого є конкретні національні інтереси та

належна політична воля стосовно їх захисту. Так, посилення інтеграції з НАТО або вступ до альянсу буде мати винятково безпекове значення для України, тому що надійно гарантуватиме територіальну цілісність і непорушність кордонів України, покращить її обороноздатність.

Аналізуючи *нормативно-правове забезпечення відносин Україна – НАТО*, відзначаємо, що Україна у сфері політики і забезпечення безпеки повинна прагнути наблизитися до стандартів НАТО, які з-поміж інших включають такі вимоги: зміцнення демократії; забезпечення незалежної судової гілки влади; розвиток і посилення інститутів громадянського суспільства; завершення реформ; посилення цивільного демократичного контролю над безпековою сферою; боротьба з корупцією тощо [122].

Відповідно до Плану дій Україна-НАТО, в галузі інформації Україна має вирішити питання щодо забезпечення реалізації гарантій свободи думки і слова [122].

Зауважимо, що *внутрішньополітичні проблеми* під час вступу України до НАТО не вважаються феноменом виключно українським, вони були характерні для переважного числа країн ЦСЄ. Проте НАТО завдяки власному впливу і впливу своїх членів допомагає державам-претендентам справлятися з внутрішньополітичними проблемами, тримаючи курс на більшу демократію. Вплив НАТО в названій галузі може стати по-особливому потужним на ті держави, для інтересів національної безпеки котрих є великі загрози, які політичні еліти усвідомлюють.

Вивчаючи історію цієї проблеми, потрібно наголосити, що *питання геополітичного вибору* стало головним у політичних процесах, а також думці громадян України після того, як було здобуто незалежність.

Головна суть політичних дискусій, що відбувалися в Україні останніми роками, найбільш часто зводилася до вибору між геополітичним курсом на Росію та на західні держави.

Існування подібного суперечливого важкого вибору в суспільній свідомості України можна пояснити рядом факторів. З-поміж них - слабкість

української національної ідентичності, що успадкована з радянського періоду. Назване досить довго заважало переважному числу громадян України розглядати Україну як унікальну та самодостатню політичну одиницю. Треба відзначити, що нині в нашій державі таких громадян практично не залишається. Війна з РФ формує чітку проукраїнську національну ідентичність і тому більшість громадян України обирають європейський та євроатлантичний вибір.

Нині підтримка вступу України до Північноатлантичного альянсу серед громадян країни перебуває на найвищому рівні за всю історію спостережень. Про це йдеться у результатах дослідження, проведеного соціологічною службою "Рейтинг". Так, у червні 2022 року підтримати вступ України до Альянсу були готові 76% громадян, проти цієї ініціативи висловилися 3% респондентів, не проголосували б 7% /Підтримка українцями вступу до НАТО перебуває на історично найвищому рівні — "Рейтинг". <https://suspilne.media/288045-pidtrimka-ukraincami-vstupu-do-nato-perebuvaе-na-istoricno-najvisomu-rivni-rejting/>.

Прихильники української національної ідентичності найбільш часто розглядають інтеграцію до Європи як єдиний варіант розвитку України, зауважуючи на належності України до європейського геополітичного простору.

Однак, в Україні є також прихильники вибору «третього шляху», іншими словами, визначення України як самодостатнього суб'єкта міжнародної політики, що віддалений і від Європи, і від Росії. Це спричинене, на наш погляд, названою вище слабкістю національної ідентичності і спорідненістю України з європейською і російською культурною і політичною сферами та, крім того, об'єктивними національними інтересами України в ході вибору свого місця й дефіцитом у державі потенціалу та персоналу, які мають здатність втілити проект культурно й політично самодостатньої України. Хоч влада в Україні на етапі охолодження відносин із Заходом прагнула інтенсифікувати ізоляціоністські погляди, вони не стали впливовим фактором на настрої у суспільстві.

Згідно з принципами адаптивного управління, постійно повинен виконуватися аналіз ризиків та загроз політичній безпеці. Очевидно, після того, як буде завершено війну з рф, безпекове середовище України значно зміниться. Зазнають змін і головні потреби в секторі захисту національних інтересів й наступного становлення держави. Зважаючи на це, після війни потрібно започаткувати *новий етап стратегічного планування*, за наслідками якого доречно внести уточнення до Стратегії політичної безпеки України й галузевих безпекових стратегій.

Зважаючи на характерні ознаки безпекового середовища України та контекст поточного безпекового становища, *проведемо аналіз кількох гіпотез стосовно джерел головних загроз політичній безпеці України у післявоєнний період.*

Протягом багатьох років рф буде залишатися головним джерелом загроз політичній безпеці України. Хоч найгірші прогнози стосовно зростання агресії рф проти України вже реалізувалися, після того, як війну буде завершено, не слід сподіватися на відмову керівництва рф (навіть якщо відбудеться його заміна) від агресивних планів з продовження експансіоністської політики стосовно України.

Початок повномасштабних бойових дій рф проти України на фоні ряду помилок зробив неможливим досягнення стратегічних цілей рф стосовно формування напруженості на Заході на глобальному й регіональному рівнях, зумовив введення значних міжнародних санкцій проти рф, що призвело до великих економічних, фінансових, політичних, технічних, іміджевих та інших втрат. Зазнавши збитків, рф, скоріше за все, буде прагнути відновитися насамперед за допомогою захоплення під час війни нових територій України *та одержання доступу до ресурсів нашої країни.*

Фактор вимушених переселенців з України до держав ЄС вже нині застосовується рф як засіб політичного й економічного тиску на Захід. Проте після завершення війни малоімовірно, що рф відступить від намагань різними способами зашкодити інтересам України та, крім того, відмовиться від

втручання у її справи на внутрішньому рівні, застосовуючи цей напрям як продовження тиску на Захід для того, щоб скасувати санкції.

Архітектура глобальної безпеки змінюється, однак названий процес може бути довгим і важким. Ескалація ситуації довкола України напередодні війни дозволила РФ наростити ступінь воєнно-політичної напруженості у державах Заходу, проте по суті не виходити за рамки міжнародного права. Так, і нагромадження російських військ поїд кордонами України, і вимоги до США й НАТО з приводу «гарантій безпеки» значна кількість держав інтерпретувала як законні з точки зору суверенних прав РФ як незалежної держави й суб'єкта міжнародних відносин. Цьому сприяла також і введена РФ інформаційна кампанія, котра зосереджувала увагу урядів та громадян держав Заходів на тому, що РФ є актором, на якого слід зважати, навіть у тому разі, коли це на офіційному рівні не визнано. Не виключено, що якраз такий факт пояснює вичікувальне ставлення переважного числа країн світу та їхніх лідерів у перші дні війни, а також неабияку обережність у наступних діях та рішеннях зазначених країн.

Варто зауважити, що в результаті війни в Україні *виявилася недієвість ряду міжнародних організацій та їхніх структурних підрозділів* (а саме, РБ ООН, Міжнародного руху Червоного Хреста й Червоного Півмісяця, ЮНІСЕФ, ОБСЄ, МАГАТЕ та інших), котрі не зуміли ані розв'язувати важкі питання стосовно забезпечення безпеки й миру, ані швидко зорієнтуватися в міжнародному безпековому просторі й ідентифікувати події, а саме зрозуміти різницю між війною і конфліктом чи спеціальною військовою операцією.

Зазначене актуалізує питання стосовно здійснення аудиту роботи цих міжнародних організацій, а також їх всебічного реформування. Також у контексті війни у подальшому піддається сумніву *ефективність НАТО як єдиного шляху забезпечення політичної безпеки*, що репрезентоване у виді політично-військового альянсу 30 країн Північної Америки та Європи, який має складну бюрократичну систему ухвалення рішень та управління, передусім в обставинах динамічних та непередбачуваних змін сучасного безпекового

простору.

Можна допустити, що коли війна в Україні завершиться, в світі утвориться *ряд нових воєнних та/або політичних альянсів*, котрі стануть меншими за розмірами, проте значно гнучкішими та матимуть змогу запропонувати своїм членам більш ефективні гарантії безпеки.

Потреба пошуків рішення стосовно закінчення війни в Україні й надання нашій країні надійних зовнішніх безпекових гарантій може бути стимулом для переформатування застарілої й недієвої системи міжнародної безпеки та її інститутів. У той же час, зважаючи на масивну структуру головних міжнародних організацій, насамперед ООН, консенсусну систему ухвалення рішень й труднощі з управлінням реформування таких інституцій, очевидно, це стане складним та довгим процесом.

Прогнозовані зміни глобального безпекового середовища доречно розглядати як *ризик*, які передбачають як нові змоги для зростання, так і можливі загрози у випадку утворення протиріч стосовно методів реформування системи міжнародної безпеки.

Війна рф проти України зумовить істотні розлади в економіці світу, міняючи ланцюги постачання ряду сировинних матеріалів та продовольчих товарів, зумовлюючи коливання цін на світових ринках, а також зменшення динаміки економічного розвитку та інше. Щодо України, то національна економіка вже пережила й переживає істотні втрати внаслідок війни. Можна очікувати, що почасти зазначені втрати компенсуються через міжнародну допомогу і репарації, одержані від рф згідно з певними рішеннями Міжнародного суду ООН. Однак процес відновлення економічного зростання та людського розвитку України займе відповідний час, що засвідчується світовим історичним досвідом.

Історія соціально-економічного розвитку найбільших країн світу свідчить про те, що їм також доводилося вирішувати глобальні проблеми, які виникали внаслідок спаду виробництв чи фінансових потрясінь, масового безробіття, гострих соціально-політичних конфліктів. Наприклад, це стосується США 30-х

років XX ст., коли країна переживала період Великої депресії, а також відновлюваних економічних політики у повоєнні 40-і роки XX ст. в Німеччині та Японії.

Розкриємо основні положення проведених реформ у цих державах.

Наприклад, у *США* відновленню економічного зростання та людського розвитку сприяв такий вибір пріоритетів, як:

- збільшення робочих місць для молоді, зокрема в державному секторі;
- зменшення рівня безробіття шляхом запровадження освітніх програм;
- поліпшення міжнародної конкурентоспроможності шляхом збільшення експорту;
- прискорення фінансування державою будівельних робіт;
- збільшення розмірів і тривалості страхових виплат по безробіттю;
- у 1984 році створення *Президентської ради з удосконалення управління* з метою посилення координації зусиль різних державних відомств з розробки і проведення економічної політики.

В *Японії* у післявоєнні роки важливим було створення механізму *прямого державного управління* з метою створення умов для ринкової конкуренції. У 1947 році були прийняті відповідні закони про ліквідацію надмірної концентрації економічної могутності, про реорганізацію фірм, про приватні підприємницькі організації; у 1949-1950 рр. - про демонополізацію економіки, про скасування державного регулювання цін.

Цьому сприяло запровадження в систему японського управління методів американського менеджменту та методів «підготовки зразкових майстрів» для управління.

У *Німеччині*, після другої світової війни, відновленню економіки сприяла концепція «соціального ринкового господарства», що ґрунтується на кейнсіанській теорії непрямого регулювання, та державна політика Людвіга Ерхарда, другого канцлера ФРН – «архітектора німецького дива», яка включила наступні положення:

- державне втручання в економічні процеси на засадах ринкової

економіки;

- державна підтримка вугільної та електротехнічної промисловості і металургійної промисловості;

- державні податкові пільги інвесторам і підприємцям.

Важливим фактором у виході ФРН з кризи була своєчасні і значна економічна допомога за планом Маршалла. Саме в цей час були прийняті заходи щодо захисту внутрішнього ринку від зовнішніх конкурентів; створена система ефективною зайнятості.

Позитивну роль у подоланні кризи в ФРН зіграло договірне *планування*, яке включало індикатори за кожним напрямом економіки і суттєво відрізнялось від «планів-прогнозів», чи «планів-здогадок», і стало важливим економічним, правовим та адміністративним механізмом впливу на всі сфери життєдіяльності країни.

Основу успіху забезпечували фактори високої кваліфікації розробників планів, широкого спектру методів та інструментів їх реалізації, послідовність дій державного апарату, вироблення національної згоди щодо вирішення поставлених цілей у сфері соціально-економічного розвитку держави.

Вважається, що антикризові реформи, розроблені і вміло проведені Л. Ерхардом, не мали б успіху без активної підтримки громадськості, без науковців усієї країни. Причина такої підтримки полягала у правильному виборі соціально орієнтованої моделі розвитку.

Приклади виходу цими державами із глибоких криз можуть бути використані Україною (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1

Основні положення економічного зростання та людського розвитку у посткризовий період: міжнародний досвід

США	Японія	Німеччина
вибір пріоритетних напрямів розвитку держави	створення умов для ринкової конкуренції	застосування концепції «соціального ринкового господарства»
створення Президентської ради з удосконалення	впровадження американських методів управління	впровадження індикативного (договірного)

управління		планування
------------	--	------------

Джерело: авторська розробка.

Зважаючи на наведене, наголошуємо, що головними векторами політики України в секторі забезпечення політичної безпеки у післявоєнний період стануть наступні:

- відновлення економічного зростання й людського розвитку;
- зростання результативності державного управління;
- закінчення реформ, що продемонструвати свою результативність.
- підсилення сфери безпеки й оборони;
- пошук зовнішніх безпекових гарантій;
- зростання двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами;
- вироблення національної системи стійкості.

Отже, стратегічний курс держави в сфері забезпечення політичної безпеки зводиться до того, що Україна *повинна утворити свої спроможності як основу гарантування власної безпеки та стійкості. Як незалежна держава Україна повинна залишити за собою право вибору участі в різних системах та/або альянсах колективної безпеки й оборони як змогу гарантування державного суверенітету й територіальної цілісності.*

Водночас варто зауважити, що, проаналізувавши міжнародний досвід забезпечення політичної безпеки різних держав та їхнього виходу з криз, у тому числі – з війни, важливими є базові принципи, які були покладені в основу національних програм відновлення. Це : законність державної влади; демократія; додержання балансу політичних інтересів людини, соціуму, держави; перевага ненсильницьких заходів для усунення внутрішніх і зовнішніх політичних проблем; своєчасність і комплексність; стабільність і злагода; цілісність і збалансованість.

Тобто, в нинішніх обставинах і з метою досягнення потрібного рівня політичної безпеки Україні насамперед треба й надалі інтенсифікувати *всі види співпраці з іншими країнами щодо питань євроатлантичної інтеграції.*

Ми вважаємо, заради покращення результативності зовнішньої політики

щодо питань гарантування політичної безпеки потрібно й доречно істотно поліпшити роботу сформованої при Президенті України спеціальної консультативної групи щодо питань покращення цієї політики. В рамках зазначеної групи потрібно, в тому числі, здійснити:

- комплексний аналіз механізмів напрацювання, ухвалення й виконання зовнішньо-політичних рішень, результативності участі України в міжнародних організаціях;

- відповідну інвентаризацію договірно-правової бази в секторі зовнішніх відносин;

- удосконалити діяльність дипломатичних установ (посольств, генконсульств, представництв при міжнародних організаціях).

Важливим у двосторонніх відносинах має бути активне й цілеспрямоване зростання політичних, економічних, науково-технічних, культурних та інших відносин з прикордонними державами, країнами Заходу-членами Європейської співдружності й НАТО; географічно сусідніми державами.

У ході війни, яка триває в Україні, деякі плани, зв'язки, погляди пройшли чи не пройшли випробовування на міцність і життєздатність. Безперечно, певні стратегічні цілі Україні потрібно переосмислити, оцінки – переглянути, процеси гарантування політичної безпеки та стійкості – активізувати чи переформатувати. Зважаючи на істотні зміни безпекового середовища, які відбуваються, після війни в Україні слід *започаткувати новий механізм стратегічного планування* й оновлення стратегічних документів держави в аспекті забезпечення політичної безпеки та розвитку як незалежної, вільної, сильної демократичної держави.

Значну роль для гарантування політичної безпеки України після війни відіграватимуть такі вектори державної політики, як:

- готовність реагувати на будь яку кризову ситуацію;
- одержання додаткових зовнішніх безпекових гарантій за рамками НАТО;
- зростання двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами;

- відновлення економічного й людського розвитку України;
- зростання результативності державного управління та інше.

Як держава-засновник ООН Україна повинна бути активно задіяна у реформуванні названої міжнародної організації задля покращення результативності її функціонування згідно з окресленими Статутом ООН цілями й принципами, в тому числі стосовно підтримки миру й вжиття дієвих заходів з метою запобігання і ліквідації загрози миру та, крім того, придушення актів агресії чи інших порушень миру.

3.2. Удосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення

Принципи політичної стабільності на сучасному етапі окреслюють головні складові додержання незмінних головних макропараметрів політичного розвитку. Йдеться про утримання від колосальних кардинальних змін, що визначають значні соціально-економічні витрати соціуму на політичні трансформації, котрі за рамками парадигми демократії можуть стати дуже істотними. Загалом суспільна й макрополітична стабільність означає, що незважаючи на значну диференціацію політичних інтересів, *інституційна структура політики продовжує залишатися незмінною*. Вона націлена на представництво політичних вимог, базуючись на соціальних потребах і порядку денному економічного зростання.

До ознак незадовільного стану політичної стабільності, а також «тривожних симптомів» належать значні кризові феномени в системі представництва й ухвалення рішень. В обставинах нинішніх політичних перетворень політична нестабільність утворюється в результаті неадекватної презентації вимог та інтересів, приховування проблем, довгого збереження неналежного стану й повного припинення зв'язків між публічним урядуванням і громадською думкою.

В подібних обставинах, зважаючи на брак механізмів компенсації

соціальної та політичної напруги, курс розвитку та демократизації можна змінювати в розрізі припинення реформ, зниження рейтингів глобальної конкурентоздатності держави.

Постає необхідність в удосконаленні складових політико-інституційної системи. На рис. 3.1. подано систему вдосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення.

Як бачимо з рис. 3.1, основна мета державної політики у сфері забезпечення політичної безпеки України в системі національної безпеки полягає у максимальному виявленні, мобілізації та використанні закладеного суспільного потенціалу, спрямованого на захист політичних інтересів суб'єктів політичних відносин та гарантування в країні безпеки у різних сферах життя та діяльності суспільства, з повним та своєчасним нівелюванням впливу зовнішніх та внутрішніх політичних загроз.

Своєю чергою, завдання повинні дати відповідь на запитання: за яких обставин, у який спосіб і яку комбінацію інструментів державної влади і політичних дій можна застосувати з метою захисту її політичної безпеки, в інтересах захисту інститутів, від котрих залежить життєдіяльність соціуму й держави, в тому числі – політичної системи, політичного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності.

На *національному рівні* політико-інституційні важелі утворення політичної безпеки виникають на певній стадії політичних перетворень. Ця стадія дає *характеристику інституційній здатності* на базі існування механізмів ухвалення рішення, відбору належних політичних альтернатив.

Зважаючи на наведене, доречно розрізняти *внутрішньополітичні та зовнішньополітичні загрози* для визначення адекватних інструментів протидії й забезпечення внутрішньополітичного балансу.

Важливе значення в створенні політико-інституційних запобіжників викликам політичної безпеки *мають конституційні правові основи, а також модель політичної системи*. Вони окреслюють характерні ознаки взаємодії гілок влади та магістральні вектори зростання суспільства, що вимагають

безпеки.

**СИСТЕМА ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ
В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

мета - максимальне виявлення, мобілізація та використання закладеного суспільного потенціалу, спрямованого на захист політичних інтересів суб'єктів політичних відносин та гарантування в країні безпеки у різних сферах життя та діяльності суспільства, з повним та своєчасним нівелюванням впливу зовнішніх і внутрішніх політичних загроз.

Механізми забезпечення політичної безпеки країни: конституція та інші нормативно-правові акти; політичні партії, що представляють і захищають інтереси різних верств суспільства; політична діяльність регіональних еліт; міжпартійні коаліції в передвиборчому марафоні, міжфракційні угоди для прийняття того чи іншого рішення в парламенті; засоби масової інформації; інститут громадських зв'язків; соціально-економічна політика; кадрова державна політика та ін.

Шляхи вдосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення :

- реструктуризація конституційних правових основ та дизайну політичної системи України;
- увідповіднення рівня політичної культури та розвиток стратегічного мислення у політичній еліті;
- підвищення рівня інституційної спроможності суб'єктів політичної діяльності;
- перебудова системи забезпечення воєнної безпеки України;
- розробка механізмів комунікаційного захисту органів державної влади в інформаційній сфері на основі вивчення державної політики забезпечення інформаційної безпеки країни;
- підтримка державницького характеру інформаційної політики та просування патріотичних політичних смислів;
- упровадження цілісної системи взаємодії основних суб'єктів забезпечення політичної безпеки на державному та недержавному рівнях;
- забезпечення своєчасної та адекватної реакції на виявлені загрози політичній безпеці;
- удосконалення технології врегулювання політичних конфліктів внутрішнього та зовнішнього характеру;
- оптимізація системи прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення політичної безпеки;
- організаційно-правове й ресурсне забезпечення загальнодержавного механізму скоординованих дій Президента України та гілок державної влади, спрямованих на розробку та реалізацію державної політики політичної безпеки;
- організаційно-правове й ресурсне забезпечення структур (сил і засобів), які спеціально створюються для виконання завдань забезпечення політичної безпеки;
- підвищення скоординованості та ефективності діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо забезпечення політичної безпеки;
- підготовка кадрів та підвищення кваліфікації існуючих спеціалістів у сфері забезпечення політичної безпеки, що включає оволодіння ними відповідних знань, умінь, навичок та здібностей;
- застосування інформаційних технологій у сфері політичної безпеки держави.

Джерело: власна розробка автора

Рис. 3.1. Система вдосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення.

На *макрорівні* конституційно-правові гарантії політичної безпеки мають значення правил гри, котрі характеризують поведінку автономних політичних суб'єктів. Це так звані «червоні лінії», які не можуть бути усунути, якщо не буде досягнуто конституційного консенсусу [9].

Розбіжності між конституційно-правовим визначенням і політичним досвідом формують додаткові умови для утворення викликів політичній безпеці. Ними можуть стати деструктивна політична поведінка, неправильний вибір політичних альтернатив, одностороння діяльність без консультацій з іншими учасниками політичного процесу, базуючись на власних егоїстичних міркуваннях й потребах [9].

Особливістю *трансформаційного політико-інституційного дизайну*, який впливає на розвиток координації щодо формування стану політичної безпеки, є виняткова роль держави [9], а також рівня об'єднаності політичних сил [87], політичної культури та браку стратегічного мислення в еліти [124], непрогнозованої поведінки політичних акторів [87].

Незначна інституційна спроможність відбивається на функціонуванні політичної системи загалом і її ефективності в розрізі демократичних реформ. На прикладі України можливо помітити, що порядок денний Парламенту доволі нерідко є захаращеним другорядними питаннями, що не мають відношення до стратегічних завдань європейської інтеграції та вступу до інституцій євроатлантичної безпеки. Як аргументовано (на базі аналізу стану законодавчих основ та практичної діяльності державних органів і громадських організацій щодо питань забезпечення воєнної безпеки, соціально-політичного й економічного стану України на сьогоднішньому етапі) наголошує А. Курас [87].

Низку завдань щодо політико-інституційного забезпечення політичної безпеки не можна розв'язати без адекватних механізмів комунікаційного захисту. Завдяки інформаційній безпеці утворюється смислова основа для політичної безпеки. І. Боднар та О. Вовчанська обґрунтовано визначають головні вектори функціонування органів державної влади в інформаційному

секторі на базі розгляду державної політики забезпечення інформаційної безпеки держави [14]. Інформаційна галузь в цілому окреслює низку актуальних чи другорядних питань для суспільного обговорення, формулювання ціннісної основи соціуму, значення поточних подій та їх трактування.

Спроможність політичних інститутів протистояти викликам інформаційної безпеки можна виміряти, базуючись на контролі політичного порядку денного. Змога запобігання втручанню в інформаційне середовище соціуму ззовні гарантується належною кваліфікацією та ресурсною підготовкою політичних акторів. І. Боднар та О. Вовчанська пояснюють забезпечення інформаційної безпеки необхідністю забезпечення національної безпеки України в цілому, показниками якості якої виступають цілеспрямованість, масштабність та комплексність дій [14].

Координація дій політичних інститутів у рамках політичної безпеки окреслюється ступенем розуміння обсягу інформаційної агресії, а такої її ймовірних результатів [177]. Наведене ставить вимогу до представників експертно-аналітичних підрозділів політичних інститутів щодо кваліфікованої спеціальної підготовки, а також цілеспрямованої дослідної діяльності.

Здатність забезпечувати підтримку державницького характеру інформаційної політики і впроваджувати патріотичні політичні сенси теж вважається показником *інституційної спроможності* політичної безпеки. В. Степанов справедливо зауважує, що інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у досягненні і підтримці громадської згоди, підвищенні творчої активності населення [177]. Названа здатність утворюється на базі консенсусу політичних сил щодо нагальних загроз і макрополітичних орієнтирів суспільно-політичного й економічного розвитку.

Змога корегування політико-інституційного виміру захисту політичної безпеки виникає в тому разі, якщо політична еліта й головні громадські групи розуміють наслідки неконструктивної поведінки й розбалансування макрополітичної згоди. Подібні наслідки створюють умови невпевненості, що

може являтися підґрунтям для кризового розвитку подій.

Адекватна реакція на виклики з боку стану політико-інституційної системи – це є ініціативність, стабільний моніторинг, гарантування першості в ухваленні рішень і втілення інтересів. Втрата кредиту довіри громадян до політичної влади й політичної еліти стає явною, коли здійснюється відрив від оточення, що вибрало правлячу верхівку.

Політика дієвого протистояння небезпечним тенденціям суспільного життя, а також усунення їх наслідків потребують значно міцнішої координації сфери безпеки з активними суб'єктами громадянського суспільства, введення єдиної системи взаємодії на державному та недержавному рівнях.

Якщо виникає загроза, на неї потрібно вчасно й адекватно реагувати за допомогою відповідних охоронних і контрольних заходів.

Через це методика врегулювання політичних конфліктів відіграє особливу роль в нинішніх обставинах. Важливе значення має розуміння того, що в Україні політичне конфліктне поле не зазнає змін, поки ініціативу не проявить влада. Через це політичні конфлікти в Україні мають обмежуватися не тільки за активністю, а й за своїм терміном. В іншому разі механізми державного управління можуть деформуватися до такого стану, що воно стане нездатним забезпечувати підтримку балансу суспільних інтересів. А це означає, що є небезпека, результатом якої може бути нова революція, що зумовить зміну не тільки форми правління й системи цінностей, а навіть втрату державності.

Зрозуміло, що форми реалізації функції забезпечення національної безпеки сучасної держави мають стати відповідями на складові системи загроз національній безпеці. Складно виокремити єдині підходи до розв'язання названих завдань, тому що, крім різних видів загроз, кожна держава має також зважати на свій потенціал для протидії їм. Останні ж перебувають у залежності від рівня враженості держави, котра вже долає його наслідки, на час ухвалення рішення.

Напрацювання і втілення дієвої політики політичної безпеки в результаті комплексного характеру вважається доволі непростою проблемою, тому що її

вирішення насамперед визначає системне зважання на низку економічних, соціологічних, психологічних й інших факторів. Отже, під названою політикою розуміють не будь-які дії та заходи держави, а саме ті, через які узгоджують інтереси суспільства та держави.

Політика безпеки держави, як правило, спрямована на гарантування її захисту і захисту її суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й політичної незалежності.

Це передбачає зміну погляду на розробку і впровадження політики політичної безпеки України, а саме на:

- забезпечення політичної, культурної безпеки, а не лише воєнної;
- безперспективність багаторічних конфліктів між країнами;
- пошуку нових шляхів вирішення проблем, не повторюючи помилки інших держав;
- усуненні тиску з боку інших держав;
- боротьбі з тероризмом, контрабандою, організованою злочинністю [177].

Окупація частини території України, розгортання рф збройного конфлікту, а також порушення системи світової та регіональної безпеки й принципів міжнародного права спричиняють перегляд та уточнення доктринальних положень стосовно напрацювання й виконання реалізації державної політики України стосовно забезпечення її національної безпеки в цілому і політичної безпеки зокрема. Для цього в Україні розглядаються такі заходи і дії, як:

- використання можливостей міжнародних структур, які несуть відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки (Рада Безпеки, ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС та ін.);
- застосування антикризових консультацій в рамках партнерства Україна – НАТО;
- використання заходів протидії деструктивному тиску агресора на Україну [3].

Україна переконана, що в кожній державі є право гарантувати власну безпеку через інтеграцію у такі безпекові структури, що є найбільш відповідними її інтересам. Після відмови від політики позаблоковості Україна розробляє нові підходи до створення відповідних умов для політичної безпеки, віддає перевагу участі в покращенні й розвитку євроатлантичної та європейської систем колективної безпеки. З цією метою Україна намагатиметься інтегруватися до європейського політичного, економічного, правового середовища для того, щоб набути членство в Європейському Союзі та, крім того, зміцнити співробітництво з НАТО заради досягнення критеріїв, що потрібні для того, аби отримати членство в цій організації.

Актуальний напрям зростання значення державної політики щодо забезпечення політичної безпеки – це напрацювання й виконання результативних управлінських рішень у зазначеній галузі. Наразі особливу увагу треба зосередити на проблеми щодо налагодження механізму їх напрацювання. Зважаючи на порівняно невеликий та суперечливий історичний досвід державотворення, для України принципово значущим є державне управління, яке має гарантувати суверенітет та територіальну цілісність країни [166].

У розрізі державної політики стосовно забезпечення політичної безпеки державне управління – необхідний процес, який гарантує її рівновагу та стабільність, а також послідовний розвиток. Через це державне управління в секторі політичної безпеки окреслюється як цілеспрямована робота суб'єктів забезпечення політичної безпеки, котрі займаються розробкою та виконанням владних, регулюючих, координуючих, контролюючих і нормативних державно-управлінських впливів на забезпечення політичної безпеки для того, щоб прогнозувати, вчасно виявляти, запобігати й усувати загрози в зазначеному секторі.

Якраз через це в державній політиці з-поміж головних завдань виокремлено потребу розбудови значно результативнішої системи управління політичною безпекою та, крім того, визначені дві взаємопов'язані складові

утворення названої системи. Обидві підсистеми ґрунтуються на організаційно-правовому й ресурсному забезпеченні координації дій Президента України з ОДВ, спрямованих на розробку і реалізацію державної політики політичної безпеки (перша) та зі структурами, які спеціально створенні для виконання завдань забезпечення політичної безпеки (сектор безпеки держави [169]).

Водночас слід погодитися з твердженням, що гарантування централізації управління названими структурами – головне питання, бо вважається необхідною умовою оптимального «розведення» по ієрархічних рівнях управління, завданнях та компетенцій щодо ухвалення потрібних рішень та, крім того, раціонального застосування ресурсів, котрі соціум може надати для формування й відповідної діяльності сфери безпеки, та врешті-решт набуття системою забезпечення політичної безпеки здатності адекватно відповідати на загрози політичним інтересам держави.

Державно-управлінські рішення з питань політичної безпеки зазвичай розробляються та реалізуються, зазнаючи впливу великого числа суперечливих чинників. Нерідко трапляються суперечливі результати аналізу названих чинників і діаметрально протилежні підходи до вирішення тих або інших проблем у секторі політичної безпеки. Так, істотний вплив на формування й виконання державно-управлінських рішень із забезпечення політичної безпеки має ряд факторів, таких як: відсутність системності; відсутність реформування оборонно-промислового комплексу та Збройних Сил України; наявність загроз виникнення конфліктів між Україною і суміжними країнами за право володіння (контролю) територією; невирішеність низки проблем державного будівництва і суспільного розвитку [168].

Ускладнюють ухвалення ефективних управлінських рішень з державної політики щодо забезпечення політичної безпеки втрата колишніх регулятивних суспільних механізмів, відсутність балансу в інтересах різних суб'єктів державного управління до політичних проблем безпеки, а потім і небажання частини громадян узгоджувати власні інтереси з інтересами держави. З огляду на це напрацювання і виконання ефективних державно-управлінських рішень із

забезпечення політичної безпеки стикається з великими труднощами, а державна політика в названій галузі до сьогодні продовжує залишатися фрагментарною, розбалансованою і доволі суперечливою. Зважаючи на це, життєво значущі проблеми здійснення державної політики в секторі забезпечення політичної безпеки стають предметом вивчення й обговорення здебільшого в тому разі, якщо вони надзвичайно загострилися, й утворюється реальна ситуація утворення кризи в соціумі.

Принципово важливим для України є стратегічний (інституціональний) рівень забезпечення політичної безпеки, на якому визначаються загальна державна політика, її концептуальні основи та головні завдання, виокремлюються проблеми реалізації, серед яких, зокрема визначення цілей майбутнього [169].

Зростання скоординованості й результативності роботи державних органів, які несуть відповідальність за втілення державної політики стосовно гарантування політичної безпеки, потребують якісного покращення їх професіоналізму та аналітичних можливостей, покращення ресурсного й кадрового забезпечення. Щоб збільшити функціональну спроможність стратегічної ланки управління сферою безпеки, необхідно удосконалити координацію і контроль роботи органів виконавчої влади в секторі політичної безпеки. Під час аналізу політики пріоритет потрібно надати оцінці впливу управлінських рішень на забезпечення політичної безпеки, що визначає постановку цієї проблеми і окреслення мети (цілей), вибір альтернатив досягнення мети, окреслення критеріїв оцінки ухвалених управлінських рішень, оцінку ймовірних альтернатив та, крім того, моделювання заради прогнозування (передбачення) всіх наслідків впровадження державної політики обраної альтернативи.

Передумова вдалого вирішення зазначених проблем полягає у розв'язанні таких завдань, як:

– розмежування сфер управління політичною безпекою - політичної, адміністративної, оперативної;

- централізація функції політичного керівництва;
- забезпечення максимально ефективного використання сил і засобів сектору безпеки в різних умовах [169].

Отже, обґрунтування комплексних заходів із покращення дієвості державної політики стосовно управління механізмом організації політичної безпеки зводиться до обґрунтування вимог до державних структур, котрі провадять діяльність в інтересах її забезпечення, та, до того ж, обґрунтування пропозицій щодо залучення заходів універсальної системи безпеки в державі, відбору відповідних векторів реалізації державної політики із зазначених питань.

Належні умови для цього можна забезпечити лише через досягнення сталості політичної системи. З цією метою потрібно задіяти механізми, що покликані стати гнучкими інструментами регулювання загальнодержавних, соціально-групових й особистісних інтересів за допомогою певних структур влади та управління.

Зрозуміло, що юридичним, правовим базисом відповідної взаємодії всіх ланок політичної системи, без котрої не може відбуватися її стала діяльність, вважається основний закон держави – конституція. Саме в ній визначено перелік повноважень кожної з гілок влади і кожного суб'єкта політичних відносин щодо напрацювання соціально-економічної політики, ухвалення стратегії розвитку суспільства та належних політичних та управлінських рішень.

Інша значуща система політичних механізмів, яка гарантує стійкість і стабільність політичних відносин, - це законодавчо-нормативні акти, в межах яких створюються відповідні умови для соціально-економічної політики та ухвалюються державні рішення. Саме вони мають бути засобом гарантування стійкості в політиці модернізації (чи трансформації) суспільства на відповідних стадіях його переходу від однієї якості до іншої.

Третя складова комплексу названих механізмів досягнення політичної стабільності – це політичні партії, завдання котрих – представляти й захищати

інтереси різних груп суспільства. Вони виступають головним політичним механізмом утворення політичної влади та повинні нести відповідальність перед суспільством за свої політичні дії, намагатися забезпечити згоду з рештою політичних сил та ухвалювати політичні рішення не тільки в інтересах головних соціальних сил суспільства, а й передусім в інтересах усього суспільства, гарантувати раціональну життєдіяльність політичної системи.

До переліку головних та найрезультативніших механізмів досягнення політичної стабільності варто зарахувати також *політичну діяльність регіональних еліт*. Оскільки зрозуміло, що годі говорити про якусь політичну стабільність у державі, коли регіональна еліта протистоїть політиці центральних органів влади, якщо її політична діяльність орієнтована не на те, щоб досягнути злагоди в соціумі загалом, а на його розкол чи протиставлення інтересів мешканців відповідного регіону загальнодержавним інтересам.

Наразі під час створення відповідних умов для стабілізації суспільства дедалі більше значення мають механізми досягнення політичної згоди суб'єктів суспільного розвитку, з одного боку, й органів державної виконавчої влади – з другого. Йдеться про такі види суспільної згоди, як, наприклад, міжпартійні коаліції в передвиборчому марафоні, міжфракційні угоди для ухвалення того або іншого рішення в парламенті.

До переліку дієвих політичних механізмів досягнення суспільної злагоди, а відтак і політичної стабільності, варто зарахувати до того ж ЗМІ, вплив котрих на соціально-економічні процеси й особливо на суспільну свідомість складно переоцінити.

До системи політичних механізмів, через котрі створюються відповідні умови для політичної стабільності, доволі конструктивно входить також таке джерело впливу на свідомість громадян і їх співпрацю з владою всіх рівнів як інститут громадських зв'язків. У цьому разі йдеться про розвиток системи «паблік рилейшнз», введення різних видів організації прямих зустрічей керівників владних структур усіх рівнів з мешканцями, зустрічі в колективах, безперервне вивчення думки громадян та її широке висвітлення тощо.

До зазначених механізмів варто зарахувати й такі, які прямо пов'язані з введенням соціально-економічної політики, та до того ж механізми кадрової державної політики як на всіх рівнях державної влади, так і на рівні місцевого самоврядування.

Як видно, механізми досягнення політичної стабільності дуже різні, та головне в них – їх комплексне використання.

Безперечно, результативне забезпечення політичної безпеки залежить від знань, умінь, навичок і здібностей кваліфіковано персоналу. Через це його підготовка – важлива функція державної політики. Не реалізувавши цілеспрямовану, реалістичну й прогресивну політику в сфері освіти та науки, позитивно розв'язати їх не можна.

Підготовка спеціалістів, що мають стратегічне мислення, таких, які б мали потрібні знання й навички для діяльності в секторі політичної безпеки, стала однією з найбільш актуальних та складних проблем. Зазначена проблема постала після того, як Україна здобула незалежність, й мала зв'язок із тим, що почала формуватися система забезпечення політичної безпеки. Обставини, які обумовлюються сучасними викликами й загрозами для політичної безпеки, вимагають якісно нових показників професіоналізму та кваліфікації персоналу, що провадить діяльність у державних установах цієї галузі. На нинішній стадії становлення суспільства головне завдання системи відомчих освітніх установ – це гарантування вчасної та якісної підготовки і перепідготовки таких фахівців до їх роботи в сучасних активних зовнішньополітичних обставинах.

Щоб покращити систему підготовки й перепідготовки персоналу для державного управління в секторі політичної безпеки, потрібні такі трансформації, що дають змогу змінити стан справ у кращий бік:

– сформувати систему відбору й кар'єрного розвитку як найбільш значної складової інтелектуального капіталу державного управління в секторі політичної безпеки, його політичних здобутків. Окреслити систему стимулів з метою опанування аналітичної діяльності;

– організувати підготовку спеціалістів у сферах стратегічного аналізу й

прогнозування, які навчені сучасним методам аналізу державної політики політичної безпеки та стратегічного планування, котрі застосовують комп'ютерні технології та характеризуються творчістю, дослідницькою культурою та розвиненою професійною етикою;

– інтенсифікувати напрацювання навчально-методичної літератури з проблематики аналітичної діяльності в секторі забезпечення національної безпеки.

З метою покращення системи підготовки й перепідготовки персоналу для державного управління в секторі політичної безпеки потрібна низка заходів, орієнтованих на оновлення їх професійної компетентності. Так, важливе значення має:

– формування системи відбору й кар'єрного розвитку цього персоналу аналітиків;

– налагодження підготовки спеціалістів у сферах стратегічного аналізу й прогнозування в інтересах гарантування політичної безпеки;

– інтенсифікація напрацювання навчально-методичної літератури з проблем професійної діяльності в секторі забезпечення політичної безпеки;

– започаткування розробки сучасного інформаційно-комп'ютерного забезпечення їх роботи в секторі забезпечення політичної безпеки;

– значне застосування зарубіжного досвіду налагодження інформаційно-аналітичного забезпечення державної політики політичної безпеки, організація співробітництва зі світовими аналітичними центрами.

Слід зауважити, що сучасні професійні дії під час здійснення своїх обов'язків базуються на глибоких теоретичних знаннях та методологічних навичках зазначених спеціалістів. Головними особливостями спеціаліста в секторі забезпечення політичної безпеки є відповідні вміння з державного управління, здатність до критичного мислення, конструювання, нормування, самоаналізу власних дій [152]. Для спеціалістів, які повинні провадити свою діяльність у секторі забезпечення політичної безпеки, необхідні повне розуміння процесів, які тривають у зазначеній галузі, володіння основами теорії

політичної безпеки, вміння швидко ухвалювати управлінські рішення, зокрема в обставинах невизначеності й дефіциту часу, зважаючи на велику кількість, нерідко суперечливих чинників. У той же час складність і неординарність завдань, які визначені для структур сфери безпеки, весь час піднімають рівень вимог не лише до професіоналізму, компетентності, ділової результативності спеціаліста, його вміння проводити аналіз, що має зв'язок із напрацюванням і реалізацією державної політики, що повинна бути націлена на виявлення й реагування на загрози політичній безпеці.

До істотних причин, що стають на заваді якійсь організації й розвитку кадрових ресурсів для сектора політичної безпеки, належить *брак дієвої системи моніторингу потреб суспільства й держави в спеціалістах*, що мають належний освітньо-кваліфікаційний ступінь підготовки, недовершеність механізму державної політики стосовно створення державного замовлення на підготовку цих спеціалістів. Варто наголосити, крім того, що істотне зростання результативності цього персоналу, зокрема й вищої кваліфікації зі зважанням на встановлені Стратегією обґрунтовані головні напрями політики політичної безпеки, залежить від утворення певного державного замовлення.

Україні необхідне оновлення системи підготовки й перепідготовки фахівців для того, щоб гарантувати політичну безпеку України, а також її пристосування до системи підготовки фахівців вищої кваліфікації, що реалізується у розвинутих світових державах. Досвід іноземних держав щодо питань напрацювання, втілення й покращення державної кадрової політики вважається цікавим і допустимим для України в обставинах, за яких відбувається *пошук моделі державної кадрової політики*, яка би була відповідною завданням політичної безпеки й викликам часу.

Створення й впровадження кадрової політики в сфері безпеки провідних світових держав, зокрема США, Великої Британії, Канади, Німеччини, Іспанії, Франції, Італії, та ін., крім того, у державах, сусідніх з Україною, - Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії, вказує на те, що їхні стратегічні пріоритети кадрової політики передбачають:

- раціональне використання наявного кадрового потенціалу;
- встановлення уніфікованих стандартів та процедур для кадрової політики сектора безпеки;
- професіоналізацію кадрової політики [10].

Корисним також є досвід підготовки фахівців у сфері політичної безпеки, що здійснюється в університетах США, в результаті якої фахівці отримують працевлаштованість .

У цілому зарубіжний досвід показує, що *кадрова політика є надійним механізмом підвищення ефективності в сфері забезпечення політичної безпеки, цілісності і зваженості її розвитку в довгостроковій перспективі*. Вироблення активної і раціональної кадрової політики об'єктивна потреба модернізації системи політичної безпеки.

Водночас світовий досвід не можна механічно перенести на українське тло. Він принесе користь у разі пристосування його кращих практик до сучасної стадії українського державотворення і зі зважанням на українські менталітет, традиції, вже існуючу врегульовану на законодавчому рівні низку кадрових питань та ін. Безперечно, кадровій політиці кожної держави в секторі забезпечення політичної безпеки властива своя специфіка й ознаки, проте існують також загальні положення, які віддзеркалюють загальносвітові тенденції щодо її напрацювання та реалізації в обставинах сучасності.

Загалом світові тенденції розвитку кадрового потенціалу сфери безпеки й оборони дають змогу виокремити кілька головних векторів покращення державного управління в цій галузі.

По-перше, найближчим часом потрібно здійснити активну роботу щодо формування ефективного правового механізму проходження служби в органах безпеки та оборони.

По-друге, потрібне комплексне покращення системи державного управління кадровими процесами в органах безпеки й оборони, що визначає насамперед зростання результативності системи управління кадровою роботою, базуючись на конкретній функціональній та організаційній побудові підсистем

управління кадрами на всіх рівнях сфери безпеки й оборони, беручи до уваги правомірне поєднання законних інтересів України та її громадян.

В той же час, як переконані провідні науковці, такого виду процеси мають супроводжуватися розв'язанням питань формування сучасної єдиної системи зв'язку, передачі та одержання своєчасних та правдивих кадрових відомостей, комплексного систематизованого аналізу кадрової обстановки та прогнозування кадрових процесів передусім в органах безпеки й оборони.

Наразі перед Україною виникла альтернатива: або радикально оновиться її політична, адміністративна й соціально-економічна системи й відтак буде забезпечена конкурентоспроможність держави, зокрема і її система забезпечення політичної безпеки, або держава потрапить на периферію світових процесів. Наведене спричиняє потребу значного покращення якості й системи професійної підготовки управлінського персоналу для забезпечення політичної безпеки, зростання його професіоналізму, а також компетенції.

Ми вважаємо, виклики й загрози, решта кардинальних змін у зовнішньому і внутрішньому безпековому середовищі України спричиняють потребу формування нової системи гарантування політичної безпеки, орієнтовану на захист суспільства, гідність, демократію, людину, її права та свободи, створення належних умов для добробуту, згідно з Конституцією та законодавством України.

Отже, забезпечення політичної безпеки – неодмінна умова незалежності держави.

Тактичні питання забезпечення політичної безпеки вимагають безперервного корегування в залежності від чинників та умов, які чинять вплив і на пріоритет національних інтересів у секторі політичної безпеки та зміну параметрів зовнішніх та внутрішніх загроз. Ускладнення суспільно-політичного життя спричиняє потребу використання різних тактичних прийомів – форм, методів, а також інструментів усунення загроз політичній безпеці України. А це залежить від професійного рівня управлінського персоналу, рівня здобуття ними сучасних методів управління політичними процесами.

3.3. Застосування сучасних інформаційних технологій у сфері політичної безпеки держави України

Нинішньому стану становлення держави властивий динамічний розвиток інформаційних технологій, що застосовуються в усіх галузях життєдіяльності суспільства. На фоні глобалізації процес інформатизації відбувається в усіх державах світу. Сучасні інформаційні технології динамічно вводяться в процес управління. Водночас зростає небезпека несанкціонованого втручання у функціонування інформаційних систем, і важливість результатів подібного втручання надзвичайно зросла. Неспроможність результативного управління і невідповідність інформаційної структури новітнім умовам буття може зумовити втрату свого суверенітету. Як результат, у значній частині держав дедалі більше уваги надаватимуть проблематиці захисту інформації, а також пошуків шляхів її розв'язання.

Сучасний етап формування інформаційного суспільства, іншими словами, суспільства, де переважна кількість працездатних громадян (на противагу аграрній або індустріальній) задіяна в інформаційній галузі, сприяє зростанню нових форм та способів досягнення державами політичних, економічних, а також інших цілей на інформаційному рівні. Цілком закономірно, що в системі національної безпеки розвинених держав визначено впровадження національних стратегій (програм) національної безпеки, до котрих відносяться політичні, воєнні, економічні, соціальні, інформаційні та інші стратегії. Особливе значення в той же час мають інформаційні стратегії, головна функція котрих – забезпечення втілення решти стратегій.

Інформаційна безпека вважається як значущою самостійною галуззю забезпечення національної безпеки, так і невід'ємним елементом кожної зі сфер національної безпеки. Інформаційне середовище, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та технології істотним чином впливають на ступінь та динаміку соціально-економічного, науково-технічного й культурного

зростання держави і зокрема, України.

Для сьогоденного етапу розвитку суспільства властиве постійне збільшення впливу інформаційної сфери, котра складається з: інформації, інформаційних зв'язків та інформаційних систем, об'єктів, котрі ведуть підготовку, зберігають, поширюють та застосовують інформацію, та, крім того, системи регулювання інформаційних відносин.

Загально визнано, що на фоні динамічного інформаційного обміну на внутрішньодержавному й міжнародному рівнях якраз інформаційний простір держави, де здійснюються та розвиваються суспільні відносини, стає одним із найбільш значущих факторів конкурентоспроможності для будь-якої держави світу. Як визначають спеціалісти в галузі інформатизації, інформаційною сферою є комплекс інформаційних даних, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, котрі збирають, формують, поширюють і застосовують інформацію.

Будь-яка система організаційного управління, зокрема й державного, не має можливості функціонувати без інформації щодо стану керованого об'єкта та зовнішнього середовища, без передачі інформації про ухвалені управлінські рішення. Окреслення оптимальних обсягів інформації, оптимального розподілу потоків інформації в часі та просторі вважається обов'язковою передумовою результативної роботи інформаційних систем організаційного управління.

Таким чином, формування і функціонування інформаційних систем міцно пов'язується з розвитком інформаційних технологій – основного елемента частини інформаційної системи. Інформаційна технологія – це процес збирання, обробки і передачі даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) [9]. Її метою є продукування відомостей для їх аналізу й ухвалення на його основі виваженого управлінського рішення.

Інформаційні технології набули значення найбільш значущої складової процесу застосування інформації соціумом. Їм характерне проходження декількох еволюційних стадій, зміна котрих окреслювалася головно розвитком науково-технічного прогресу, виникненням нових технічних засобів обробки

інформації. На сучасному етапі в суспільстві, в якому основний технічний засіб технології обробки інформації - це комп'ютер, стався істотний вплив як на теорію формування та застосування технологічних процесів, так і на якість кінцевої інформації.

Інформаційна технологія має міцний зв'язок із інформаційними системами, котрі вважаються для неї головним середовищем. Інформаційна технологія – це процес, який містить конкретні регламентовані правила застосування операцій, дій, етапів різного рівня складності над даними, які в комп'ютерах зберігаються. Головною метою інформаційної технології вважається внаслідок цілеспрямованих дій щодо переробки первинної інформації отримати потрібну інформацію в зручній для наступного застосування формі.

Варто звернути увагу на те, що інформаційна система в цілому є середовищем, яке являє собою людино-комп'ютерну систему обробки інформації і має відповідні складові, такі як комп'ютери, комп'ютерні мережі, програмні продукти, бази даних, люди, різного роду технічні та програмні засоби зв'язку тощо [29; 27].

На фоні інформатизації суспільства проблема забезпечення політичної безпеки не лише продовжує зберігатися, а й здобуває низку нових ознак, що пов'язані зі збільшенням значення інформації в соціумі. Інформаційні технології здатні як гарантувати стабільність та безпеку, так і становити загрозу цим двом складовим. З одного боку, інформаційні технології можливо використовувати з метою розповсюдження й обміну ідеями в сфері безпеки, для надання допомоги в миротворчих місіях та, крім того, для реалізації та координації планів і операцій стосовно гарантування безпеки. Вони – значущий компонент усіх державних операцій із забезпечення безпеки, від збирання розвідувальної інформації до командування та контролю. Проте, з іншого боку, інформаційні технології можна застосувати так, щоб створити загрозу стабільності та політичної безпеки держави. Ворог може вивести з ладу комунікаційні системи, використовуючи фізичну зброю (ракети, бомби) та

електромагнітну зброю; застосовувати ЗМІ (засоби масової інформації), щоб розповсюджувати брехню по всьому світу; та, до того ж, проникнути чи атакувати комп'ютерні мережі для одержання секретної інформації чи для того, аби пошкодити дані й системи.

В інформаційному суспільстві продукування інформації – це найбільш значуща форма роботи, а інформацію визнають найважливішим ресурсом, нові інформаційні та телекомунікаційні технології є основними технологіями, а інформаційне середовище разом із соціальною та екологічною стає новим простором життєдіяльності особи.

Інформаційне суспільство утворюється в ході інформатизації, що передбачає впровадження інформаційних технологій в усі сфери діяльності людини [188; 215].

Застосування інформаційних технологій зумовлює залежність національної безпеки держави від захищеності їхньої інформаційної інфраструктури, а також від ступеня її розвитку.

Тобто, масове застосування інформаційних технологій, так звана діджиталізація, передбачає розвиток цифрового суспільства, в якому активно поширюються онлайн-практики взаємодії соціальних акторів, створюються онлайн-комунікативні простори, застосовуються онлайн-комунікативні технології.

У цифрову епоху здійснюється ряд перетворень щоденних практик в різних галузях життя суспільства в результаті використання інформаційно-комунікативних технологій.

Ці перетворення мають відношення і до політичної галузі, що визначає пристосування і форм державного врядування. Через це наразі поширеним концептом стає електронна демократія й електронне врядування, що ґрунтується на цифрових технологіях і реалізації політичних практик в онлайні. В той же час імплементація подібних видів реалізації врядування, гарантування політичної участі й комунікацій в режимі «онлайн» визначає не тільки технологічне пристосування, а й соціологічний аналіз, в тому числі стосовно

оцінювання перспектив та ризиків таких видів комунікацій та участі, переваг і недоліків. Оскільки, ведучи мову про інноваційність і перспективи діджиталізації політичного сектора, слід пам'ятати, що цифрова епоха зумовлює ще одну нерівність – цифрову, що пов'язана також і з існуванням техніки й доступу до мережі «Інтернет», і з компетентностями (стосовно цифрової грамотності, фактчекінгу, здатності розпізнавати ботів та ін.). Цифрові технології дають значно ширші змоги доступу до інформації та відображення власної політичної точки зору, в той же час зростає перелік маніпулятивних та негативних технологій, особливо в соціальних ЗМІ, стає актуальним питання кібербезпеки, що теж має братися до уваги задля забезпечення інформаційної безпеки людей, коректного й безпечного е-врядування, політичних діалогів та участі соціальних акторів.

Наразі цифровізація має відношення до всіх галузей соціально-політичного життя, перетворює традиційні й щоденні практики соціальної взаємодії. Виникають онлайн-форми залучення політичних акторів, нові майданчики для спілкування (соціальні медіа, форуми та інше), нові політичні актори (цифрові боти (як технічний робот-помічник), блогери, боти як анонімні користувачі та ін.). Це, безумовно, впливає на всі політичні відносини й вимагає пристосування до нових умов взаємодії.

В. Крижановська зазначає, що у цифровому суспільстві політична участь набуває нового виміру [86], а саме виникає «електронна демократія», «цифрові громадяни», «цифрова громадянськість». Вони ілюструють тенденції інтеграції цифрових технологій та веб-ресурсів у забезпечення публічної влади та державного управління [46]. Зокрема, це стосується нових форм організації державного управління з використанням низки ІКТ таких як електронне врядування, за умов якого викає е-доступ, електронне голосування, електронні петиції, електронні консультації, е-форуми та ін. [46].

Однак зазначений список можливо збільшувати, оскільки електронне врядування визначає використання більшого переліку інструментів електронного залучення в розрізі інформування, консультацій тощо. Так, до

напрямку інформування можна зарахувати такі інструменти, як пошукові запити, розсилка e-mail, переклад інформації декількома мовами, електронні публічні звіти, електронний зворотній зв'язок тощо; до напрямку консультування - дискусійні форуми, електронні громадські журі, моніторинг електронних повідомлень, збір та надання відповідей на затребуванні проблемні запитання тощо; до напрямку участі - е-референдуми, е-звернення, е-спільноти тощо [46].

Не зважаючи на позитивні оцінки розвитку е-демократії й оптимізм стосовно її впливу (приміром, стосовно мобілізації політичної участі, зниження абсентеїзму), ряд науковців скептично відносяться до такого виду демократії, в тому числі стосовно взаємозв'язку видів залучення й суті політичної участі, мотиваційного складника. Так, політолог, професор порівняльної політології П.Норіс вважає, що ІКТ не є гарантією забезпечення безпосередньої демократії, вони підтримують поведінку активних громадян і не змінюють її у пасивних [212]. Крім того, перетворюються й політичні комунікації, зміщення котрих в основному відбулося в соціальні ЗМІ, можна стверджувати про «діджиталізацію політичних комунікацій» і заміщення усталених видів комунікації і політичної діяльності через онлайн-форми. Утворюється віртуальне політичне середовище з новими особливостями й практиками взаємодії.

До характерних ознак онлайн політичних комунікацій можливо зарахувати ті, що сприяють:

- формуванню нового комунікативного політичного простору;
- появі нових політичних акторів (блогерів, ботів, юзерів на каналах соціальних медіа тощо);
- формуванню медіаполітики;
- появі нових форм негативних та маніпулятивних технологій для ініціювання дискусій чи провокування (хайп, флейм, хейт тощо) [86].

Однак зауважимо, що хоча перехід комунікацій до веб-ресурсів вважається доволі глобальною і поширеною практикою, в той же час різняться між поколіннями, тому що онлайн-комунікації більш властиві для молодих

людей. В той же час введення інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ) і цифровізація політичних комунікацій визначає також цифровізацію політичних практик. До онлайн політичних практик можливо зарахувати ряд видів політичної участі, що реалізуються за допомогою веб-ресурсів і/чи соціальних ЗМІ.

Діджиталізація політичних комунікацій і політичної участі зумовлює утворення віртуального політичного простору, яке впливає на реальну політику (як прямо на ухвалення рішень, коли йдеться про е-голосування чи підпис електронних петицій, так і на коригування політичного напрямку, якщо він зумовлює незадоволення більшості), й створення відповідних умов для функціонування е-демократії.

У ряді країн на початку ХХІ століття було зроблено спроби застосування різного роду форм е-голосування:

– стаціонарне (на виборчих дільницях за допомогою спеціальних електронних пристроїв) - Австралія, Бельгія, Бразилія, Індія, Ірландія, Норвегія, Португалія;

– дистанційне (голосування за допомогою інтернет чи телефону) - Австрія, Канада, Естонія, Німеччина, Іспанія, Швейцарія;

– змішаний формат (поєднання стаціонарного та дистанційного е-голосування) - проєкт Європейського союзу «КіберГолос», Франція, Нідерланди, Велика Британія, США [76].

Однак у деяких країнах експерименти з проведенням е-голосування було завершено поверненням до усталеного виду голосування (у Франції, Великій Британії, Норвегії), чи місцевим застосуванням (тільки в кількох штатах і провінціях, як, наприклад, в США або Індії).

З-поміж перспектив, що передбачає цифровізація політичного сектора, насамперед слід зауважити на просторово-часових обмеженнях, оскільки особа одержує змогу виявляти власну активність, бути залученою до політичних подій або висловлювати свої думки в будь-якому зручному місці і в будь-який зручний час, навіть без територіальних обмежень.

По-друге, істотно знижуються витрати часу на те, щоб здійснити політичні дії, наприклад, взяти участь у голосуванні, подати/підписати петиції або підрахувати голоси в ході виборів, що за коректних і системних умов може відбуватися не більше 2 годин. Так, гіпотетично можна припустити, що е-голосування перспективне стосовно зростання мобілізації виборців, особливо молодих людей.

По-третє, це є показником прогресивного розвитку та інновацій в політичному секторі, оскільки виникнення нових технологій потребує пристосування та політичних відносин і комунікації до них, що визначає утворення нових політичних практик чи альтернативних видів вже наявним, що є традиційними.

Ще одним перспективним моментом діджиталізації є *мобілізаційні можливості соціальних мереж, тобто* мобілізація людей за допомогою соціальних мереж, так звана «революція знизу» й утворення горизонтальних взаємозв'язків [36]. Однак, у той же час це не перетворює мотиваційну складову, що вимагає окремого ґрунтового розгляду. Крім того, актуальним питанням продовжує залишатися проблема компетентності, відповідального й свідомого голосування, що залежить від ступеня політичної та громадянської культури в суспільстві.

До важливого аспекту, крім того, можна віднести *перспективу заміщення реальної участі віртуальною* (виявлення незадоволення в мережі заміщує реальні аналогічні дії) [86].

Варто зауважити, що доктрина інформаційної безпеки, як невід'ємна складова кожного з елементів національної безпеки, включаючи політичну безпеку, розглядає як об'єкт захисту збалансовані інтереси особистості, суспільства й держави. Без охорони інформаційних інтересів особистості й громадянина не можна сприймати державу як суб'єкт суспільного договору та носія суверенітету, без котрого не може відбуватися захист громадян. Крім того, всередині поняття міститься також захист інформаційної інфраструктури, що реалізується за допомогою програмних, фізичних та технічних інструментів,

створення відповідних умов для безпеки наукових розробок та секретів виробництва.

Під *політичною безпекою в цифровому просторі* розуміють *стан захищеності інформаційного простору*, що забезпечує насамперед додержання прав та законних інтересів особи в інформаційному секторі, коли повною мірою гарантуються їх захист, здійснення і змоги розвитку, незважаючи на кількість і якість внутрішніх і зовнішніх загроз.

Важливість інформаційної складової можна пояснити тим, що, по-перше, національні інтереси, ризики, управління цими ризиками здійснюються лише за допомогою інформаційного сектора; по-друге, людина та її права, інформація та інформаційні системи та права на них є головними об'єктами національної безпеки в інформаційному секторі і головними складовими всіх об'єктів безпеки в усіх сферах; по-третє, інформаційна складова характерна будь-якій сфері життєдіяльності суспільства.

Важливу роль у захисті національних інтересів України в інформаційному секторі відіграло ухвалення Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 Доктрини інформаційної безпеки України [154], в якій окреслено її мету та принципи, національні інтереси й актуальні загрози національним інтересам і національній безпеці України, а також пріоритети державної політики в інформаційному секторі та, крім того, процедуру виконання Доктрини.

Як особливі інструменти досягнення мети Доктрина-2017 передбачає систему комунікацій (стратегічних, урядових і кризових) як спеціалізовану низку заходів (різнорівневих, різнопредметних і різнооб'єктних) щодо впровадження державної політики в гарантуванні інформаційної безпеки України.

Значущість Доктрини-2017 як в аспекті протидії загрозам політичній безпеці України, модернізації напрямів діяльності держави щодо захисту інформаційного середовища держави від зовнішньої інформаційної агресії, так і з погляду покращення нормативно-правового регулювання інформаційного

сектора вважається безперечною.

Протягом кількох десятків років світ абсолютно змінився, і переважне число комунікацій, фінансових трансакцій, інформаційних архівів перемістилися в мережу «Інтернет». Це покращило їх доступність для третіх осіб, порівнюючи з періодом лише матеріальних носіїв, та, отже, водночас із доступністю зросла й вразливість.

Інтереси особистості та суспільства, які відображаються в збереженні інформації чи в захисті від деструктивного інформаційного впливу, весь час підпадають під загрози, що ґрунтуються не лише на комерційному, а й на психологічному чи ідеологічному інтересах.

Інтереси держав у сфері застосування інформаційних технологій, своєю чергою, теж перебувають під атакою не лише хакерських угруповань, а й певних країн. Серед загроз – і намагання певних країн переважати в міжнародному інформаційному просторі. Це відображається не лише в постійному ослабленні ролі міжнародних організацій, зокрема в невизнанні важливості ухвалених ними документів міжнародного права в секторі інформаційної безпеки, а також і в конкретних діях.

Відтак, інформаційні технології нині набувають глобального значення і тому потребують особливої уваги з боку органів національної, і зокрема, політичної, безпеки [189].

Протягом останніх років система інформаційних загроз зазнала значних змін. Окрім хакерських угруповань та терористичних організацій і до того ж традиційно протиборчих іноземних розвідувальних організацій, породжувати загрози стали екстремістські організації, котрі нерідко скеровуються службами розвідки.

Створення належних умов для політичної інформаційної безпеки доручається таким службам і організаціям: Раді національної безпеки і оборони України; органам внутрішньої безпеки; державним органам, котрі визначають стандарти в сфері захисту інформації, безпеки інформаційних потоків; науковим установам; інститутам громадянського суспільства тощо. Всі, хто

бере участь у процесах її забезпечення в цифровому просторі, мають функціонувати у взаємодії, переймаючись потребами один одного і зміною кон'юнктури.

Єдиний процес забезпечення політичної інформаційної безпеки – це постійне та взаємопов'язане використання превентивних, захисних та націлених на зростання позиції заходів.

Всі заходи мають скеровуватися на зменшення ступеня загроз, передбачення нових ризиків, відбиття атак, усунення їх наслідків, зростання технічного, ідеологічного, а також інформаційного потенціалу, забезпечення інформаційної безпеки держави, громадян і суспільства.

Інформаційні технології чинять значний вплив і на особливості загроз політичній безпеці. Останніми роками стало масово застосовуватися поняття «кібертероризм», іншими словами, терористичні дії в віртуальному просторі.

Кібертероризм містить різноманітні операції, до яких слід віднести: комп'ютерні вторгнення і застосування мережевих «сніфферів» (Sniffers) для прослуховування телефонів; використання комп'ютерних вірусів, хробаків і троянських коней тощо [100]. Загроза кібератак, що зростає, може пов'язуватися з тенденціями та зростанням інформаційних технологій. До головних тенденцій можна зарахувати поширеність, мобільність, інструменти злому, вразливість та безпека.

Інформаційні технології стають дедалі більше глобальними й взаємопов'язаними. Вони ширяться всім світом та інтегруються у все можливе – від обладнання й транспорту до процесів та інфраструктур. Автоматизація та підключення динамічно збільшуються. Цьому сприяють здобутки в сфері області обчислювальної техніки й телекомунікаційних технологій. Ця тенденція актуалізує проблематику політичної безпеки. Зростає кількість злочинців, цілей та, крім того, змог для застосування, руйнування та саботування системи.

Інформація та інформаційні технології дедалі більше стають мобільними. Обладнання й люди можуть знаходитися будь-де, програмне забезпечення й інформація можуть зберігатися та передаватися у будь-якому місці та будь-

коли за допомогою електронної пошти, інтернету й однорангових мереж. Інструментів і методів, які застосовуються для нападу на комп'ютерні мережі, стає дедалі більше. Вони в доступі на різних веб-сайтах. Головні технології завжди буде притаманна вразливість. Також інсайдери можуть здійснювати шпигунство і саботаж [119].

Варто відмітити, що Швейцарія спільно з Україною у 2022 році провели міжнародну конференцію з відновлення України (URC 2022) в місті Лугано (Швейцарія) і визначили прогрес України у питаннях реформування, у тому числі у питанні розвитку цифрової інфраструктури в межах фандрайзингової платформи United-24 у партнерстві між Київстар та Міністерством цифрової трансформації [46].

Подальший комплексний захист комп'ютерної мережі на сучасному рівні потребує застосування різного роду засобів безпеки, зокрема системи виявлення мережевих атак, системи захисту від спаму, антивіруси, брандмауери (firewall), сканери безпеки тощо. Щоб виявити загрози на практиці, застосовується значний перелік спеціалізованих систем: аналізатори мережевих протоколів, системи моніторингу мережі, як активну складову – системи тестування навантаження. Крім того, масово застосовуються антивіруси, міжмережеві екрани, криптографічні інструменти захисту інформації, систем виявлення атак (IDS) тощо. Проте всі зазначені засоби захисту використовуються систематично, беручи до уваги суб'єктивні рішення адміністраторів мережі, як інструменти для розв'язання проблеми, що утворилася, та тільки інколи – з метою профілактики. Методи аналізу націлені на встановлення наперед відомих та окреслених в наукових джерелах загроз, таким чином, не завжди можна виявити нові види загроз чи варіації вже відомих, що істотно послаблює безпеку мережі.

Щоб провести моніторинг, необхідне існування в комп'ютерній мережі єдиної системи управління всіма вузлами та сегментами мережі, котра слугуватиме базою для здійснення моніторингу, що дасть змогу проводити інтенсивний контроль стану всіх важливих вузлів та елементів мережі в

реальному часі та до того ж нагромаджувати певну статистику з метою наступного застосування в прогнозуванні випадків порушення функціональності мережі.

Загалом система моніторингу має містити такі складові:

- підсистему збирання відомостей, які надходять від усіх існуючих засобів захисту;
- сервер подій, призначення якого – централізовано обробляти інформацію, яка надходить про події, котрі належать до безпеки мережі, згідно з правилами, що визначені адміністратором мережі;
- сервер зберігання даних, як первинної інформації, так і підсумків аналізу;
- призначений для користувача інтерфейс управління системою моніторингу, що дає змогу виконувати контроль та управління в реальному масштабі часу.

Технології безпеки розвинулися в таких сферах, як криптографія, біометрія, виявлення вторгнень, антивірусний захист, сканування вразливостей тощо. Також велике число компаній наразі пропонують послуги з управління інформаційною безпекою, включно з віддаленим моніторингом вразливостей та вторгнень.

Як видно, інформаційне забезпечення політичної безпеки здійснює значущу багатоаспектну роль в окресленні національних інтересів та головних завдань політичної безпеки. Щоб гарантувати політичну інформаційну безпеку держави, потрібне різностороннє задоволення потреб громадян, підприємств, установ та організацій усіх форм власності щодо доступу до правдивих та об'єктивних відомостей; збереження та збагачення духовних, культурних та моральних цінностей українського народу; зростання медіа-культури суспільства й соціально відповідального медіа-простору; створення дієвої правової системи захисту особи, суспільства та держави від деструктивних пропагандистських впливів; формування на основі норм міжнародного права системи та механізмів захисту від негативних зовнішніх інформаційно-

психологічних впливів, насамперед пропаганду; становлення інформаційного суспільства.

Завдяки тому, що цифровізація в умовах України зростає через імпорту технологій та технічних засобів, що збільшує нашу імпортозалежність, а ІТ-спеціалісти переважно працюють на розвинені держави, це гальмує цифровізацію економіки в перспективі. Також не вистачає наявних фахівців та прослідковується тенденція до зміни ІТ-компаніями української юрисдикції на іноземну. Перераховані чинники в комплексі створюють виклики, реакцією на котрі передусім вважаються:

- створення своєї технічної бази цифровізації, а також забезпечення зайнятості ІТ-спеціалістів в Україні за допомогою залучення до реалізації національних програм із конкурентною оплатою праці;
- поглиблення підготовки вітчизняного персоналу з ІТ-технологій за допомогою відбору належних закладів вищої освіти, а також формування відповідних умов для навчання і перспектив зайнятості в Україні;
- формування належної правового середовища для діяльності в Україні ІТ-компаній за допомогою гарантування захисту й свободи ведення ІТ-бізнесу та, крім того, змож провадити підприємницьку діяльність в Україні для іноземців без потреби фізичної присутності.

Основними векторами розвитку національної цифрової інфраструктури на етапі відновлення економіки й переходу до цифрової моделі економічного зростання мають бути:

- введення широкосмугового інтернету;
- застосування технології зв'язку 5G;
- формування національної хмарної системи та національної системи розподілених реєстрів;
- зростання технологій Інтернету речей, Big Data, машинного навчання й штучного інтелекту;
- масове застосування технології «Індустрії 4.0» чи її окремих компонентів;

– встановлення й систематичний перегляд нормативних (базових) значень індикаторів цифрового забезпечення, а також розвитку національної цифрової інфраструктури.

На фоні повоєнної реконструкції потрібно створити відповідні умови для широкого застосування цифрової архітектури виробничих систем, які сформовані на принципах «Індустрії 4.0». Це сприятиме виконанню активного управління виробництвом, зважаючи на сучасні вимоги, передусім в таких сферах, як фармацевтична, хімічна й харчова промисловість, машинобудування, промисловість будівельних матеріалів, а також у цифровому землеробстві.

Особливої актуальності може набути застосування елементів «Індустрії 4.0» (робототехніки, 3D-друку, штучного інтелекту, цифрових двійників, інструментів доповненої реальності) в оборонній сфері за допомогою їх введення в автономні прилади для військової техніки.

Основне завдання функціонування й розвитку національної цифрової інфраструктури на етапі післявоєнної реконструкції – це зростання її впливу на розвиток відповідних секторів економіки й галузей життєдіяльності населення. Зважаючи на євроінтеграційний напрям України, доречно приєднатися до ініціатив Європейського Союзу стосовно розвитку цифрової інфраструктури, в тому числі до механізму Connecting Europe Facility.

Відповідно до європейських підходів, головними напрямками подальшого вдосконалення механізмів роботи з відкритими даними в умовах відновлення економіки мають стати такі, як: консолідована екосистема; вдосконалена взаємодія уряду та ОМС; високий рівень стійкості інфраструктури; співробітництво з окремими національними порталами відкритих даних; вдосконалення показників вимірювання; вдосконалення моделей фінансування роботи з даними; підтримка міжнародного співробітництва [21].

У плані покращення роботи Єдиного державного вебпорталу відкритих даних України найближчим часом потрібно:

– гарантувати гармонізацію українських законів про доступ до публічних

відомостей та відкриті дані з європейським законодавством про вільний рух і застосування персональної інформації;

- примножити число наборів оприлюднених даних стосовно інформації про повоєнне відновлення України;
- примножити чисельність сервісів, базуючись на відкритих даних;
- наростити чисельність державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування, функціональні обов'язки котрих мають зв'язок із оприлюдненням відкритих даних;
- створити відповідні умови для навчання державних службовців і спеціалістів органів місцевого самоврядування у Центрі компетенцій щодо використання відкритих даних.

На фоні воєнного стану вимагає покращення процес регулювання використання й обміну не тільки відкритими даними, а й конфіденційними чи такими, які не підпадають під відкрите оприлюднення. Передусім це має відношення до інформації про національну безпеку й оборону, політичну безпеку, кібербезпеку, комерційну таємницю, інтелектуальну власність. Основними напрямками регулювання доступу, розповсюдження й використання такої інформації мають стати:

- окреслення адміністративних заходів, процедур та обмежень;
- встановлення умов обміну даними між державним й приватним секторами;
- застосування процесів перенесення інформації;
- укладення угод про партнерство в сфері використання даних;
- сприяння механізмам транскордонної передачі й обміну даними;
- спонукання до розвитку ринку даних, а також комерціалізації їх застосування.

У розрізі воєнного стану виконання зазначених завдань має визначати збільшення механізмів розкриття й обміну державними геопросторовими даними, котрі мають відомості щодо географічного розташування й характеристики деяких об'єктів й масово застосовуються у безпекових,

географічних, агрокультурних, транспортних та екологічних системах.

Незважаючи на те, що цифрові технології наразі досить поширені, не вистачає досліджень щодо їх «безпеки». Загроза зводиться до ймовірного злому цифрових систем із несанкціонованим доступом до персональної інформації. Чисельність особистих даних, що зібрані датчиками Internet of Things, збільшується, і це зумовлює побоювання щодо втручання в особисте життя. Основне питання – це відсутність абсолютної згоди на збирання й обробку персональних даних та, крім того, яка саме інформація має зберігатися і яким чином вона повинна аналізуватися. Це є ризиком втратити конфіденційність, до яких К. Маркевич відносить:

- технічні неполадки в роботі пристроїв;
- розповсюдження новітніх методів маніпулювання свідомістю;
- ризик, що перевагами цифрових технологій зможуть скористатися не всі верстви населення;
- поява кібератак;
- використання робототехніки тощо [97].

Цифровізація політичного сектора передбачає ряд інших загроз.

По-перше, проблема кібербезпеки, що має відношення до всіх електронних сервісів та систем, котрі належать до електронного врядування, е-голосування й вебсервісів надання державних послуг.

По-друге, цифрова нерівність, що залишається навіть у разі стовідсоткового покриття території інтернетом і супутниковим зв'язком. У разі переходу до електронної демократії, електронного врядування або здійснення е-голосування продовжує залишатися частина населення, яка немає доступу до інтернету чи необхідних цифрових компетентностей, що робить неможливою участь в таких онлайн-формах. Таким чином утворюється цифровий розрив і ще одна соціальна нерівність в соціумі.

По-третє, проблема верифікації та контролю ідентифікації особистості в електронних системах. Це має відношення і до мігрантів, приміром, стосовно участі у виборах із-за кордону (враховувати це як звичайне голосування чи як із

закордонних діляниць? як розділяти мігрантів на тих, які на заробітках, і на тих, які є туристами?). Також у соціальних мережах постає двоаспектна проблема: з одного боку, в публічній особі відсутній особистий простір, всі дії можна відслідкувати, і вони передбачають свій вплив або мають своє пояснення, що може передбачати навіть політичні наслідки, крім того, в мережі зберігаються «цифрові сліди», за котрими можливо відтворити поведінку й психометричний портрет особи, проте з іншого боку завдяки соціальним мережам можна зберегти анонімність (боти, аватари, канали та інше), які трансформуються в засіб маніпуляції та негативних технологій з метою здобуття необхідного політичного результату. Крім того, істотно полегшується технологія підкупу виборців, котру складно контролювати і своєчасно припиняти, оскільки все вже виконується у віртуальному середовищі та під нікнеймами, що нерідко робить неможливим визначення особи, котра за це відповідальна.

Ще один ризик цифровізації політичного сектора – зростання ступеня анонімності у мережі, а також діяльність ботоферм, що в онлайн політичній сфері робить важчим механізм контролю. Анонімні користувачі й боти стають одним із головних засобів негативних технологій, особливо під час передвиборчого періоду, коли якраз боти являються активними учасниками дискусій в соціальних мережах, поширення резонансних відомостей, часом і неправдивих, однак котрі зумовлюють кристалізацію думки суспільства, ініціює дискусії користувачів соціальних мереж, може істотно впливати на політичного актора, до котрого вона має відношення, або ж головною для окреслення політичної точки зору тих, хто до цього часу не визначився.

Ще одна проблема – це те, що в контексті економіки уваги й нестачі часу бракує часу на фактчекінг, перевірку даних. Соціальні мережі заповнені неправдивою інформацією і дипфейками, що стають основою впливу на громадян, чи якщо в значно вужчому значенні – на виборців. Приміром, чимало виборців не читають програми кандидатів, а відтак більше підпадають під вплив популістських промов та обіцянок, а також відповідним технологіям в соціальних мережах – таргетованій рекламі із застосуванням негативних або

іміджо-руйнівних технологій, чи навпаки - спіндокторінгу, через який підтримується позитивна репутація перед електоратом. *Через це зростання технологій онлайн-участі без належної цифрової підготовки й покращення рівня політичної та громадянської культури містить істотні ризики маніпулятивного впливу на людей чи окремі соціальні верстви.*

Спинити технологічний прогрес неможливо, проте вплив цифрового перетворення наразі неоднозначний. Цифровізація підтримує утворення викликів, що пов'язані з нерівномірним розподілом цифрових благ, поляризацією ринку праці, кібербезпекою та ін. Нерозв'язаність зазначених питань може зумовити економічну не результативність і затримку темпів розвитку, реалізацію «реакційної», а не стратегічної політики. Наразі відсутні концептуальні принципи (на міжнародному рівні), котрі б могли повністю розкрити всю величину цифрової трансформації. Значущим кроком як на міжнародному рівні, так і на національному мало би стати розв'язання питання збору статистичної інформації щодо застосування цифрових технологій, а також розбудови smart-інфраструктури, що забезпечило більш чітке розуміння її впливів.

Отже, в сучасному інформаційному суспільстві на тлі збільшення загальних та інформаційних загроз збільшення комп'ютерної злочинності, всюди суще розповсюдження штучного інтелекту, використання інформаційних технологій в усіх галузях правоохоронної, економічної, регулятивної діяльності – необхідний, неминучий та найбільш перспективний напрям діяльності для того, щоб забезпечити політичну безпеку.

Досліджені аспекти цифровізації політичного сектора дали змогу виділити як перспективи, так і загрози зазначеного процесу. Загалом перспективи мають відношення до усунення просторово-часових обмежень, збільшення змог, а також засобів політичної залученості, ілюзорної віртуальної рівності й більших змог для того, щоб виразити свої політичні погляди, а загрози виявляються в продукуванні цифрової нерівності, попри задекларовану рівність і вільний доступ до соціальних мереж та інтернету, інформаційну та

кібербезпеку, маніпулювання Big Data, зростання переліку маніпулятивних і негативних технологій, формування нової ідентичності (аватар у соціальних мережах), деструктивні дії ботів, нові джерела легітимності та/або її підриву, співвідношення публічності, приватності та анонімності та інше. Весь зазначений перелік характерних ознак цифровізації політичного сектора має братися до уваги у випадку введення будь-яких форм електронного врядування. Також значущим аспектом вважається неконтрольованість політичного сектора в соціальних мережах, бо коли йдеться про комунікативні практики в соціальних медіа, то вони – самоконтрольовані та ними управляють ті, хто визначає відповідний дискурс, над котрим у той же час можливо позбутися контролю, що може зумовити мобілізацію незадоволених осіб за допомогою соціальних мереж й комплексу дій уже real politics.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано можливості імплементації міжнародного досвіду з розвитку політичної безпеки України та виявлено, що в нинішніх обставинах і з метою досягнення відповідного ступеня політичної безпеки Україні насамперед потрібно й надалі інтенсифікувати всі види співпраці з рештою країн у питаннях євроатлантичної інтеграції. Заради покращення результативності зовнішньої політики щодо питань гарантування політичної безпеки потрібно й доречно істотно поліпшити роботу сформованої при *Президентові України спеціальної консультативної групи* з питань покращення політики у сфері безпеки, у рамках якої має бути здійснено комплексний аналіз механізмів напрацювання, ухвалено і виконано зовнішньо-політичні рішення щодо результативності участі України в міжнародних організаціях, проведено відповідну інвентаризацію договірно-правової бази в секторі зовнішніх відносин, удосконалено структурно-кадрову інвентаризацію наявних закордонних дипломатичних установ. Головним у секторі двосторонніх відносин має стати активне й цілеспрямоване зростання різних відносин із

прикордонними державами, країнами Заходу-членами Європейської співдружності і НАТО, географічно сусідніми державами.

З'ясовано, що значну роль для гарантування політичної безпеки України після війни відіграватимуть наступні вектори державної політики: зростання рівня обороноздатності та готовності до реагування на кризові ситуації, одержання додаткових зовнішніх безпекових гарантій за рамками НАТО, зростання двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами, відновлення економічного й людського розвитку України, зростання результативності державного управління та інше. Як держава-засновник ООН Україна повинна бути активно залучена до її реформування задля покращення результативності функціонування згідно з окресленими Статутом ООН цілями й принципами, в тому числі стосовно підтримки миру й вжиття дієвих заходів з метою запобігання і ліквідації загрози миру та, крім того, придушення актів агресії чи інших порушень миру.

Виокремлено основні положення, покладені в основу посткризових реформ США, Німеччини та Японії: вибір пріоритетних напрямів розвитку держави та створення *Президентської ради з удосконалення управління* (США); створення умов для ринкової конкуренції та впровадження американських методів управління (Японія); застосування концепції «соціального ринкового господарства» та впровадження індикативного (договірного) планування (Німеччина).

2. Запропоновано шляхи вдосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення, серед яких: реструктуризація конституційних правових основ та дизайну політичної системи України для усунення розбіжностей між конституційно-правовим визначенням та політичною практикою, як додаткової умови порушення політичної безпеки; увідповіднення рівня політичної культури та розвиток стратегічного мислення у політичній еліті; підвищення рівня інституційної спроможності суб'єктів політичної діяльності; перебудова системи забезпечення воєнної безпеки України, яка ґрунтуватиметься на вдосконаленні законодавчої бази України і

практичної діяльності ОДВ і громадських організацій; розробка механізмів комунікаційного захисту ОДВ в інформаційній сфері на основі вивчення державної політики забезпечення інформаційної безпеки країни; підтримка державницького характеру інформаційної політики та просування патріотичних політичних смислів; упровадження цілісної системи взаємодії основних суб'єктів забезпечення політичної безпеки на державному та недержавному рівнях; забезпечення своєчасної та адекватної реакції на виявлені загрози політичній безпеці; удосконалення технології врегулювання політичних конфліктів внутрішнього та зовнішнього характеру; оптимізація системи прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення політичної безпеки; організаційно-правове й ресурсне забезпечення загальнодержавного механізму скоординованих дій Президента України та гілок державної влади, спрямованих на розробку та реалізацію державної політики політичної безпеки; організаційно-правове й ресурсне забезпечення структур (сил і засобів), які спеціально створюються для виконання завдань забезпечення політичної безпеки; підвищення скоординованості та ефективності діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо забезпечення політичної безпеки; підготовка кадрів та підвищення кваліфікації існуючих спеціалістів у сфері забезпечення політичної безпеки, що включає оволодіння ними відповідних знань, умінь, навичок та здібностей; застосування інформаційних технологій у сфері політичної безпеки держави.

3. Обґрунтовано важливість застосування інформаційних технологій у сфері політичної безпеки держави, в результаті чого з'ясовано, що перспективи загалом мають відношення до усунення просторово-часових обмежень, збільшення змог, а також засобів політичної залученості, ілюзорної віртуальної рівності й більших змог для того, щоб виразити свої політичні погляди, а загрози виявляються в продукуванні цифрової нерівності, попри задекларовану рівність і вільний доступ до соціальних мереж та інтернету, інформаційну та кібербезпеку, маніпулювання Big Data, зростання переліку маніпулятивних і негативних технологій, формування нової ідентичності (аватар у соціальних

мережах), деструктивні дії ботів, нові джерела легітимності та/або її підриву, співвідношення публічності, приватності та анонімності та інше. Основними векторами розвитку національної цифрової інфраструктури на етапі відновлення економіки й переходу до цифрової моделі економічного зростання мають бути: введення широкосмугового інтернету; застосування технології зв'язку 5G; формування національної хмарної системи та національної системи розподілених реєстрів; зростання технологій Інтернету речей, Big Data, машинного навчання й штучного інтелекту; масове застосування технології «Індустрії 4.0» чи її окремих компонентів; встановлення й систематичний перегляд нормативних (базових) значень індикаторів цифрового забезпечення, а також розвитку національної цифрової інфраструктури.

Основні результати цього розділу увійшли до наступних публікацій автора: [8; 231].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вирішено важливе наукове завдання, яке полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні наукових засад розвитку політичної безпеки України та розробленні практичних рекомендацій органам публічної влади з їх використання, зокрема в умовах повоєнного відновлення України. Основні результати дослідження та зроблені висновки полягають у наступному:

1. Визначено ступінь розроблення наукової проблеми у політології та, як результат, з'ясовано, що дослідники основну увагу приділяють воєнному аспекту безпеки держави й іншим темам, пов'язаним із забезпеченням стабільного міжнародного середовища і не достатньо - питанням політичної безпеки, яка є суттєво важливою складовою національної безпеки держави, що характеризується сукупністю відповідних заходів захисту конституційного ладу, гарантування державотворення, створення результативної державної політики. Виокремлено й охарактеризовано структуру системи національної безпеки, що забезпечується внутрішньою (державна, соціальна, суспільна, економічна тощо) і зовнішньою (регіональна, воєнна, інформаційна, гуманітарна) політикою держави у різних сферах життя.

З'ясовано, що головним вектором державної політики у сфері національної безпеки, в основі якої лежать національні цінності, притаманні суспільству або окремому народу країни, які формуються системою національних інтересів і цілей, є забезпечення політичної безпеки, результативність якої значним чином окреслюється станом розроблення і впровадження концепції безпеки, що ґрунтується на безпековому законодавстві, діючих міжнародних договорах, згоді на обов'язковість яких надає парламент, підзаконних нормативно-правових актах, які в сукупності здійснюють регуляцію суспільних безпекових відносин і відповідають національним цінностям та національним інтересам держави, а також – на теоретичних принципах й історичному досвіді.

2. Уточнено понятійно-категорійний апарат дослідження проблеми політичної безпеки України. Виявлено, що політична безпека як наукова категорія політології – складова національної безпеки, що характеризує рівень ефективності державної політики у сфері захисту національних інтересів та організації діяльності інститутів держави, відповідальних за гарантування і захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності.

Розглянуто політологічну категорію «безпека», яку було введено в політичну науку із суміжних сфер суспільних наук: з міжнародно-політичної науки, в якій категорія «безпека» разом із категорією «національний інтерес» займає головне місце; з іншого – з воєнної науки, в якій категорія «національний інтерес» визначає ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод людини (громадянина), суспільства (народу, нації) та (національної) держави від загроз на зовнішньому та внутрішньому рівнях чи ступінь (міру, рівень) відсутності загроз правам і свободам особам, основним інтересам і цінностям суспільства й держави.

Під політичною безпекою держави запропоновано розуміти складову національної безпеки, що має високий рівень ефективності державної політики у сфері захисту національних інтересів та організації діяльності інститутів держави, відповідальних за гарантування і захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності, яка повністю задовольняє потребу у забезпеченні конституційного ладу держави.

3. Порівняно стан забезпечення політичної безпеки України та провідних демократичних країн світу (США, Великобританія, Франція, Німеччина, Польща) та зроблено висновок, що системі безпеки України необхідне покращення через ухвалення Концепції політичної безпеки України; застосування розвідки й контррозвідки з метою гарантування конституційного ладу, територіальної цілісності й суверенітету нашої країни; посилення результативності координації різних відомств, державних і недержавних інституцій, які гарантують чи підтримують забезпечення безпеки. Здатність

держави результативно виконувати забезпечення безпеки залежить від результативної координації відомств, державних і недержавних інституцій, котрі гарантують чи підтримують забезпечення безпеки.

Окреслено можливості імплементації кращого іноземного досвіду в Україні. В нинішніх обставинах (воєнний стан, пандемія Covid -19) і з метою досягнення відповідного ступеня політичної безпеки Україні насамперед потрібно й надалі інтенсифікувати всі види співпраці з іншими країнами у питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції. Заради покращення результативності зовнішньої політики щодо питань гарантування політичної безпеки потрібно й доречно істотно поліпшити роботу сформованої при Президентові України спеціальної консультативної групи з питань покращення політики у сфері політичної безпеки. В рамках зазначеної групи потрібно, зокрема: здійснити комплексний аналіз механізмів напрацювання, ухвалення й виконання зовнішньо-політичних рішень, результативності участі України в міжнародних організаціях; провести відповідну інвентаризацію договірно-правової бази в секторі зовнішніх відносин; удосконалити структурно-кадрову інвентаризацію наявних закордонних дипломатичних установ. Головним у секторі двосторонніх відносин повинне бути активне й цілеспрямоване зростання різноманітних відносин із прикордонними державами, країнами Заходу-членами Європейської співдружності й НАТО; географічно сусідніми державами.

З'ясовано, що значну роль для гарантування політичної безпеки України після війни відіграватимуть такі вектори державної політики, як: зростання рівня обороноздатності та готовності до реагування на кризові ситуації; одержання додаткових зовнішніх безпекових гарантій за рамками НАТО; розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами; відновлення економічного й людського розвитку України; зростання результативності державного управління. Як держава-засновниця ООН Україна повинна активно задіяти у реформуванні названої міжнародної організації задля покращення результативності її функціонування згідно з окресленими Статутом ООН

цілями й принципами, в тому числі стосовно підтримки миру й вжиття дієвих заходів з метою запобігання і ліквідації загрози миру та, крім того, придушення актів агресії чи інших порушень миру.

4. Обґрунтовано політико-правові засади забезпечення політичної безпеки, що включають створення й підтримку відповідної нормативно-правової бази як юридичного інструмента досягнення реальної упорядкованості системи національної безпеки.

З'ясовано, що поняття «політична безпека» не використовується у тексті Конституції України, як, приміром, економічна та інформаційна (ч. 1 ст. 17), екологічна (ст. 16), державна (ч. 3 ст. 17), національна (ст. ст. 32, 34, 36, 39, 44 тощо) безпека. При цьому є багато правових норм, що дають характеристику юридичній природі політичної безпеки як конституційного явища. Зазначені норми розміщені в законах України «Про національну безпеку України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про Раду національної безпеки і оборони України», а також у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України та ін. Політичні права та свободи й способи їх втілення, що визначені в Конституції та законах України, їх наступне конституювання та інституціоналізація є гарантіями політичної безпеки. Про це свідчать відповідні норми Конституції, Виборчого кодексу України й законів України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим», «Про всеукраїнський референдум», «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори», «Про Конституційний Суд України», «Про Центральну виборчу комісію», Закон України «Про Регламент Верховної Ради України».

Досліджено особливості діяльності суб'єктів публічної влади з політичної безпеки держави (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції), які полягають у їхній цілеспрямованій діяльності щодо забезпечення складових системи політичної безпеки України, а саме:

- державно-управлінської, спрямованої на результативну діяльність державної влади й системи управління органами державної влади різних рівнів;
- суспільно-політичної – на захист політичних інтересів та соціально-політичних прав певних категорій громадян і суспільства в цілому;
- суспільно-конфліктологічної – на належні умови для ненасильницького розв’язання внутрішніх суспільних конфліктних ситуацій;
- ідеологічно-інформаційної – на забезпечення стабільності держави на ідеологічному, соціально-психологічному, інформаційному рівнях.

Визначено основні індикатори політичної безпеки держави: відсутність перешкод та обмежень політичних прав і свобод громадян; існування політичної опозиції; справедливість та відповідність державно-політичного устрою національним інтересам; політична могутність та геополітичний статус держави; результативність політики і державного управління, що відображається в спроможності активно протистояти кризам, створювати належні умови для відновлення та стабільного розвитку; довіра та добровільна підтримка влади переважним числом суспільства; політична сталість; збільшення інвестицій (і внутрішніх, і зовнішніх) в зростання держави. За результатами аналізу виявлено, що політична безпека в Україні знаходиться на середньому рівні.

5. Визначено тенденції розвитку політичної безпеки України в умовах повоєнного відновлення, зокрема виділено такі основні зрушення у політиці після початку війни: політична система України в кризових обставинах широкомасштабного вторгнення російської федерації показала стабільність та результативність; значущий фактор трансформації України періоду війни – це реальна деолігархізація суспільних відносин, що забезпечила значний спектр потенційних змож для змін і в політичному, і в медійному середовищі; активною групою впливу, що наразі утворилася на території України, стали волонтери й інші громадські організації, у більшості з яких не тільки сильна структура всередині держави, а й яким вдалося сформувати власну мережу зв’язків у демократичних державах-союзниках України; значні зміни в

українському суспільстві, що зазнає змін, відчуваючи вплив війни. В українців розвивається вимога на швидкі реформи і рішучі сподівання на появу «нової» післявоєнної України, де не буде олігархії, корупції, недієвої бюрократії. Прозорість, конкуренція, лібералізація, демократичність, зростання інститутів громадської участі – всі названі вимоги вважаються одночасно й критеріями європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Основними векторами розвитку національної цифрової інфраструктури на етапі відновлення економіки й переходу до цифрової моделі економічного зростання мають бути: введення широкопasmового інтернету; застосування технології зв'язку 5G; формування національної хмарної системи та національної системи розподілених реєстрів; зростання технологій Інтернету речей, Big Data, машинного навчання й штучного інтелекту; масове застосування технології «Індустрії 4.0» чи її окремих компонентів; встановлення й систематичний перегляд нормативних (базових) значень індикаторів цифрового забезпечення, а також розвитку національної цифрової інфраструктури.

6. Надано практичні рекомендації органам державної влади з розвитку політичної безпеки України в умовах повоєнного відновлення, зокрема запропоновано *систему вдосконалення* діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєнного відновлення, в якій передбачено наступні шляхи удосконалення: *реструктуризація* конституційних правових основ та дизайну політичної системи України для усунення розбіжностей між конституційно-правовим визначенням та політичною практикою, як додаткової умови порушення політичної безпеки; увідповіднення рівня політичної культури та розвиток стратегічного мислення у політичній еліті; підвищення рівня інституційної спроможності суб'єктів політичної діяльності; перебудова системи забезпечення воєнної безпеки України, котра ґрунтуватиметься на вдосконаленні як законодавчої бази України, так і практичної діяльності органів державної влади і громадських організацій; розробка механізмів комунікаційного захисту органів державної влади в інформаційній сфері на

основі вивчення державної політики забезпечення інформаційної безпеки країни; підтримка державницького характеру інформаційної політики та просування патріотичних політичних смислів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко І.В., Курас А.І. Проблеми безпеки в політико-правовому дискурсі. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 1. С. 6-13.
2. Андрєєва О.М. Міжнародно політичні проблеми інформаційної безпеки України [Текст] : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Андрєєва Ольга Миколаївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 18 с.
3. Андрєєва О.М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією [Текст] : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01 / Андрєєва Ольга Миколаївна ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. - К., 2010. - 36 с.
4. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-0>.
5. Андрієвський Т.Г. Гібридна війна у політичному процесі: особливості проявів та засоби протидії: автореф. дис. ... д.філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2021. 45 с.
6. Андрій Шемчук. Основні загрози політичній безпеці України та шляхи їх усунення. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу* : матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. – Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2022. С. 135-137. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>
7. Андрій Шемчук. Особливості діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки України. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей* : матеріали 10-го ювілей. щоріч.

Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січ. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 169 с., С. 154 – 157.

8. Андрій Шемчук. Тенденції розвитку політичної безпеки України в умовах повоєнного відновлення. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей*: матеріали 10-го ювілейного щорічного Всеукраїнського науково-практичного круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січня 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023, С.154-157. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/4c2653df-781c-46aa-91c0-b5009e44965f.pdf>

9. Антонов В.О. Національна безпека як конституційно-правова гарантія політичної системи України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 75-79.

10. Банчук-Петросова О.В. Загальна характеристика кадрової політики сектору безпеки провідних країн світу. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: Серія «Управління». 2014. Вип. 1. С.69-76.

11. Белов О. (2000). Нашій країні потрібно знайти власне місце у багатомірному світі міжнародних відносин нових структур безпеки. URL: <http://www.niss.gov.ua/Tasko/001.htm>.

12. Бичковська О. Взаємини ЄС та НАТО у контексті євроатлантичної безпеки. *Журнал міжнародного права та міжнародних відносин*. 2011. № 1. С. 43-49.

13. Богуш В.М., Юдін О.К. Інформаційна безпека держави. К.: МК-Прес, 2005. 432 с.

14. Боднар І.Р., Вовчанська О.М. Державна політика та інформаційна безпека України: післякризові виклики. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Економічна». 2014. Вип. 46. С. 28-32.

15. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: монографія. К.: НППМБ, 2001. Велика Радянська Енциклопедія. 3-тє вид. Т. 16.- 300 с.

16. Борзенко Д. Відповідь на російську диверсію: як Франція змінює підходи до загроз із космосу. Європейська правда. 5 серпня 2019 року. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/08/5/7099289>.
17. Веруш А. І. Поняття соціально-політичної безпеки і її основні елементи. Філософсько-гуманітарні науки. 2017. Вип. 16. С. 43-49. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/183786/1/Веруш_Полит_17-043-049.pdf
18. Виборчий кодекс України: Кодекс від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
19. Висоцький О. Політична безпека держави в умовах нестабільності міжнародно-політичного середовища. Науково-теоретичний альманах Грані. 2021. №24(2). С 13-23. DOI: <https://doi.org/10.15421/172110>
20. Віденко А. Законодавчі аспекти управління національною безпекою за рубежом. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 132-140.
21. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2022. 305 с.
22. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. 528 с.
23. Вступ президента Обама до Звіту про стратегію національної безпеки (28 травня 2010 року). URL: <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2010/May/20100528114736ejavosson0.5478632.html>.
24. Геба Г.І. Дезінтеграційні процеси в ЄС: політичні та безпекові виміри.: автореф. дис. ... д.філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. 2021. 46с.
25. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Політологія. Наукові праці. 2011. Вип. 143, Т. 155. С. 42-46.
26. Горбулін В. «Без права на каяття». Харків: «Фоліо», 2009. 246 с.
27. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: монографія. К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. 592 с.

28. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: монографія. К. : «НВЦ Євроатлантикінформ», 2007. 592 с.
29. Городня Н. Стратегія національної безпеки США 2015 р.: нові акценти і пріоритети. Вісник Київського університету. Історія. 2014. Вип. 5(123). С. 5-9.
30. Гошовська В.А. Представницькі органи влади у забезпеченні сталого розвитку України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Спецвипуск . Видавництво НАДУ, 2020. С. 91–96.
31. Гошовська В. А. Становлення української елітологічної думки : навч.-метод. матеріали. К. : НАДУ, 2013. 68 с.
32. Гошовська В.А., Пашко Л.А., Даниленко Л.І. Посилення інституційної спроможності Верховної Ради України як умова подолання кризи вітчизняного парламентаризму : Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2019. Вип. 1. С. 31-42.
33. Грицяк Н. В., Семенченко А. І., Жилияєв І. Б. Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Частина 3. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.
34. Грицяк Н. В., Соловійов С. Г. Електронна демократія : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Грицяк. Київ : НАДУ, 2015. 66 с.
35. Громадяни України про безпеку: особисту, національну та її складові: Результати другого загальнонаціонального соціологічного дослідження Центру Разумкова. Київ. 2017 р. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/upload/1475664745_file.pdf
36. Даниленко Л. І. Суспільний консенсус – ефективна технологія антикризового управління у системі місцевого самоврядування. Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2023. Вип. 23(52). С. 118–132. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/23_52_2023/social/Bulletin_23_52_Social_and_behavioral_sciences_Danylenko.pdf

37. Даниленко Л.І. Зміна вимог до діяльності державних службовців України в умовах війни з РФ. *Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повоєнної трансформації* : зб. тез щоріч. міжнар. круглого столу (Київ, 17 черв. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 230 с. , С. 23 – 25.

38. Даниленко Л. І. Суспільний консенсус – ефективна технологія антикризового управління у системі місцевого самоврядування. Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2023. Вип. 23(52).С.118–132.URL:
http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/23_52_2023/social/Bulletin_23_52_Social_and_behavioral_sciences_Danylenko.pdf

39. Дачич: Сербія віддана справі миру в Україні, а ОБСЄ готова тісніше співпрацювати з ООН. URL : http://www.newsru.ua/ukraine/26feb2015/25_feb_2015_dacic_stmnt_coop_with_un.html

40. Дацюк А., Садовський В., Потораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. 2015. URL:
<https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>.

41. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

42. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2802>

43. Джексон Б. (2003). Ми не можем ждать президентских выборов. Главред Репортер. URL: www.glavred.info/?art=75077249.

44. Дзюбенко Ю. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі: автореф. дис, канд. політ. наук: 23.00.02. О., 2016. 24 с.

45. Діяльність спецслужб та демократичний контроль: професійний погляд // Бюл. № 3. Женева / Київ: Geneva centre the democratic control of armed forces (DCAF). 2005. С. 25 - 26.

46. Для відновлення України. Київстар та Міністерство цифрової трансформації підписали Меморандум про співпрацю. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/konferenciya-u-lugano-kijivstar-pracyuvatime-nad-kiberzahistom-ukrajini-podrobici-50254135.html>.
47. Дудкевич В.І. Євроінтеграційні практики України: політологічний вимір: автореф. дис. ... д. філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Львівський національний університет імені Івана Франка. 2022. 45с.
48. Дудко І. Рада національної безпеки в системі зовнішньої політики США. Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 156-166.
49. Дудко І. До питання про дипломатію і міжнародні зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. № 42. С. 202-219.
50. Дудко І.Д. Політичне лідерство: на прикладі президенціалізму США. Економіка і держава. Серія «Політологія» 2019. № 1(1). С.18-23.
51. Дудко І.Д. Президент vs громадянське суспільство: до питання про реалізацію політичної влади США. Історичні і політологічні дослідження (видання Донецького національного університету імені Василя Стуса). 2019. № 2 (65). С. 107-118.
52. Дулейран Ю. У США оприлюднили нову стратегію національної безпеки URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2054788.html>.
53. Елітознавство : підручник / кол. автор.; за ред. В.А. Гошовської, Л.Г.Комахи. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2022. 220 с.
54. Житко А.І. Соціально-політичний феномен популізму: інформаційно-безпековий аспект: автореф. дис. ... д.філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2021. 45 с.
55. Забезпечення безперервності процесу управління у сфері національної безпеки. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/3257>

56. Завада Я. І. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: автореф. дис. ... д. філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Національний університет «Львівська політехніка». 2020/ 45 с.
57. Закони воєнного часу: які рішення ухвалила Рада за чотири місяці. URL: https://lb.ua/news/2022/07/05/522179_zakoni_voiennogo_chasu_yaki_rishennya.html
58. Зовнішньополітичні пріоритети нового уряду Великої Британії. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnopolitychni-priorytety-novoho-uryaduvelykoiy-brytaniyi>.
59. Зозуля О. С. Державне управління забезпеченням інформаційної безпеки України в умовах інформаційно-психологічного протиборства : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ : НАДУ, 2017. 251 с.
60. Індекс демократії: Україна залишається у групі «перехідних режимів». URL: <https://hromadskeradio.org/news/2018/02/02/indeks-demokratiyi-ukrayina-zalyshayetsya-u-grupi-perehidnyh-rezhymiv>
61. Індекс сприйняття корупції-2021. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2021>.
62. Історична спадщина країни і гібридна війна РФ: формування свідомості нового українського покоління. Perspectives of science and education. 4th International youth conferenct. 23 August 2018 SLOVO WORLD. York. USA. 2018. P. 445-452.
63. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. К.: НІСД, 2013. 104 с. URL: https://www.dut.edu.ua/uploads/l_427_80214672.pdf
64. Кіслов Д.В. Трансформація політичної безпеки масових комунікацій в умовах посилення боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К., 2010. 20 с.
65. Ковальчук С.М. Військово-політичні союзи як інструмент зовнішньої політики малих та середніх держав : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 18 с.

66. Кондратьєв Я.Ю., Ліпкан В.А. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.
67. Кононенко К., Резнікова О. Сучасна архітектура загальноєвропейської безпеки: тенденції, виклики та перспективи. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/360>.
68. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#Text>
69. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, України: аналіт. доп. / О.О. Резнікова, В.Ю. Цюкало, В.О. Паливода, С.В. Дрьомов, С.В. Сьомій. К.: НІСД, 2015. 58 с.
70. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : [монографія]. Одеса: Юридична література, 2003. 472 с.
71. Косевцов В. О. Національна безпека України: теорія, реальність, прогноз. - К.: Центр міжнар. безпеки та стратег. студій, 2000.
72. Косілова О. І. Політична безпека в системі національної безпеки України. Правова інформатика. 2011. № 1 (29). С. 72–78.
73. Кравченко В. Україна, імперія, Росія... Огляд сучасної української історіографії // Український гуманітарний огляд. К.: Критика, 2004. Вип.10. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003092>
74. Кравченко, Володимир. Україна, Імперія, Росія = Ukraine, Empire, Russia : вибр. ст. з модерної історії та історіографії / Володимир Кравченко; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту [та ін.]. – Київ: Критика, 2011. 542 с.
75. Кравчук О. Особливості політичної безпеки України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, 2011. Вип. 23. С. 85-89.

76. Кравчук О. Ю. Місце політичної безпеки в межах цілісної системи національної безпеки. Наукові праці. Політологія, 2016. Випуск 170. Том 182. С. 116-119.

77. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. Політичні науки. 2016. № 6. Т. 3. С. 82 - 83.

78. Кравчук О. Ю. Політична безпека Української держави як чинник демократичного розвитку суспільства : Монографія / О. Ю. Кравчук. — Миколаїв : видавець Торубара В.В., 2021. 198 с.
<http://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2a9af10-2bb6-457a-a30c-975f28b3e676/content>

79. Кравчук О. Ю. Політична безпека регіону як складова забезпечення політичної безпеки України. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку». Одеса, 2014. С. 98–100.

80. Кравчук О.Ю. Загрози та виклики політичній безпеці України в умовах гібридної війни : дис. ... канд. держ. упр. : 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса. 2019. 211 с.
<https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/kravchuk/dis.pdf>

81. Кравчук О.Ю. Національні інтереси в контексті модернізації системи забезпечення політичної безпеки країни- 2020.
https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=5BtVNjcAAAJ&cstart=20&pagesize=80&sortby=pubdate&citation_for_view=5BtVNjcAAAJ:2P1L_qKh6hAC

82. Кравчук О.Ю. Нормативно-правове регулювання політичної безпеки держави в сучасному українському суспільстві. Гілея. Зб. наук. праць. 2013. Вип. 72. С.833-836.

83. Кравчук О.Ю. Створення системи забезпечення політичної безпеки України в межах цілісної політики національної безпеки. Наукові праці з державного управління. 2010. №131. Вип. 118. С.73-76.

84. Кремень В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І. Політична безпека України : концептуальні засади та система забезпечення : монографія. К.: МАУП, 1998. 92 с.
85. Кремень В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення: монографія. К.: МАУП, 1998. 92 с.
86. Крижанівська В. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. ГРАНІ, 2021. Том 24 №9. С. 82-90.
87. Курас А.І. Національна безпека України: військово-політичні аспекти. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 81. С. 309-312.
88. Лемак О.В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія право. 2016. Вип. 38. Т.2. С.63-67.
89. Лідія Даниленко. Консенсусна культура як запорука розвитку майбутнього толерантного суспільства незалежної України: Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління: матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серпня 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С.13-16.
90. Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 576 с.
91. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 256 с.
92. Лісовий В. Дискусія як спілкування в контексті «проблемного поля». Український гуманітарний огляд. К.: Критика, 2001. Вип. 5. С.12-23.
93. Макаренко Є. А. Ризики і перспективи політики безпеки адміністрації США в умовах «перезавантаження» міжнародних відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). К., 2010. Вип. 94. Ч. I. С. 11-16.
94. Максименцева Н.О. Політична відповідальність депутата парламенту як елемент політичної безпеки: досвід ЄС. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №1. 2023. С. 35-40.

95. Максименцева Н.О. Політичні маніпуляції та переконання під час виборчого процесу як загроза політичної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». № 3. 2023. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/12>
96. Маринін А. Стратегія національної безпеки та огляд стратегічної оборони та безпеки Великобританії (2016). Fact Military. URL: http://factmil.com/publ/strana/velikobritanija/strategija_nacionalnoj_bezopasnosti_i_obzor_strategicheskoy_oborony_i_bezopasnosti_velikobritanii_2016/9-1-0-988.
97. Маркевич К. Які небезпеки криються за цифровізацією. Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ne-pozytyvamy-iedynymy-yaki-nebezpeky-kryiutsia-za-tsyfrovizatsiieiu>.
98. Марутян Р.Р. Інтелектуально-ресурсне забезпечення державного управління у сфері національної безпеки України : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2020. 410 с.
99. Марутян Р. Стратегічні комунікації як складова політики забезпечення національної безпеки України. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний та вітчизняний досвід: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К., 2022, 408 с.
100. Марченко Ю.В. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз) : Автореф. дис... канд. політ. наук: 21.01.01; Нац. ін-т стратег. дослідж. К., 2005. 20 с.
101. Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України: монографія /авт. кол.: В.А.Гошовська [та ін.]: за ред. В.А.Гошовської. Київ : НАДУ, 2021. 330 с. .
102. Микола Примуш. Політичні конфлікти та їх типи. Політичний менеджмент № 1. 2010. С. 96 – 104. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/prymush_politychni.pdf
103. Михальська В.В. Політика управління постконфліктними територіями: автореф. дис. ... д. філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2020. 46с.

104. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія / Н. П. Маслово-Лисичкина, О. С. Бодрук, В. О. Врадій, О. М. Гончаренко, М. Олексій Полтораков Є. Горелов, Е. М. Лисицин. К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 1993. 356 с.

105. Нова стратегія безпеки США в баченні Обама. URL: <http://otherside.com.ua/news/detail.php?lang=1&id=83241>.

106. Нормативно-правові акти як основа функціонування системи державного управління національною безпекою. Статистика України. 2004. № 1. С. 43-46.

107. Обама відмовляється від ролі «світового жандарма». URL: <http://www.newsru.ua/press/28may2010/obama.html>.

108. Обама домагається безпеки шляхом миру та співробітництва (27 травня 2010 року). URL: <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2010/May/20100528130723arrud0.915127.html>.

109. ОБСЄ отримала чіткі докази присутності російських військ в Україні. Укрінформ. URL: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/obse_otrimala_chitki_dokazi_prisutnosti_rosiyskih_viysk_v_ukraïini_poroshenko_2055744.

110. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. Аналітична доповідь / Кол. авт. Єрмолаєв А. В., Кононенко В. А., Резнікова О. О., Парахонський Б. О. та ін. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. 52 с.

111. Оперативно-розшукова діяльність: Нормативно-правове регулювання / Ю.Я. Кондратьєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук, В.В. Матвійчук. К.: КНТ, 2005. 552 с.

112. Орел М. Г. Концептуальна структура процесу розробки стратегії забезпечення політичної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 86-92.

113. Орел М.Г. Принципи, підходи та чинники розробки ефективної стратегії забезпечення політичної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2017. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1110>.

114. Орел М.Г. Теоретичні основи державного управління у сфері політичної безпеки: монографія. Київ: “Поліграф плюс”, 2019. 320 с.
115. Орел М.Г. Розроблення стратегії забезпечення політичної безпеки: теоретичний аспект. *Державне управління. Серія право*. 2017. № 4 (60). С.61-69.
116. Орел, М. Г., Ключко, О. А. Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони у відповідності до стандартів НАТО. Публічне урядування. (2022). № 28(3), 67-72. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3\(28\)-10](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3(28)-10). URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/1298/1790>
117. Орел М.Г., Ключко О.А. Реформування сектору безпеки та оборони в контексті державного співробітництва з НАТО. Університетські наукові записки. 2020. №6 (78). С.46-52. DOI: 10.37491/UNZ.78.5
118. Павлютін Ю. М. Політична безпека в системі заходів із забезпечення національної безпеки України. *Честь і закон*, 2020. Том 4 № 75. С. 49-55. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2020/4/75/220566>.
<http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/220566>
119. Панченко О.А. Information technologies in ensuring of the state security. Інформаційні технології в забезпеченні державної безпеки. *Science Review*. 2020. Warsaw, Poland. № 5(32). June 2020. P. 30–35. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr.
120. Парламентаризм як особлива система публічного управління: навчально-метод. посіб. / В.А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Валентини Гошовської. Київ.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. 246 с.
121. Пивоваров Є.Ю. Модель національної безпеки і оборони Франції: можливості її адаптації до умов України [Текст]: автореф. дис. ... канд. політ, наук: 21.01.01 / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К., 2010. 20 с.
122. План відновлення України. ULR: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 12.06.2023).

123. Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз : монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: ПІЕНД ім.І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 448 с.
124. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 144 с.
125. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. К.: Генеза, 1997. 223с.
126. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття „безпека” в сучасному політико-політологічному дискурсі. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 19 – 28.
URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/poltorakov_rekontseptualizatsiia.pdf
127. Полтораков О. Ю. Стратегічна культура у функціонуванні систем національної та регіональної безпеки. Стратегічна панорама. 2008. №2. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Poltorakov_Oleksii/Stratehichna_kultura_u_funktsionuvanni_system_natsionalnoi_ta_rehionalnoi_bezpeky.pdf
128. Полторацький О.С. Роль НАТО у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки : Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2003. 18 с.
129. Правові основи боротьби з тероризмом: Зб. документів. К.: СБУ, 2006. 519 с.
130. Представницька влада у державотворчому процесі України: монографія / В.А.Гошовська, В.С.Куйбіда [та ін.]. К. : НАДУ, 2018. 320 с.
131. Приходько Х.В. Політична безпека України: конституційно-правовий конспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 36-40.
132. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
133. Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України: Закон України від 08.06.2017 № 2091-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2091-19#Text>.

134. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.
135. Про державну таємницю: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.
136. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-У[. Ц^: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
137. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31 липня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text>
138. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України; Конституція від 23.12.1998 № 350-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14#Text>.
139. Про інформацію: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T265700?an=1>
140. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
141. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.
142. Про Концепції (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
143. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
144. Про національний спротив: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=uk#Text>
145. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

146. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=uk#Text>
147. Про Положення про Раду національної безпеки при Президентові України. Указ Президента України № 469/94 від 23.08.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/94#Text> (втратив чинність).
148. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.
149. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. Ц^: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
150. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
151. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України; Регламент від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.
152. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
153. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
154. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України; Доктрина від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>.
155. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

156. Про створення Служби національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 20.09.1991 № 1581-ХП. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 49. Ст. 689.

157. Про утворення Ради оборони України: Постанова Верховної Ради України № 1658-ХІІ - від 11 жовтня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-12#Text>.

158. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>.

159. Промова Голови Європейської ради Шарля Мішеля на щорічній Конференції Послів ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/промова-голови-європейської-ради-шарля-мішеля-на-щорічній-конференції-послів-єс_uk?s=232.

160. Рада національної безпеки і оборони України. <https://uk.wikipedia.org/wiki>

161. Резнікова О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Національний Інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratichnyy-analiz-bezpekovooho-seredovyshcha-ukrayiny>.

162. Рейтинг недієздатності держав. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

163. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки : дис... канд. держ. упр: 25.00.05; Національний університет цивільного захисту України. Х., 2019. 256 с.

164. Світовий індекс свободи преси міжнародної організації «Репортери без кордонів» (RSF). URL: <https://rsf.org/en/index>.

165. Сиволап Л. А. Теоретичні аспекти національної безпеки країни та вплив на неї економічної безпеки. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. Маріуполь. 2014. Вип. 27. С. 55–62.

166. Ситник Г. Актуальні напрями підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах державотворення. Вісн. НАДУ. 2009. № 1. С. 42-52.

167. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник Київ : НАДУ, 2012. 544 с.
168. Ситник Г.П. Інституційно-цивілізаційна парадигма дослідження проблем та державноуправлінських аспектів забезпечення національної безпеки. URL: www.dsaua.org/index.php?option=com.
169. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навч. посіб. у 3 ч. Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. К.: НАДУ, 2010. 208 с.
170. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія. Хмельницький ; Київ : Кондор, 2007. 616 с.
171. Сітарський С. М. Інституалізація діяльності органів державної влади в контексті врегулювання політичних конфліктів. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 17. С. 181–187.
172. Служба безпеки України. Платформа ефективного регулювання. URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/regulators/id92/functions>.
173. Смолянюк, В. (2000). Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. Людина і політика, № 3, С. 24-33.
174. Соболев А.А. Україна в європейському воєнно-політичному вимірі : Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К., 2004. 19 с.
175. Соколов В.А. Теоретичні аспекти модернізації парадигми аналітичної компетентності фахівців управлінців у сфері національної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 18. С. 116-122.
176. Соломенна Т. Україна в безпековому вимірі Європейського Союзу. Європейські студії в Україні: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Терен, 2017. С. 301-306.

177. Степанов В.Ю. Інформаційна безпека як складова державної інформаційної політики. Державне будівництво. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2016_2_4.
178. У США нова стратегія безпеки. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-378925.html>.
179. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / Губерський Л.В., Головченко В.І., Матвієнко В.М. та ін. К.: Фенікс, 2011. 500 с.
180. Фатхутдінов В. Правове регулювання забезпечення громадської безпеки. Наше право. 2013. № 8. С. 94-97.
181. Філософський енциклопедичний словник. Е.: Абрис. 2002. С.49-50. https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnuk.pdf
182. Фінансово-економічна безпека держави : словник-довідник / Уклад. : Алексеєнко І.В., Неклеса О.В., Санакоєв Д.Б. та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 220 с.
183. Хартія європейської безпеки. «Конституція» для ОБСЄ». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu99213?ed=1999_11_19.
184. Хилько О.Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення : Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2004. 16 с.
185. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. К. : Ніка центр, 2006. 112 с.
186. Шамшур О. Початок ери Обама. Зовнішньополітичний вимір. URL: <http://www.zn.ua/1000/1550/64642>.
187. Шаповаленко М. Перверсії національної безпеки в умовах політичної трансформації України (деякі теоретичні припущення). Національна безпека України. К.: Стилос, 2004.
188. Шаран О.В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи: автореф. дис. ... д. філософ : 052 - Соціальні та поведінкові науки. Політологія; Львівський національний університет імені Івана Франка. 2021.

189. Шемчук А.В. Теоретико-прикладні аспекти політичної безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. № 44/2022. С. 214 – 221. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/26.pdf)
190. Шемчук А.В. Політико-правові засади забезпечення політичної безпеки України. *Актуальні проблеми політики*. № 71/2023. С. 55 – 60. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/8.pdf
191. Шипілова Л. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: Автореф. дис. ... к. політ. н.: 21.01.01 К., 2007. 22 с.
192. Шморгун О. Політологічна класика: традиція та постмодерн. Український гуманітарний огляд. К.: Критика, 2002. Вип. 8. 111 с.
193. Acharya, A. Human security: East versus west. *International Journal*, 2001, № 56, PP. 442-460.
194. Andrii Datsiuk, Kateryna Nastoishcha, Rena Marutian. Trend of self-organization of the population in conditions of conflictogenic transformations of the world political system: challenges and prospects //AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research open journal - 12/01-XXV 224-227 pp. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_40.pdf. (Web of Science). <https://www.webofscience.com/wos/author/record/11232294?state=%7B%7D>.
195. Andriy Datsyuk, Rena Marutyanyan, Yuriy Melnyk. Ukraine's national security political and legal support under democratic transition conditions. //AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research volume 11, Issue 01.NO.: 11/01. pp. 187-192. DOI (& full text) | .pdf: www.doi.org/10.33543/1101
196. Axworthy, L. (). A new scientific field and policy lens. *Security Dialogue*, 2004, № 35, PP. 348-349.
197. Bollen K.M. World System Position, Dependence, and Democracy: The Cross – National Evidence. *American Sociological Review*. 1983. Vol. 48, No. 4. P. 468-479.

198. Business Environment Rankings. URL: https://www.iberglobal.com/files/business_climate_eiu.pdf.
199. Dealing with the crisis in and around Ukraine is Serbia OSCE priority, says Incoming Serbian chair. Official web-site of Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <http://www.osce.org/cio/133241>.
200. Democracy Index. The Economist intelligence. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021>.
201. Department for Foreign Affairs and International Trade. (2002). Freedom from fear: Canada's foreignpolicyfor human security. (p. 32). Ottawa.
202. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. JCS, 1989. URL: https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf
203. Garnett, Sh. Ukraine and Russia. Ukraine in Europe. Collected Papers. Occasional Reports In European Studies. Washington DC: Center For Strategic & International Studies, 1999. № 49.
204. Global Innovation Index. WIPO. URL: <https://www.wipo.int>.
205. Goshovska V., Danylenko L., Dudko I., Makarenko L., Maksimentseva N. Formation of political leaders in countries of democratic transition: experience for Ukraine./ Laplage em Revista (International), vol.7, n.2, May.-Aug. 2021, p.385-398.(Web of science) URL: <https://laplageemrevista.editorialaar.com/index.php/lpg1/article/view/754/695>
206. Goshovska, V., Pukhkal, O., Reiterovych, I., Mysyshyn, O., & Serhov, S. (2023). Peculiarities of representative authorities functioning in ukraine under conditions of war: Peculiaridades de las autoridades representativas que funcionan en Ucrania en condiciones de guerra. Cuestiones Políticas: Abril-Junio 2023. 41(77), 731-748. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.48> Особливості функціонування представницьких органів влади в Україні в умовах війни
207. Henderson N. Birth of NATO. L.: Westview Press, 1983. 288 p.
208. ISO. Security and resilience Vocabulary. ISO 22300:2021. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22300:ed-3:v1:en:term:3.1.162>

209. Journal of the 758th Plenary Meeting of the Forum for Security Co-operation. Statement by the Delegation of Serbia. Official web-site of Organization for Security and Cooperation in Europe. URL: <http://www.osce.org/fsc/120094?download=true>.
210. Kay, S. NATO's next enlargement. Growing Pains. The Debate ON The Next Round Of NATO Enlargement. Washington DC: Center For Defense Information, 2002, № 11.
211. Livre blanc sur la defense et la securite nationale. Direction de l'information legale et administrative, realisee par le Ministere de la Defense. Paris, 2013. 159 p. URL: <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Livre-blanc-sur-la-Defense-et-la-Securite-nationale-2013-2.pdf>.
212. Norris P. Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 303 p.
213. Nye J. S. A smarter, more secure America. Report of the CSIS Commission on Smart Power. URL: <http://csis.org/publication/smarter-more-secure-america>.
214. Owen, T. Human security: A contested concept. The Routledge handbook of new security studies. London, 2010. PP. 39-49.
215. Panehenko O. A. and Banehuk N. V. Informatsionnaya bezopasnost' lichnosti [Information security of a person], Tutorial, Press KIT. Kyiv, 2011, 672 p.
216. Panehenko O.A., Antonov V.G. and Humeniuk V.V. Information security of an individual in the context of changing sociocultural values, Bulletin of Odessa National University. Psychology, 2016, vol. 21, issue 2(40), pp. 140-148. DOI: [https://doi.org/10.18524/2304-1609.2016.2\(40\).134504](https://doi.org/10.18524/2304-1609.2016.2(40).134504).
217. Paris, R. Human security: Paradigm shift or hot air? International Security, Cambridge, 2001, 26(2), 87-102. Secretary-general presents his annual report to general assembly. United Nations. URL: <https://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>.
218. Political Risk Index. PRS GROUP. URL: <https://www.prsgroup.com/political-risk-index-september-2021>.
219. Rena Marutian, Oleksii Poltorakov, John Callahan, "The Tanks of Post-truth:" Post-truth Hybrid Warfare Operations. Studia Politica. Romanian Political Science Review,

vol. XXI, no. 1, 2021. pp.101-120.

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57270393600>

220. Sherr, J. NATO's New Members: A Model For Ukraine? The Example Of Hungary. Camberly: The Conflict Studies Research Centre. Royal Military Academy Sandhurst, 2000, № 2.

221. Snider D.S., The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. Carlisle Barracks, March 15, 1995. p. 21 p.

222. Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf

223. Swiss OSCE Chairmanship 2014 / Information Platform human- rights.ch. URL: <http://www.humanrights.ch/en/standards/europe/osce/chairmanship-2014>.

224. The Council on Foreign Relations (CFR): Preventive Priorities Survey: 2016. URL: <http://www.cfr.org/conflict-assessment/preventive-priorities-survey-2016/p37364>.

225. The Helsinki +40 Process: Applying Enduring Principles to Meet Current Security Challenges / United States Mission to the Organization for Security and Cooperation in Europe. URL: http://osce.usmission.gov/feb_12_13_helsinkiplus40.html.

226. The National Security Strategy of the United States of America (2006). URL: <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/nss2006.pdf>.

227. The National Security Strategy of the United States of America (2015). URL: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.

228. The National Security Strategy of the United States of America. Whitehouse.gov: веб-сайт. 68 p. URL : <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

229. UNDP. Human Development Report 1994. (p. 226). New York. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostatpdf.pdf>

230. WJP Rule of Law Index. World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2015>.

231. Valentyna Goshovska, Artem Gandziuk, Lydiia Danylenko, Andrii Shemchuk, Andrii Hachkov. Problems of information support of ukrainian political security. Journal of interdisc iiplinary research. AD ALTA, SPECIAL ISSUE NO.: 12/02/XXXI. (VOL. 12, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXXI.). P. 134 - 139. ULR: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>

232. Valentyna Goshovska, Volodymyr Kreidenko, Viktoriia Sychova, Ihor Reiterovych, Iryna Dudko. Strategic guidelines for the development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of globalization. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, 2022, issue 12/02-XXVIII. P.198 – 202. <http://www.magnanimitas.cz/12-02-xxviii>

ДОДАТКИ

Додаток А

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Шемчук А.В. Теоретико-прикладні аспекти політичної безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* № 45/2022. С. 214 – 221. (Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/45_2022/26.pdf)

2. Шемчук А.В. Політико-правові засади забезпечення політичної безпеки України. *Актуальні проблеми політики.* № 71/2023. С. 55 – 60. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/71_2023/8.pdf

3. Даниленко Л.І., Шемчук А.В. Суб'єкти забезпечення політичної безпеки України: повноваження та особливості діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці.* Випуск № 7(13) 2023. С. 871-882. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/7099/7139>

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Valentyna Goshovska, Artem Gandziuk, Lydiia Danylenko, Andrii Shemchuk, Andrii Hachkov. Problems of information support of ukrainian political security. *Journal of interdisciplinary research. AD ALTA, SPECIAL ISSUE NO.: 12/02/XXXI. (VOL. 12, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXXI).* 2022. P. 134 - 139. URL: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/PDF/120231.pdf>

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Андрій Шемчук. Основні загрози політичній безпеці України та шляхи їх усунення. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу* : матеріали щорічного Всеукраїнського круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. – Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2022. С. 135-137. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/316/files/dbca2488-6b24-4608-9db6-0931798c158b.pdf>

2. Андрій Шемчук. Удосконалення діяльності суб'єктів політичної влади в умовах повоєного відновлення України. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей* : матеріали 10-го ювілей. щоріч. Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України (Київ, 25 січ. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023. 169 с., С. 154-157. ULR: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/4c2653df-781c-46aa-91c0-b5009e44965f.pdf>

3. Андрій Шемчук. Особливості діяльності суб'єктів політичної влади з розвитку політичної безпеки України. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 340 с., С. 44-46. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2028/files/64782da7-cb8b-48ff-9710-268197951e8c.pdf>

4. Лідія Даниленко, Андрій Шемчук. Політична безпека: міжнародний досвід для України: *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: матеріали щорічної Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26-27 квітн. 2023 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2023., 380 с., С. 315-316. <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2039/files/e8f052a9-3ca2-4574-ad95-ec8638583c7f.pdf>

5. Андрій Шемчук. Проблеми застосування сучасних інформаційних технологій у сфері політичної безпеки України. *Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору*: матеріали IV-го Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. 84 с., С. 82-84. <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf>

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ**

04050, м. Київ, вул. Академіка Ромоданова, 12/2
телефон (044) 481-21-61

18.08.2023 р. № ОН-16-08.3-206

**ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах**

Видана Шемчуку Андрію Володимировичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних роботах за комплексним науковим проектом «Державне управління та місцеве самоврядування» (номер державної реєстрації 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2020 році - виконавець на громадських засадах (наказ Національної академії: від 28 лютого 2020 року № 133-ос «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт»): науково-дослідницької роботи «Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства» (номер державної реєстрації 0120U101662), у рамках якої обґрунтовано перспективні напрями забезпечення гендерної рівності в системі органів державної влади України;

у 2021 році - виконавець на громадських засадах (наказ Національної академії: від 15 березня 2021 року № 182-ос «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт») науково-дослідної роботи – «Публічне управління інноваційним розвитком системи підвищення кваліфікації публічних службовців в Україні», (номер державної реєстрації 0119U101522).

Довідка видана на підставі оригіналів наказів Національної академії «Про залучення до виконання науково-дослідних робіт», які зберігаються в архіві Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Антоня Цедіка, 20).

Відповідно до Указу Президента України від 05 листопада 2020 року № 487/2020 «Про впорядкування використання об'єктів державної власності, що перебувають в управлінні Державного управління справами»,

розпорядження Кабінету Міністрів України “Деякі питання реорганізації закладів освіти” від 24 лютого 2021 року № 147-р, наказу Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2021 року № 316 “Про реорганізацію закладів освіти” (зі змінами) Національну академію реорганізовано шляхом приєднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історична довідка: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Указ Президента України від 25 листопада 1999 року № 1496/99 “Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка” носив назви:

з **1959 р.** – Київський ордена Леніна державний університет ім.Т.Г.Шевченка;

з **1984 р.** – Київський ордена Леніна і ордена Жовтневої революції Державний університет ім.Т.Г.Шевченка (Статут зареєстровано в мінвузі УРСР за № 6. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР від 29 квітня 1984 року № 290).

Директор Інституту



Лариса КОМАХА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
"АКАДЕМІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ"

03124, м. Київ, пров. Радищева, 5
E-mail: academ.parlement@ukr.net
www.academ.parlement.org.ua



NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION
"ACADEMY OF PARLAMENTARISM"

5 Radishcheva lane, Kyiv, 03124, Ukraine
E-mail: academ.parlement@ukr.net
www.academ.parlement.org.ua

02.02.23 № 7
На № _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, **Шемчука Андрія Володимировича** на тему «**ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**» презентовані під час проведення Громадською організацією «Академія парламентаризму» науково-практичних заходів із популяризації ідей парламентаризму і ролі представницьких органів влади, зокрема Верховної Ради України, у політичній безпеці нашої держави, а саме, під час проведення: Всеукраїнського круглого столу до Дня Гідності та Свободи України (23 листопада 2022 року) «Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу»; 10-го ювілейного Всеукраїнського науково-практичного круглого столу до Дня Соборності України (25 січня 2023 року) «Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей»; Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (29 березня 2023 року) «Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба»; міжнародної науково-практичної конференції «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (26-27 квітня 2023 року).

Президент ГО «Академія парламентаризму»
доктор політичних наук, професор



Валентина ГОШОВСЬКА